

**West-Friese
Archeologische
Rapporten 176**

Een stolpboerderij uit 1897 op een oude huisterp

Archeologisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 318
in Zwaag, gemeente Hoorn

D.M. Duijn

West-Friese Archeologische Rapporten 176

Een stolpboerderij uit 1897 op een oude huisterp

**Archeologisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 318 in
Zwaag, gemeente Hoorn**

D.M. Duijn

Hoorn 2023

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 176

Titel	Een stolpboerderij uit 1897 op een oude huisterp. Archeologisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 318 in Zwaag, gemeente Hoorn.
Uitvoerder	Archeologie West-Friesland
Auteur	D.M. Duijn (KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Redactie	C.P. Schrickx (senior KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Veldwerk	B. ter Steege (senior KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland) D.M. Duijn J. Leek (KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland) E. van Paridon (veldmedewerker, Archeologie West-Friesland) A. Weel (veldmedewerker, Archeologie West-Friesland) P. Veenstra (stagiair) S. Boekel (stagiair)
Determinatie	Aardewerk: D.M. Duijn Metaal: L. Ruijter (medewerker, Archeologie West-Friesland) Overig: D.M. Duijn
Dendrochronologie	S. van Daalen (Van Daalen Dendrochronologie)
Fotografie objecten	H. van Poelje (vrijwillig medewerker, Archeologie West-Friesland) L. Ruijter
Bewerking afbeeldingen	L. Ruijter
GIS/kaartmateriaal	D.M. Duijn
Opmaak	F.C. Schinning (KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Trefwoorden	stolpboerderij, middeleeuwse huisterp, waterput, regenwaterkelder, hardplaat, wandtegels

© Archeologie West-Friesland 2023

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

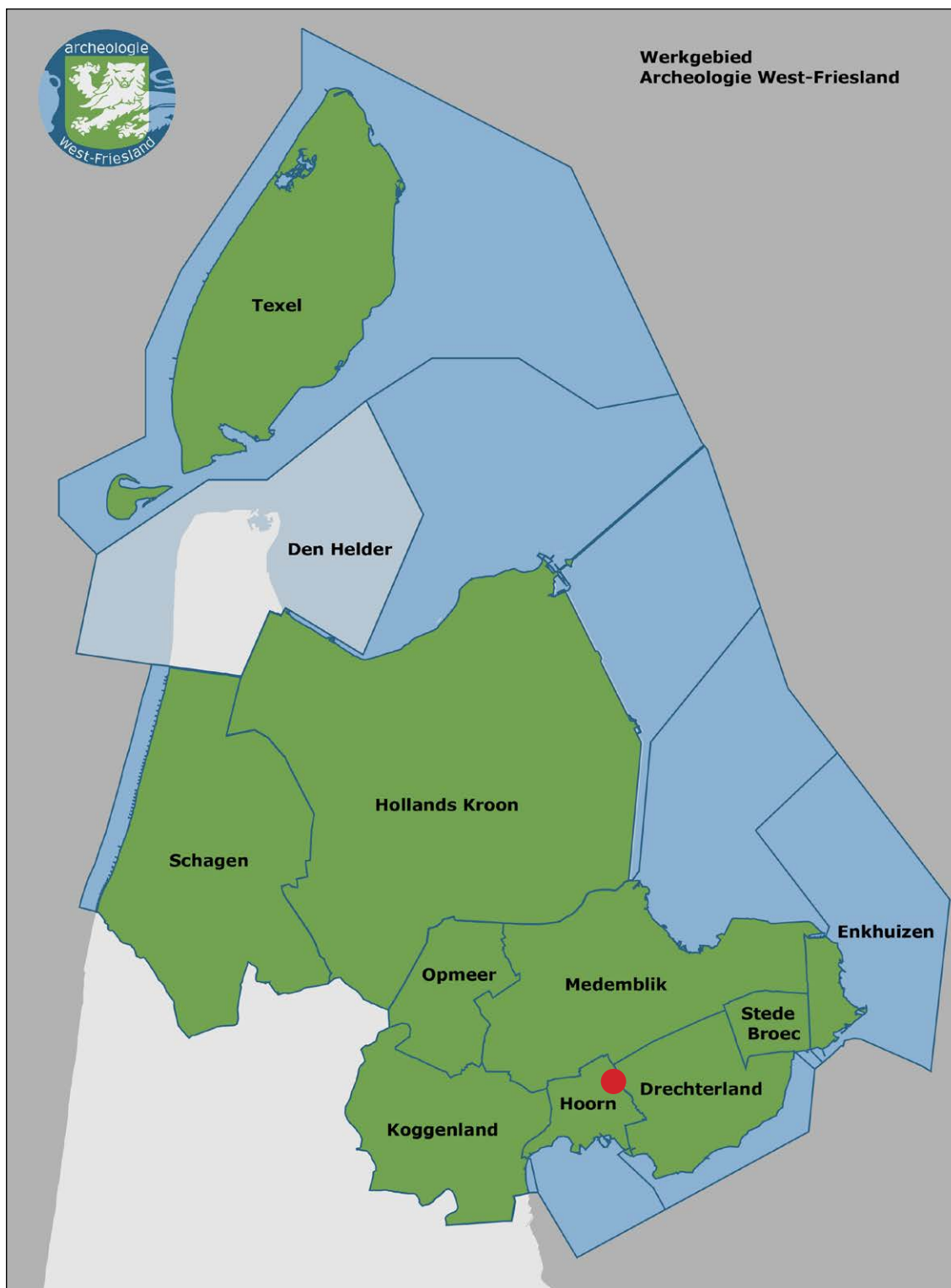
Administratieve gegevens

Project/locatie	Dorpsstraat 318, Zwaag, gemeente Hoorn
Projectnummer	526
Landelijk registratienummer	5185097100
Centrale coördinaten	X: 135.240 Y: 520.808
Periode voorbereiding	2015-begin 2022
Periode veldonderzoek	Maart-april 2022
Periode uitwerking	April-juli 2023
Periode deponering	Juli 2023
Datum rapportage	Oktober 2023
Bevoegde overheid	Gemeente Hoorn
Archeologisch deskundige	M.H. Bartels
Beheer en plaats projectdocumentatie	Depot gemeente Hoorn
Opdrachtgever	Dhr. en mevr. Kroeze-Heidema
Opdrachtnemer	Archeologie West-Friesland
Monument-, vondst- en Archisnummers	14865
Status	Goedgekeurd door het Bevoegd Gezag

Inhoudsopgave

1. Inleiding	9	
2. De onderzoekslocatie	12	
2.1 Landschapsvorming	12	
2.2 Historische gegevens plangebied	14	
2.3 Onderzoek langs slootkant	18	
3. Doel en methode van het onderzoek	20	
3.1 Onderzoeksopdracht	20	
3.2 Methode	21	
4. Bouwhistorische gegevens	25	
4.1 Exterieur	28	
4.2 Indeling en interieur	33	
4.3 Vierkant	45	
5. Resultaten archeologisch onderzoek	49	
5.1 Natuurlijke bodem	49	
5.2 Middeleeuwen	49	
5.3 16 ^{de} eeuw	60	
5.4 17 ^{de} eeuw tot 1897	71	
5.5 De stolp uit 1897	85	
6. Synthese	104	
6.1 Bodem en ontginning	104	
6.2 Middeleeuwen	105	
6.3 16 ^{de} eeuw tot en met 1897	108	
6.4 De stolp uit 1897	113	
7. Beantwoording onderzoeksvragen	117	
8. Samenvatting	120	
9. Literatuur	121	
Kaartbijlagen		
Bijlage 1	Middeleeuwen	123
Bijlage 2	1500-1897 vlak 1	125
Bijlage 3	1500-1897 vlak 2	127
Bijlage 4	1897-2022	129
Bijlage 5	Profielen	131
Bijlagen		
<i>Digitaal beschikbaar via www.archeologiewestfriesland.nl</i>		
Bijlage 6	Lijst met afbeeldingen	
Bijlage 7	Determinatielijsten	
Bijlage 8	Dendrochronologisch onderzoek (S. van Daalen)	

Afb. 1. De locatie van het plangebied binnen de gemeente Hoorn in West-Friesland (rode stip). Op de kaart is het gemeentelijke samenwerkingsverband Archeologie West-Friesland weergegeven.

1. Inleiding

Van 28 maart tot en met 5 april 2022 (zes dagen) is in opdracht van dhr. en mevr. Kroeze-Heidema door Archeologie West-Friesland een opgraving uitgevoerd op het perceel Dorpsstraat 318 in Zwaag, gemeente Hoorn (afb. 1 en 2). Op het perceel bevond zich een stolpboerderij met een oppervlakte van circa 550 m² (afb. 3). Deze stolp heeft de status van gemeentelijk monument en verkeerde al jaren in slechte staat. Nadat delen waren ingestort, is in 2020 de kapconstructie van de boerderij verwijderd en zijn gevels en het vierkant ingepakt en gestut (afb. 4). Vervolgens is een plan gemaakt om de boerderij te herbouwen, waarbij uitsluitend de voorgevel en het vierkant zouden worden hergebruikt. Er komt een nieuwe fundering met heipalen en ook een kruipruimte. In 2023 is de gemeente Hoorn akkoord gegaan met het vervangen van het originele vierkant door een ander vierkant uit dezelfde tijd, afkomstig uit de stolpboerderij Midwouder Dorpsstraat 25 in Midwoud. De herbouwde stolpboerderij krijgt een grondvlak van ongeveer 440 m². Bij het afronden van dit rapport is de nieuwbouw nog niet begonnen.

Afb. 2. De locatie van het plangebied op een luchtfoto (rode stippellijn, bron: PDOK).

De eindverantwoordelijkheid voor de opgraving was in handen van senior KNA-archeoloog drs. Michiel Bartels. De projectleider tijdens het veldwerk was senior KNA-archeoloog Bart ter Steege. Het vaste veldteam bestond hiernaast uit KNA-archeoloog Dieuwertje Duijn, KNA-archeoloog Jasper Leek, veldmedewerker Etienne van Paridon en veldmedewerker Aad Weel (metaaldetectie). Zij werden ondersteund door stagiairs Popke Veenstra en Steven Boekel. Het onderzoek is uitgewerkt door Dieuwertje Duijn, met medewerking van collega's en vrijwilligers van Archeologie West-Friesland. Na de opgraving is een gecombineerd evaluatie-

en selectierapport opgesteld, deze is door het Bevoegd Gezag goedgekeurd op 3 oktober 2023.¹

De herbouwde stolpboerderij krijgt een oppervlakte van ongeveer 440 m². Door de funderingswijze van de nieuwbouw kunnen de archeologische resten niet in de bodem bewaard blijven. Daarom is d.d. 16-12-2019 door Archeologie West-Friesland een archeologische quickscan opgesteld.² Hierin is op basis van bekende archeologische waarden en historische gegevens een archeologische verwachting voor het plangebied geformuleerd. Omdat in 2019 nog geen definitieve bouwplannen bekend waren, is in 2021 opnieuw een Quickscan gemaakt.³ Voor de uitvoering van de archeologische opgraving is d.d. 18-8-2021 een Programma van

Afb. 3. De stolpboerderij binnen het plangebied in 2002. Foto: gemeente Hoorn.

Eisen (PvE) opgesteld. Het archeologisch onderzoek is conform dit PvE uitgevoerd. In dit rapport worden de resultaten van het archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 318 in Zwaag weergegeven. De rapportage bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden de historische gegevens met betrekking tot het onderzoeksterrein en de directe omgeving uiteengezet. Hierin zijn tevens de resultaten van het bouwhistorisch onderzoek opgenomen. In het tweede deel worden de aangetroffen archeologische sporen en het verzamelde vondstmateriaal geanalyseerd.

De rapportage volgt de eisen die daaraan worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 4.1, en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn/West-Friesland.

1 Ter Steege & Duijn 2023.
2 De Groot & Gerritsen 2019.
3 De Groot & Gerritsen 2021.

Afb. 4. De opgraving in volle gang. In het midden het ingepakte vierkant, links de gestutte voorgevel.
Foto: Hans van Poelje.

2. De onderzoekslocatie

2.1 Landschapsvorming

Het plangebied bevindt zich in het West-Friese zeeleigebied. Aan het einde van de laatste ijstijd lag geheel West-Friesland in een schaars begroeid landschap, waar in de loop van die ijstijd zand was afgezet. Geologisch gezien behoort deze zandafzetting tot de Formatie van Twente (Laagpakket van Wierden: dekzand).⁴ De top van deze pleistocene afzetting bevindt zich tussen de 16 en 14 m –NAP. Na afloop van de ijstijd steeg de temperatuur en smolten de landijsmassa's waardoor de zeespiegel steeg. Hierdoor steeg ook de grondwaterspiegel en vormde zich veen (het Basisveen) op het dekzand. Dit Basisveen werd uiteindelijk afgedekt door wad- en kwelderafzettingen.

Tot circa 3.800 v. Chr. was West-Friesland vrij toegankelijk voor de zee. De toenmalige kust bestond voornamelijk uit zandige wadplaten waartussen een groot aantal west-oost georiënteerde geulen lag. Meer landinwaarts gingen de zandige platen over in lagunes waarin klei werd afgezet. Een groot deel van West-Friesland lag in dit lagunaire gebied.⁵ De sedimenten die in deze periode zijn afgezet, worden gerekend tot de oudste afzettingen van de Beemster Afzettingen (voorheen Calais II en III, tegenwoordig: Laagpakket van Wormer). Rond 3.800 v. Chr. ontstonden aan de kust van Noord-Holland op de zandige wadplaten strandwallen die de kust langzaam afsloten. De zee kon vanaf deze periode alleen nog via enkele zeegaten in het achterland doordringen. Via het zeegat van Bergen drongen getijdengeulen West-Friesland binnen. Buiten de invloedssfeer van deze geulen vond geen sedimentatie plaats en vormde zich veen. Binnen de invloedssfeer van deze getijdengeulen vond afzetting van zand en klei plaats. Het grovere, zandigere materiaal sedimenteerde in en direct naast de geul. Het lichtere en kleiiger materiaal werd bij overstromingen verder van de geul afgezet.

Tussen 3800 en 1500 voor Chr. verlegden de getijdengeulen enkele malen hun loop, waardoor de ondergrond van West-Friesland een zeer ingewikkelde opbouw heeft. Deze opbouw, en de geologische geschiedenis, is door De Mulder en Bosch ontrafeld en systematisch beschreven.⁶ Rond 2200 voor Chr. was in West-Friesland West nog slechts één grote west-oost georiënteerde geul aanwezig. Ter hoogte van Aartswoud splitste deze geul zich in een noordelijke en een zuidelijke tak.⁷ De noordelijke tak verlandde vermoedelijk al rond 2100 jaar voor Chr., waardoor de zuidelijke tak de hoofdgeul werd. Het plangebied ligt net buiten deze zuidelijke tak (afb. 5). De afzettingen die in deze periode zijn afgezet, worden door De Mulder & Bosch gerekend tot het Hauwertcomplex laag C (voorheen Afzettingen van Calais IVb; tegenwoordig Laagpakket van Wormer). Ook in deze periode vond buiten de actieve geulen veenvorming plaats.

Rond 1500 voor Chr. sloot het zeegat van Bergen en werden de geulsystemen in West-Friesland minder actief. Aanvankelijk werd nog een pakket klei afgezet, maar onder invloed van de verslechterde afwatering begon zich in grote delen van West-Friesland veen te vormen. De afzettingen uit deze periode worden door De Mulder & Bosch gerekend tot het Hauwertcomplex laag D (voorheen Afzettingen van Duinkerke 0; tegenwoordig Laagpakket van Walcheren).

Na het droogvallen van de geulen vond, als gevolg van differentiële inklinking van de

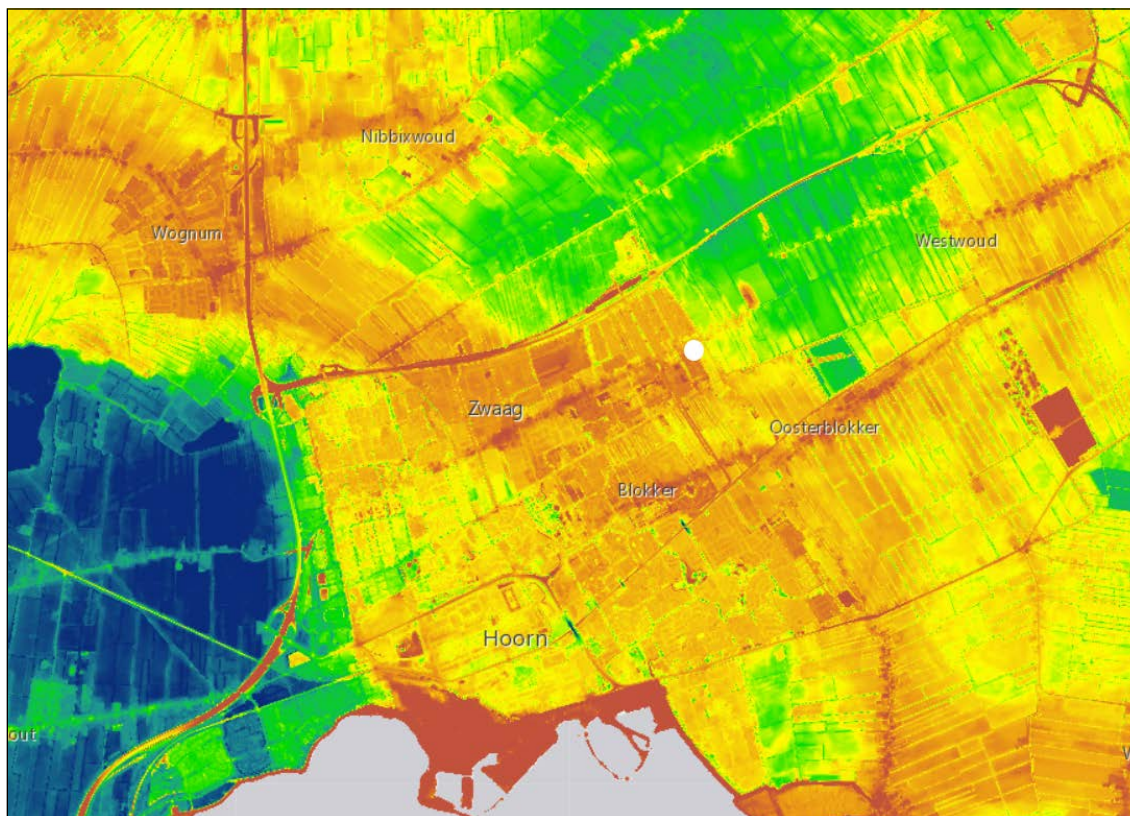
4 Hoewel Nitg-TNO in 2000 (Weerts e.a., 2000; De Mulder e.a., 2003) een nieuwe lithostratigrafische indeling heeft ingevoerd, wordt in dit stuk ook de oude chronostratigrafische indeling, gebruikt door De Mulder & Bosch, weergegeven. Het Laagpakket van Wormer komt overeen met de Afzettingen van Calais, het Laagpakket van Walcheren met de Afzettingen van Duinkerken en het Hollandveen Laagpakket met het Hollandveen.

5 De Mulder & Bosch, 1982.

6 De Mulder & Bosch, 1982.

7 De Mulder & Bosch, 1982; Van Heeringen & Theunissen, 2001.

verschillende afzettingen een omkering (inversie) van het reliëf plaats. De aanvankelijk laaggelegen geulbeddingen en oevers zakten minder in dan de aanvankelijk hooggelegen kwelders/komgebieden. Hierdoor kwamen de voormalige geulen als ruggen in het landschap te liggen. Op basis van hoogtegegevens van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) is deze reliëfinversie nog goed herkenbaar.

Afb. 5. Een deel van West-Friesland op de AHN. De hoger gelegen kreekrug is oranje. De locatie van het plangebied is aangegeven met een witte stip.

Buiten de actieve geulen had vanaf circa 3.800 v. Chr. in heel West-Friesland continu veenvorming plaatsgevonden, waardoor grote veenkussens waren ontstaan. Op het moment dat de laatste actieve geulen verlandden, verdwenen ook deze onder een dik pakket veen. Op en rond de veenkussens waren alleen nog kleine veenstroompjes actief. Deze voerden het water uit de veenkussens af naar lager gelegen delen.

In de Middeleeuwen was West-Friesland bedekt met een dik veenpakket. Rond het begin van de Late Middeleeuwen (ongeveer 1000 jaar n. Chr.) nam de invloed van de zee weer toe en ontstonden opnieuw gaten in de kustlijn van het noordelijke deel van Noord-Holland. Door onder andere de natuurlijke afwatering van het West-Friese veenpakket ontstonden er gunstige condities voor ontginning. De eerste ontginningen in West-Friesland dateren uit de 8ste eeuw en vonden plaats rond Medemblik (Meer van Wervershoof). Van de 10de tot en met de 12de eeuw werd het overige deel van West-Friesland ontgonnen. Het gebied werd geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw door op systematische wijze sloten door het veen heen te graven, waardoor het veen ontwaterde. Door de ontwatering oxideerde het veen en klonk het veenpakket in, met een geleidelijke daling van het maaiveld als gevolg. Het land werd hierdoor kwetsbaar voor inbreuken van de zee en overstromingen. De bewoners van West-Friesland probeerden dit gevaar te verkleinen door dijken aan te leggen. Deze verschillende losse dijken werden met elkaar verbonden, waardoor West-Friesland vanaf ca. 1250 werd

beschermd door één dijk: de Westfriese Omringdijk. Deze dijk is in de eeuwen hierna nog diverse malen doorgebroken, waardoor land afsloeg en klei en zand werd afgezet.

2.2 Historische gegevens plangebied

De historische ontwikkeling van Zwaag wordt hier beknopt uiteengezet. Voor een volledig beeld van de historische gegevens wordt verwezen naar de overzichtsartikelen in het boek 'De Hervormde Kerk van Zwaag' uit 2010.⁸

Op basis van de diverse opgravingen, waarnemingen en vondsten kan vooralsnog worden geconcludeerd dat het gebied van Zwaag in de late 12de eeuw is ontgonnen. De huidige Dorpsstraat kwam toen als bewoningslint tot stand. Verspreid langs dit lint lagen diverse lage huisterpen waarop boerderijen stonden en die aan alle zijden waren voorzien van sloten voor de afwatering. Op een boerenerf stond niet alleen een boerderij, maar waren vaak ook één of meer waterputten, een hooiberg en een schuur aanwezig. Op het erf werden soms dode dieren begraven en in of langs de sloten werd afval gedumpt.

De oudste huisterpjes lagen in sommige gevallen mogelijk niet direct aan het lint, maar iets daarvan verwijderd. Dat houdt in dat sporen van bebouwing in een brede zone langs het lint kunnen worden aangetroffen. De oudste boerderijen hadden een houtskelet en wanden van vlechtwerk en leem. De latere boerderijen waren voorzien van houten wanden. Vanaf de 17de eeuw werd de toepassing van baksteen algemener.

Zwaag was van oudsher een boerendorp van bescheiden omvang. Uit een opgave van het aantal mannen in 1339 kan worden afgeleid dat het dorp toen uit circa 53 huizen bestond. Dit aantal bleef lang ongeveer gelijk. Op de kaart van Johannes Dou uit 1651-1654 staan 76 huisplaatsen getekend.

Voor het bepalen van de aanwezigheid van bewoningsresten uit de Nieuwe Tijd kan gebruik worden gemaakt van historisch kaartmateriaal. De kaart van Johannes Dou uit circa 1651-1654 geeft voor het eerst een beeld van de bebouwing van Zwaag (afb. 6). De aanwezige huizen langs de Dorpsstraat staan op deze kaart ingetekend. Op de locatie van het plangebied is een gebouw aanwezig. Op basis van deze kaart kan niet worden gezegd of het om een langhuis of een stolpboerderij gaat, omdat deze gebouwen op de kaart op dezelfde manier zijn getekend.

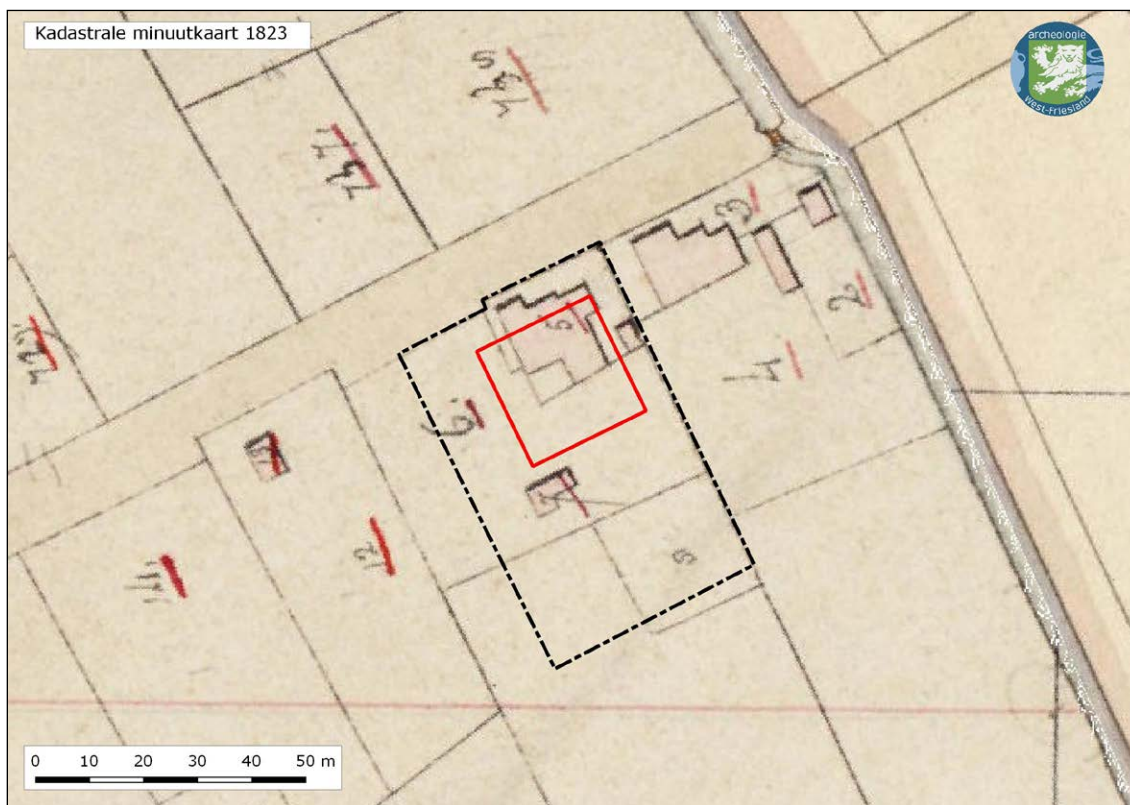
Kaarten die een betrouwbaar beeld van de bebouwing geven in de tweede helft van de 17de en 18de eeuw bestaan helaas niet. Pas in 1823 verkrijgen we voor het eerst een nauwkeurig inzicht in de bebouwing dankzij de oudste kadastrale kaart. Op de huidige locatie van de stolp is op de kadastrale minuutkaart uit 1823 een stolpboerderij getekend (afb. 7). Op basis van de weergave op de kaart kan worden gezegd dat het om een Westfriese stolp gaat, met de darsdeuren in de voorgevel (rechts) en een kort voorhuis (links). Aan de achterkant is een aanbouw aanwezig. Bij een Westfriese stolpboerderij bevindt de koeienstal zich aan de achterzijde en de woonvertrekken aan de zijkant (in dit geval links). In het midden van de boerderij werd het hooi opgeslagen binnen het vierkant (houtskelet). Op het erf stonden in 1823 twee schuren. De eerste stolpboerderijen in West-Friesland zijn rond het midden van de

8 Schrickx 2010a & Schrickx 2010b.

16de eeuw gebouwd. Het is dus goed mogelijk dat de stolpboerderij zoals aanwezig op de kaart van 1823 al in de tweede helft van de 16de of 17de eeuw is gebouwd.

Afb. 6. Uitsnede uit de kaart van Johannes Dou uit 1651-1654. Binnen de rode cirkel het plangebied.

Afb. 7. Uitsnede uit de kadastrale kaart uit 1823. De zwarte stippellijn geeft het plangebied weer, de rode lijn is de locatie van de bestaande stolpboerderij.

De vorm en omvang van de stolp op de kaart wijkt af van de huidige stolpboerderij. Dit duidt erop dat het niet om hetzelfde gebouw gaat en de stolp op de kaart dus een voorganger is van de huidige stolp.

Informatie over de eigenaren in de 19de en 20ste eeuw kan via het kadasterarchief worden verkregen. In 1832 was de stolp (perceel A5) eigendom van de weduwe van Teunis Louw uit Westwoud. De landerijen achter de stolp (percelen A6 t/m A10) waren eveneens in haar bezit, namelijk een boomgaard (A6), loods voor de landbouw (A7), moestuin (A8), weiland en akker (afb. 8). De weduwe woonde in Westwoud en bewoonde de stolpboerderij in Zwaag dus niet zelf. Vóór 1848 zijn alle percelen, inclusief de boerderij, door de weduwe verkocht aan boer Pieter Pijper uit Zwaag. Hij bewoonde de stolp wel zelf. In 1852 verkocht hij de percelen op zijn beurt aan Gerrit Visser van Hazerswoude (1807-1872), een rijke grondeigenaar uit Amsterdam. Uit het bevolkingsregister blijkt dat de familie Pijper na de verkoop van 1852 in de boerderij bleef wonen.⁹ Zij huurden de stolp dus van de nieuwe eigenaar. Pieter Pijper overleed hier in 1857, zijn weduwe Anna Maria Elisabeth Gerling in 1869. Ook hierna woonde de familie Pijper in de stolpboerderij.

Afb. 8. Uitsnede uit de kadastrale kaart uit 1823. De percelen die in 1832 eigendom waren van de weduwe van Teunis Louw zijn groen gekleurd. De stolpboerderij is aangegeven met een gele stip.

Na het overlijden van Gerrit kwam de stolp met achterliggende percelen in bezit van zijn dochter Clasina Alida Visser van Hazerswoude (1852-1912). Zij was getrouwd met Jean Baptiste van Merlen (1833-1909) en woonde op het nog bestaande landgoed Bosbeek in Heemstede (afb. 9).

⁹ In het bevolkingsregister is het adres van de boerderij Oosteinde nr 2.

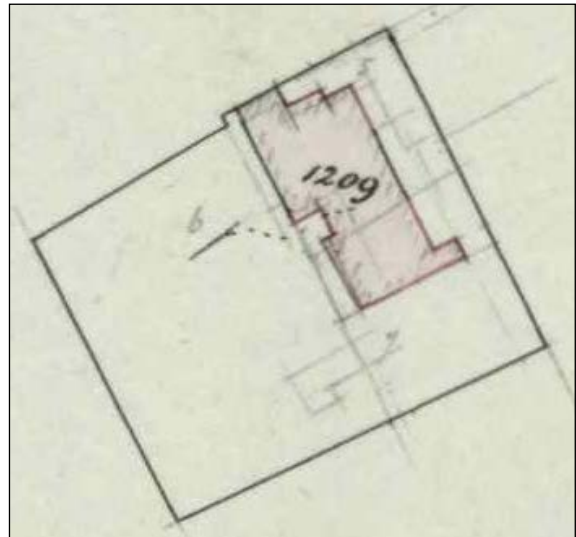

Afb. 9. Clasina Alida Visser van Hazerswoude en haar echtgenoot Jean Baptiste van Merlen voor hun huis Bosbeek rond 1905.

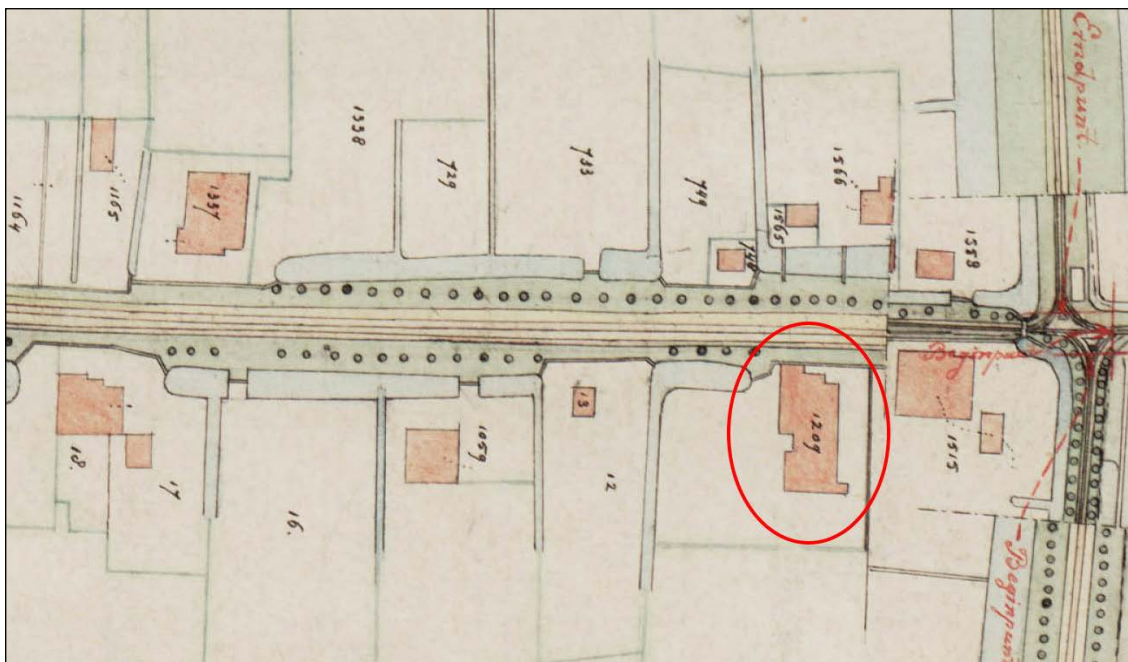
In 1877 vond volgens het kadaster een verbouwing van de boerderij plaats. Uit de hulpkaart uit oktober 1877 blijkt dat in ieder geval een stolpschuur is gebouwd achter de bestaande stolpboerderij (afb. 10). De stolpboerderij aan de straatzijde is op de hulpkaart meer nauwkeurig getekend dan op de kaart van 1823 het geval is.

Uit 1895 dateert een nieuwe overzichtskaart van het kadaster (afb. 11). Binnen het plangebied is de stolp met stolpschuur erachter duidelijk herkenbaar. Leuk aan deze kaart is dat de sloten langs de Dorpsstraat duidelijk zijn ingetekend, iets wat bij de kadasterkaart uit 1823 niet het geval is.

Uit de kaart blijkt dat eind 19de eeuw aan weerszijden van het dorpslint nog grote delen van een sloot parallel aan de straat aanwezig waren. Ook bij het onderzochte perceel is dit het geval: ten westen van de stolp ligt een brede doorlopende sloot langs de straat. Deze sloot moet ergens in de 20ste eeuw zijn gedempt. Dit is overigens op veel plekken aan de Dorpsstraat gebeurd: slechts op enkele plekken is de sloot aan weerszijden van de straat nog aanwezig.

Afb. 10. Hulpkaart uit 1877.

Afb. 11. Uitsnede uit een kadasterkaart uit 1895.

In 1896/1897 is sprake van 'herbouw'. Uit de hulpkkaart blijkt dat de oude stolpboerderij is afgebroken en dat vervolgens een nieuwe stolpboerderij is gebouwd (afb. 12). Dit is de stolpboerderij die tot vrij recent nog bestond en waarvan nu alleen de voorgevel nog bewaard is. Uit de hulpkkaart kan nauwkeurig worden afgeleid hoe beide stolpen ten opzicht van elkaar liggen. Uit de hulpkkaart blijkt eveneens dat de lage aanbouw tegen de achterkant van de boerderij al bij de bouw is gerealiseerd.

Afb. 12. Hulpkkaart uit maart 1897.

Na het overlijden van Clasina in 1912 werd de stolp met achterliggende percelen verkocht. De nieuwe eigenaar was Pieter Corneliszoon Oud, een boer uit Westwoud. Vanaf 1946 was de stolp eigendom van Frederik en Jan Oud, beide veehouders in Westwoud. De familie Oud woonde niet zelf in de stolpboerderij, dus ook zij verpachten de boerderij.

2.3 Onderzoek langs slootkant

In 2015 is de bestaande sloot aan de westzijde van het perceel Dorpsstraat 318 verbreed. Het nieuwe deel van de sloot is archeologisch onderzocht door middel van een opgraving.¹⁰ Hierbij zijn sporen aan het licht gekomen.

Uit de Middeleeuwen dateert onder meer een sloot (S26) van ongeveer 1,4 meter breed en

¹⁰ Van Leeuwen 2017.

40 cm diep. Op basis van keramiek uit het spoor kan de demping van de sloot in de 12de/13de eeuw worden geplaatst. Eveneens uit de Middeleeuwen dateren enkele kuilen en mogelijk twee dierbegravingen van een schaap/geit en jong rund. De kuilen zijn mogelijk daliegaten: hier is klei gewonnen uit de ondergrond. De dierbegravingen zouden ook uit latere tijd kunnen zijn: er zijn weliswaar enkele fragmenten middeleeuws aardewerk bij gevonden, maar zij kunnen zijn meegekomen met de teruggegoide grond.

Op ongeveer 50 meter ten zuiden van de Dorpsstraat is nog een gedempte sloot gevonden (S17). Deze sloot ligt parallel aan de sloot. Op de plek van deze sloot is op de kadastrale kaart uit 1823 een perceelsgrens zichtbaar. Mogelijk lag er in deze tijd nog een sloot op deze plek; het is niet duidelijk wanneer de sloot is gedempt. De perceelsgrens bestaat tegenwoordig nog steeds.

Uit de Nieuwe Tijd dateren verder diverse (afval)kuilen en dierbegravingen, waaronder van een hond, varken, twee jonge runderen en schaap/geit. Noemenswaardige vondsten zijn een roodbakkende aspot uit de 19de eeuw en een fragment van een 17de-eeuwse ploischotel uit Montelupo.

3. Doel en methode van het onderzoek

3.1 Onderzoeksopdracht

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd die als leidraad bij het archeologisch onderzoek en de uitwerking daarvan hebben gefungeerd. Dit rapport tracht antwoord op deze onderzoeksvragen te geven. Hieronder worden de vragen weergegeven.

Prehistorie

1. Zijn sporen uit de Late-Prehistorie aanwezig binnen het plangebied? Zo ja, uit welke periode dateren de sporen?
2. Is sprake van een nederzetting op deze locatie of heeft het gebied een andere functie gehad, bijvoorbeeld als akkerland of weidegrond?

Middeleeuwen (12de eeuw – ca. 1500)

1. Is natuurlijk veen aanwezig binnen het plangebied?
2. Zijn sporen aanwezig die samenhangen met de ontginning van het gebied en dateren van vóór de eerste bewoning? Uit welke tijd dateren deze sporen? Hoe werd het terrein in deze tijd gebruikt?
3. Wanneer is op het perceel opgehoogd en waarmee? Hoe dik zijn de afzonderlijke ophogingslagen?
4. Wanneer verscheen de eerste bebouwing op het perceel? Zijn sporen van meerdere gebouwen aanwezig die na elkaar hebben bestaan? Wat is de aard en omvang van de bebouwing uit de verschillende perioden? Hoe was de bebouwing georiënteerd op de Dorpsstraat (haaks of parallel hierop)?
5. Zijn sporen op het erf aanwezig die samenhangen met de bebouwing, bijvoorbeeld waterputten en kuilen?

16de-eind 19de eeuw

1. Is het plangebied in deze periode opgehoogd? Zo ja, wanneer en waarmee vond dit plaats?
2. Is binnen het plangebied sprake van een voorganger van de eerste stolpboerderij in de vorm van een langhuis? Zo ja, wat is de precieze positie van dit gebouw? Wat valt te zeggen over de bouwperiode en indeling van het pand?
3. Wanneer is de eerste stolpboerderij (Westfries type, zoals zichtbaar op kaart 1823) gebouwd? Hoe is de boerderij gefundeerd? Hoe zag de indeling van de boerderij eruit? Zijn hierin wijzigingen in de loop van de tijd opgetreden? Welke structuren zijn binnen de boerderij aanwezig (bijvoorbeeld waterputten, waterkelders, voorraadkelders)? Kunnen de oorspronkelijke functies van de verschillende ruimtes worden bepaald?
4. Zijn vondsten te koppelen aan het interieur (wandtegels, nistegels, haardplaten e.d.)?
5. Wat was de indeling van het erf? Zijn hierbinnen verschuivingen aanwezig? Hoe ziet de percelingsstructuur eruit in deze periode?
6. Kan vondstmateriaal aan de bewoners van de boerderij worden gekoppeld en wat zegt dit over die bewoners? Zijn vondsten aanwezig die samenhangen met het boerenbedrijf, bijvoorbeeld de productie van kaas?
7. Kan op basis van archeozoologische en -botanische resten iets worden gezegd over het consumptiepatroon van de bewoners?

Eind 19de eeuw-heden (bestaande stolpboerderij)

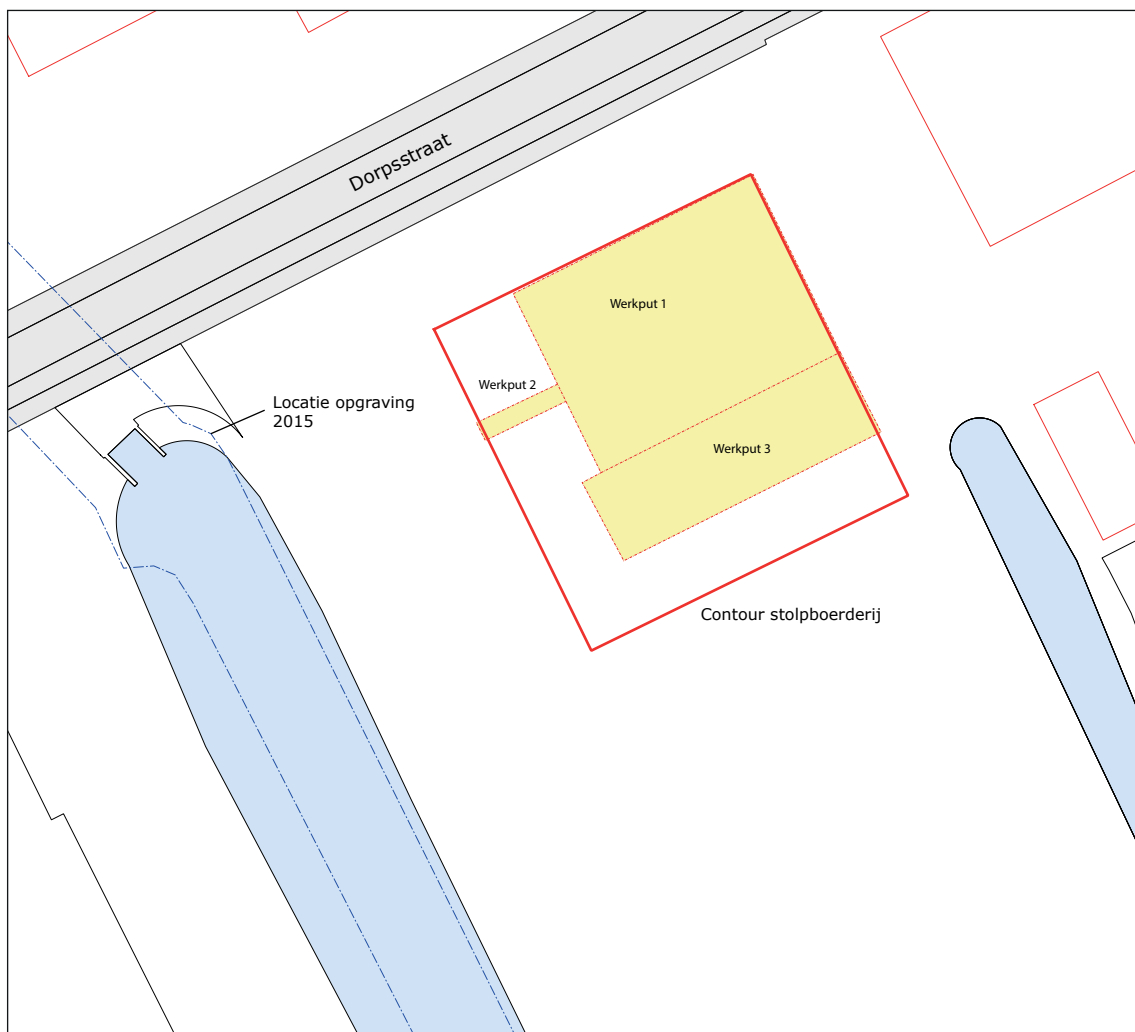
1. Hoe is de boerderij gefundeerd?
2. Hoe zag de oorspronkelijke indeling van de boerderij eruit? Zijn hierin wijzigingen in de loop van de tijd opgetreden? Welke structuren zijn binnen de boerderij aanwezig (bijvoorbeeld waterputten, waterkelders, voorraadkelders)?
3. Zijn vondsten te koppelen aan het interieur (wandtegels, nistegels, haardplaten e.d.)?
4. Kan vondstmateriaal aan de bewoners van de boerderij worden gekoppeld en wat zegt dit over die bewoners? Zijn vondsten aanwezig die samenhangen met het boerenbedrijf, bijvoorbeeld de productie van kaas?

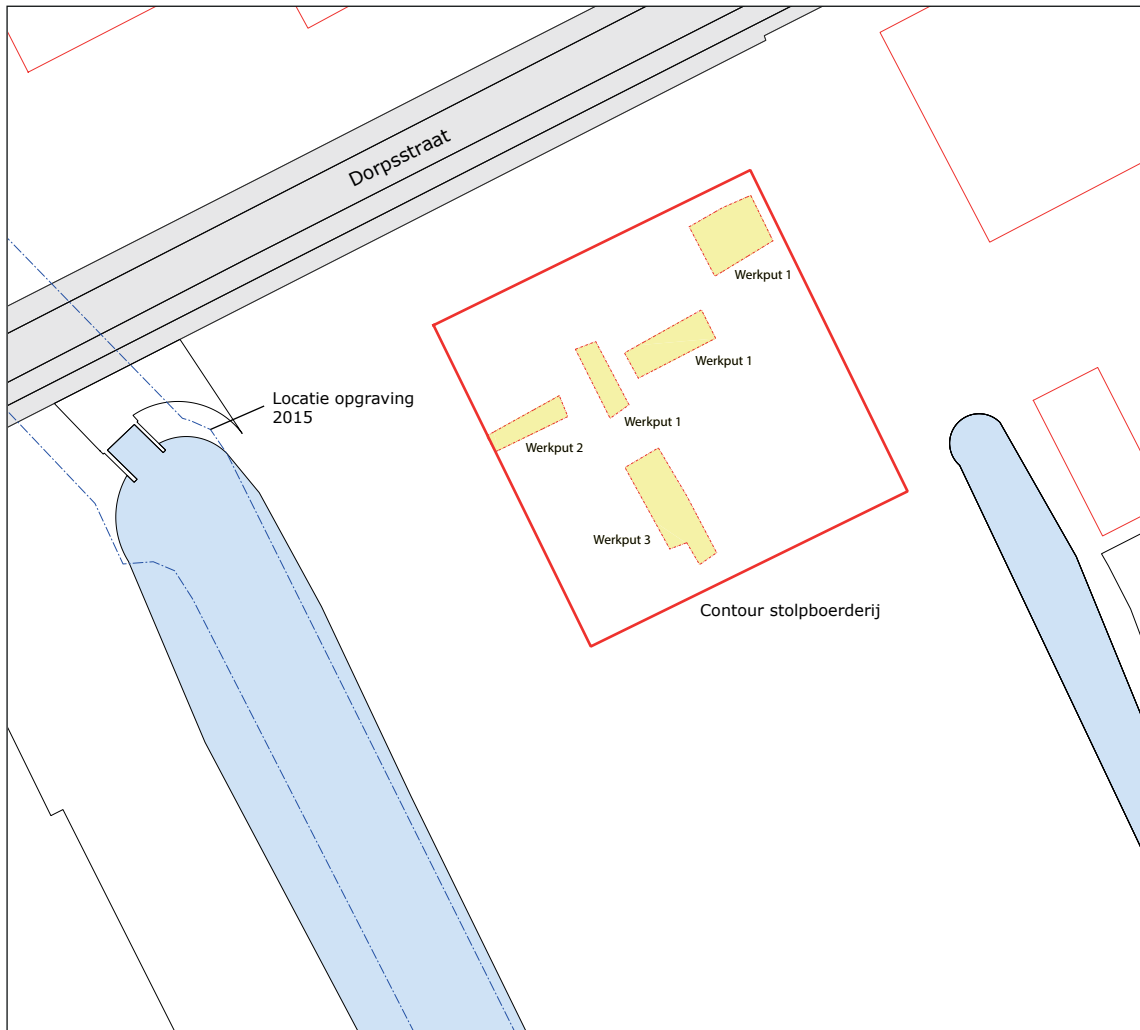
Afb. 13. De opgraving in volle gang.

3.2 Methode

Op het moment dat de opgraving plaatsvond, stond het originele vierkant op zijn plek. Tevens was de voorgevel aanwezig, deze was aan de buitenzijde gestut. Door de aanwezigheid van het vierkant was de bewegingsruimte voor de graafmachine beperkt. Er is daarom gekozen om met een kleinere graafmachine (7,5 ton) te werken. Hiernaast is het eerste vlak in meerdere delen blootgelegd en is dus niet één groot vlak 1 aangelegd (afb. 14). Vlak 1 bevatte veel muurwerk en is daarom analoog op schaal 1:20 getekend. Grondslagpunten zijn hiervoor uitgezet met de gps. Aan de westzijde van de boerderij, ter plaatse van de stal, is slechts een klein deel onderzocht. De indeling was hier namelijk hetzelfde als bij de koeienstal aan de achterzijde, waardoor de kenniswinst van dit deel beperkt was. In totaal is in vlak 1 een oppervlakte van circa 350 m² onderzocht. Vervolgens is op vijf locaties een diepere sleuf of kleine werkput aangelegd tot de natuurlijke bodem (afb. 15). In totaal zijn vijf profielen gedocumenteerd. NAP-hoogtes zijn met behulp van de gps bepaald.

Afb. 14. Overzicht van de werkputten op het niveau van vlak 1. Schaal 1:500.

Afb. 15. Overzicht van de werkputten op het niveau van vlak 2. Schaal 1:500.

Het vondstmateriaal is met de hand en voor zover mogelijk per spoor verzameld. De vlakken en stort zijn intensief met een metaaldetector afgezocht.

Bij de uitwerking zijn de keramiek- en glasvondsten gedetermineerd volgens het classificatiesysteem voor laat- en post-middeleeuws aardewerk en glas (het 'Deventer-systeem'). Het doel van dit systeem is het eenduidig beschrijven van keramiek en glas in heel Nederland, waardoor het makkelijker is om vondsten en vondstcomplexen te vergelijken.

Het gravend onderzoek en de uitwerking zijn verricht volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 4.1 en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn/West-Friesland.

Afb. 16. Een bodemprofiel wordt afgestoken. Op de achtergrond de darsdeuren in de voorgevel.

4. Bouwhistorische gegevens

Voor de stolpboerderij is geen bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd. Toch valt het een en ander over de constructie en indeling te zeggen op basis van foto's. In 2014 zijn in en om de boerderij foto's gemaakt. Het pand was toen nog in redelijke staat. In 2019 is door een storm aan de achterkant een deel van de gevels en kap ingestort (afb. 17). Hierop zijn de gevels gestut, is de kap verwijderd en is het vierkant ingepakt (afb. 18). Wat later zijn de zijgevels en achtergevel afgebroken en zijn de zolderbalken verwijderd. Wat resteerde was een gestutte voorgevel en ingepakt vierkant (afb. 19 en 20). In 2023 is besloten om het originele vierkant te vervangen door het vierkant van een andere stolpboerderij, maar dit is bij het verschijnen van dit rapport nog niet uitgevoerd.

Afb. 17. De achterkant van de stolpboerderij in oktober 2019.

De stolpboerderij was rechthoekig, de plattegrond was ruim 23 bij 19 meter groot (exclusief aanbouwen achterzijde). De noklijn bevond zich parallel aan de straat. Bij de stolpboerderijen bestaan een aantal standaard typen, die zich kenmerken voor een bepaalde vorm en indeling. Dorpsstraat 318 past niet in deze typen. De boerderij lijkt het meest op de Noord-Hollandse stolp, waarvoor kenmerkend is dat de koeienstal langs een zijgevel ligt en de woonvertrekken aan de voorzijde. Echter, de darsdeuren bevinden zich bij dit type nooit in de voorgevel en dat is bij Dorpsstraat 318 wel het geval.

In 2011 is voor de boerderij een redengevende omschrijving gemaakt door Monumentenzorg van de gemeente Hoorn. Hierin is het exterieur van de stolp beschreven.

De voorgevel is aangehouden als noordzijde.

Afb. 18. De situatie in 2020.

Afb. 19. De situatie in 2021, gezien vanaf de Dorpsstraat.

Afb. 20. Het ingepakte vierkant tijdens de opgraving.

Afb. 21. De voorgevel van de stolpboerderij in 2015.

4.1 Exterieur

Alle gevels van de boerderij waren van een rode machinale baksteen gemaakt. Zij dateren allemaal van de bouw van de boerderij in 1897, op een enkele reparatie/aanpassing na (zie onder). Er was aan geen enkele zijde sprake van een lage wand/aangeloeft deel. De voorgevel was steens uitgevoerd, de zijgevels en achtergevel halfsteens op een steens onderplint. Alleen rond de deuren in laatstgenoemde gevels was het muurwerk steeds tot boven aan toe steens uitgevoerd.

De voorgevel is uitgevoerd in sobere classicistische stijl, met pilasters en een houten kroonlijst aan de bovenzijde (afb. 21). Aan de linkerkant waren grote houten darsdeuren aanwezig, die toegang gaven tot de achtergelegen dars. Normaal gesproken zijn de darsdeuren teruggeplaatst aangebracht, zodat zij hoger konden worden uitgevoerd. Dit is bij deze boerderij niet gebeurd: de darsdeuren hadden de hoogte van de voorgevel. In het midden en de rechterzijde van de voorgevel bevonden zich vijf T-ramen met getoogde bovenzijde en een deur met bovenlicht. Onder de twee linker ramen bevonden zich twee kelderramen (afb. 22). Onder de twee ramen rechts hiervan, horende bij de verwarmde kamer, bevonden zich drie ventilatieroosters. Zij kwamen uit onder de houten vloer van deze kamer.

Afb. 22. De ramen van het onverwarmde woonvertrek met daaronder kelderramen.

In de zijgevels en achtergevel bevonden zich schootankers (afb. 23 t/m 25). Zij verbonden de muurstijlen aan de binnenzijde van de gevels met het muurwerk. Aan de bovenzijde bevond zich een zinken mastgoot. In alle drie gevels zaten stalramen met getoogde bovenzijde. Zij hadden geen houten of ijzeren kozijn, het glas was direct in het muurwerk gezet. In de achtergevel waren zij erg hoog geplaatst in verband met de aanbouw aan deze zijde.

Afb. 23. De achtergevel van de boerderij in 2019. De lage aanbouw tegen de achtergevel is gesloopt.

Afb. 24. Een deel van de oostelijke zijgevel in 2014.

In de oostelijke zijgevel, achtergevel en een deel van de westelijke zijgevel zaten bovendien rechthoekige ventilatieroosters boven of tussen de stalramen. Zij konden aan de binnenzijde worden dichtgemaakt met een schuif (afb. 26).

Afb. 25. De westelijke zijgevel in 2014.

Afb. 26. Een rooster boven een stalraam, met schuif om het dicht te zetten.

De hoek van de voorgevel en westelijke zijgevel is waarschijnlijk in 1970 vernieuwd (afb. 27).¹¹

¹¹ Uit dit jaar dateert een bouwvergunning voor "verbouw gedeelte zijgevel". Toegangsnummer 0689-BD, inv.nr. 1142.

Afb. 27. De westelijke zijgevel, met een nieuw stuk muurwerk bij de voorgevel.

Afb. 28. De ramen in de oostelijke zijgevel in 2014, in de kaasmakerij.

In de oostelijke zijgevel bevonden zich verder twee zesruits schuiframen met rechte bovenkant ter hoogte van de kaasmakerij (afb. 28, zie onder) en een deur met getoogde bovenzijde ter hoogte van de dars. In de achtergevel bevonden zich behalve de stalramen ook twee deuren, namelijk een deur met getoogde bovenzijde in de kaasmakerij en een deur met rechte bovenzijde in de stal. De westelijke zijgevel bevatte verder een deur met bovenlicht met

getoogde bovenzijde en een grote schuifdeur die in latere tijd in de gevel is gezet. De zijgevel liep door in de zijkant van de aanbouw aan de achterzijde. In dit deel bevonden zich een brede dubbele deur met getoogde bovenzijde en een stalraam (afb. 29).

Afb. 29. Grote deuren in de aanbouw aan de achterkant in 2014, westelijke zijgevel.

Afb. 30. De achterkant van de boerderij met een deel van de lage aanbouwen in 2014.

Tegen de achtergevel is al bij de bouw in 1897 een lage aanbouw gemaakt. Dit was in 2014 al grotendeels ingestort (afb. 30). De aanbouw had een schuin dak, de balken hiervan staken aan één zijde in gaten in de achtergevel van de stolp. Op het dak lagen rode Oud-Hollandse dakpannen. In de achtergevel van de aanbouw zaten stalramen. Tegen deze gevel stonden steunberen van beton. Zij zijn waarschijnlijk in latere tijd toegevoegd.

Het schilddak was gedekt met gesmoorde (grijze) Oud-Hollandse dakpannen. Aan de voorzijde bevond zich een kleine vierkante schoorsteen. Deze schoorsteen is in latere tijd gemaakt, bij de bouw bevond zich op een andere plek in het voorste dakvlak een schoorsteen.

4.2 Indeling en interieur

Op zeker moment, waarschijnlijk aan het einde van de 20ste eeuw, is de volledige boerderij in gebruik genomen als schapenstal. In dit kader zijn de meeste houten wanden, onder meer van de woonvertrekken en de koeienstal, verwijderd, evenals de houten vloer in de woonvertrekken. Ook de stijlen, mestgoot en koestand van de koeienstal zijn weggehaald. Alleen de bakstenen muur tussen de koeienstal en kaasmakerij en de houten wand tussen de dars en hooiberg was nog aanwezig. Op basis van sporen in het plafond en aan de binnenzijde van de gevels kan echter de indeling van de boerderij tot op zekere hoogte worden gereconstrueerd.

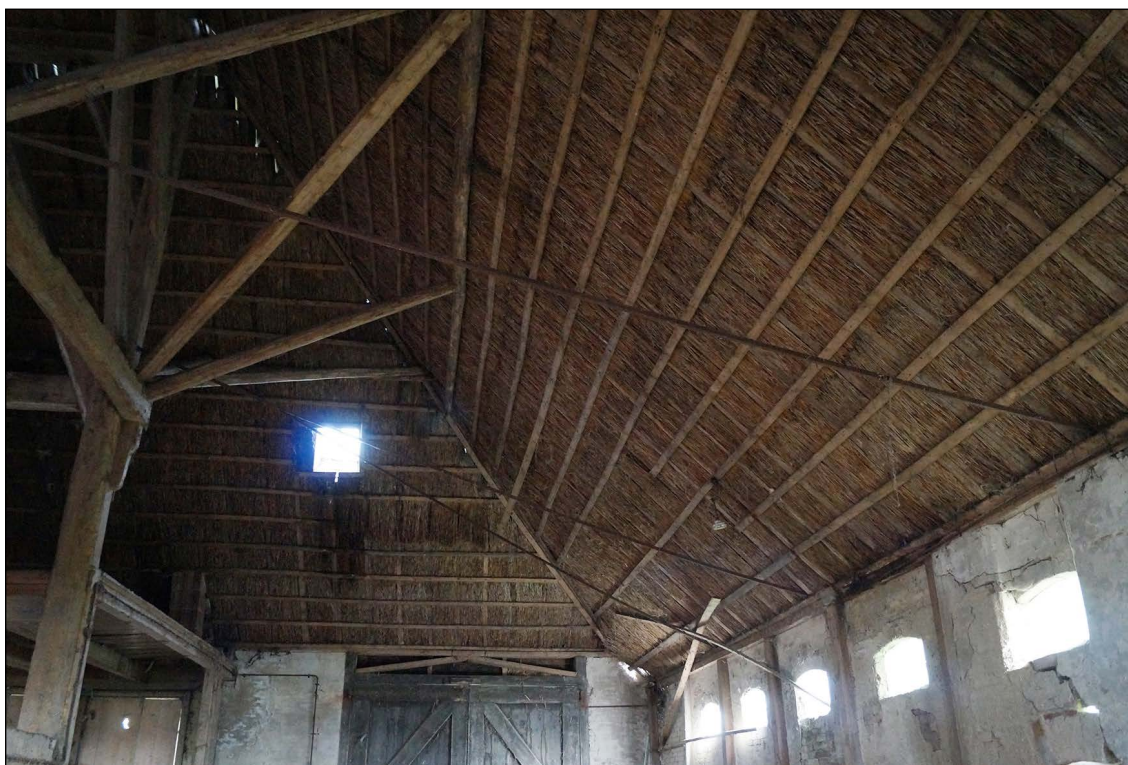
Alle gevels waren aan de binnenzijde gestuct. Tegen de achtergevel en zijgevels stonden houten muurstijlen.

Afb. 31. De dars gezien richting de voorgevel in 2014.

Aan de oostzijde lag de dars (afb. 31). Door de darsdeuren in de voorgevel reedt de volgeladen hooiwagen de dars in, waarna het hooi in de hooiberg werd gebracht. In de dars bevond zich zoals gebruikelijk geen zolder en dus ook geen zolderbalken. De muurplaat op de muurstijlen tegen de zijgevel aan was verbonden met het vierkant door middel van een aantal ijzeren

trekankers (afb. 32). Zij moesten voorkomen dat de zijgevel ging wijken. Tussen de dars en hooiberg bevond zich een enkele houten wand, met daarin een deur (afb. 33 en 34). Deze stond op een bakstenen plint van rode machinale bakstenen die aan de bovenzijde waren afgewerkt met een rollaag. Ook de vierkantpoeren waren van deze bakstenen gemaakt.

Afb. 32. Trekstangen tussen het vierkant en de oostelijke zijgevel.

Afb. 33. De houten wand tussen de dars en hooiberg. Links de muur tussen de kaasmakerij en stal.

De wand was onbeschilderd en aan de zuidzijde voorzien van een sierlijke afwerking (afb. 35). Tussen de dars en kaasmakerij (zie onder) moet ook een houten wand hebben gestaan, maar die was niet meer aanwezig. In de laatste zolderbalk van de kaasmakerij zaten diverse inkepingen, waaruit blijkt dat hier een wand tegenaan heeft gestaan. In de dars lag een vloer van rode bakstenen op hun kant. Zij lagen haaks op de lengterichting van de dars.

Afb. 34. De houten wand tussen de dars en hooiberg, gezien vanuit de hooiberg.

Afb. 35. Detail van de houten wand in de dars.

Aan de zuidzijde van de dars, tegen de kaasmakerij aan, lagen de bakstenen vloer juist in de lengterichting van de dars en hier lag de vloer bovendien bol (afb. 36). Zeer waarschijnlijk was dit deel van de dars in gebruik als paardenstal. In de boerderij lag een lange houten voerbak met drie vakken (afb. 37). Vermoedelijk is deze afkomstig uit de paardenstal.

Afb. 36. De bestrating in de zuidzijde van de dars en de kaasmakerij. Op de voorgrond liggen de klinkers bol en zijn ze anders georiënteerd dan in de rest van de dars; hier bevond zich de paardenstal.

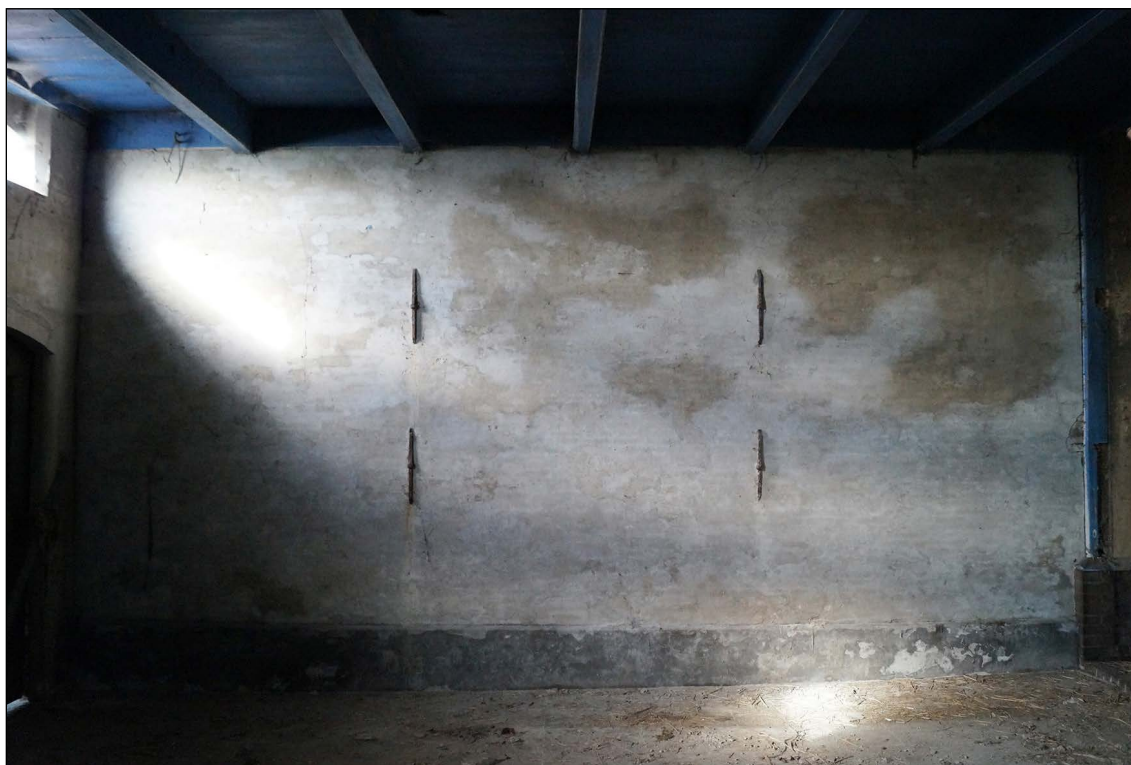

Afb. 37. Lange voerbak met drie vakken, waarschijnlijk afkomstig uit de paardenstal in de dars.

In het verlengde van de dars bevond zich de kaasmakerij (afb. 38). Hierboven is al beargumenteerd dat tussen deze ruimte en de dars een houten wand heeft gestaan. Tussen de kaasmakerij en koeienstal stond een halfsteens muur van handvorm (hergebruikte?) bakstenen. Deze muur was aan beide zijden gestuct. Aan de zijde van de kaasmakerij was de onderkant zwart geverfd (afb. 39 en 40).

Afb. 38. De zuidmuur in de kaasmakerij, met stijlen met dragers voor de kaasplanken.

Afb. 39. De bakstenen muur tussen de kaasmakerij en koeienstal, gezien vanuit de kaasmakerij.

Afb. 40. De bakstenen muur tussen de kaasmakerij en koeienstal, gezien vanuit de koeienstal.

Afb. 41. De oostmuur van de kaasmakerij, met ramen en muurstijlen.

In de kaasmakerij bevonden zich zolderbalken, die om en om lagen in de oostelijke zijgevel en op muurstijlen (afb. 41). In het laatste geval waren korbelen aangebracht. Op de muurstijlen tegen de achtergevel bevonden zich plankendragers. Hier hebben planken op gelegen en daarop lagen de kazen te rijpen. Al het houtwerk in de kaasmakerij was blauw geverfd. Op de vloer lagen grijze ongeglazuurde plavuizen, zogenaamde blauwbakken. In de oostelijke

zijgevel bevonden zich twee ramen die zorgden voor licht in de ruimte, in de achtergevel zat een deur naar de lage aanbouw. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat zich in de kaasmakerij een schoorsteen bevond.

Aan de voorkant van de boerderij hebben twee woonvertrekken gelegen. Het westelijke vertrek was verwarmd, het oostelijke vertrek onverwarmd. Onder de onverwarmde kamer heeft een kelder gelegen, blijktens de kelderramen die hier in de voorgevel zaten. De vertrekken hebben oorspronkelijk een houten vloer op vloerbalken gehad. Alleen het plafond met zolderbalken en de houten wand tegen de voorgevel resteerde van de kamers. In het midden van het plafond van de westelijke kamer was tegen de hooiberg aan een plank haaks op de zolderbalken aanwezig (afb. 42). Hier heeft het rookkanaal van de haard gezeten. Aan wel of niet geverfde houten delen in de wand en verschillen in kleuren was de indeling van de kamers te herkennen.

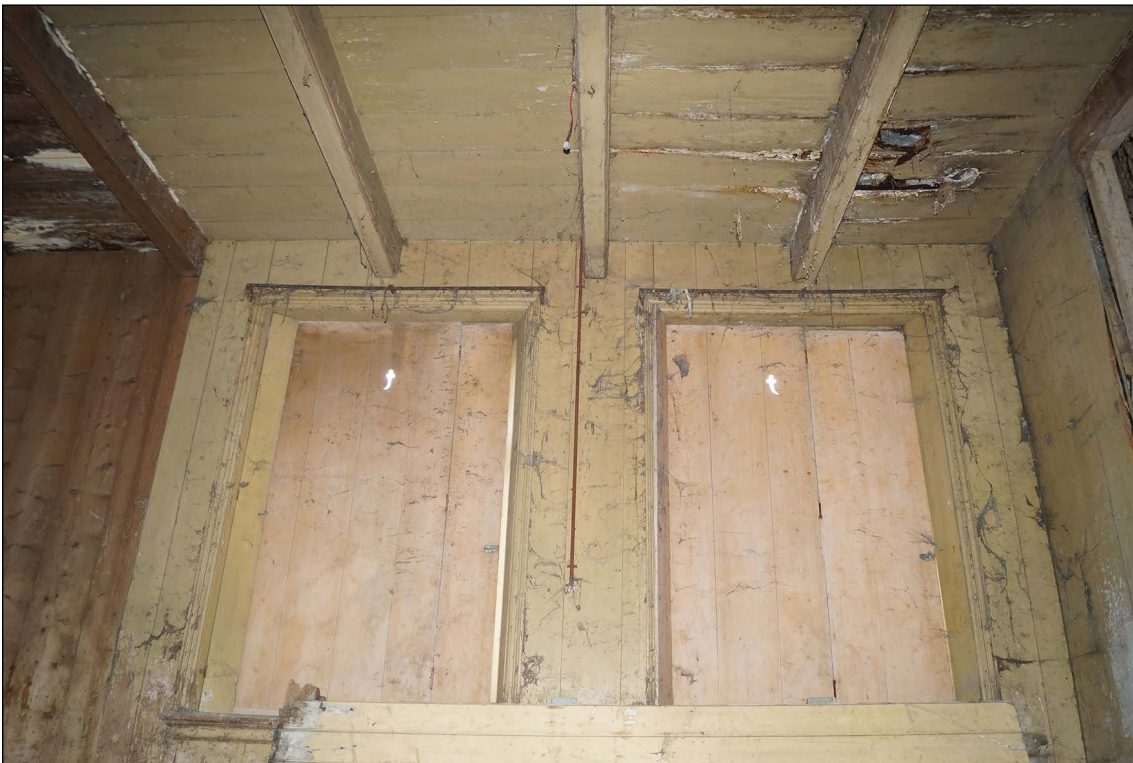

Afb. 42. Plank van de haard haaks op de zolderbalken.

De wanden en het plafond van beide kamers was in dezelfde zachtgroene kleur geverfd (afb. 43 en 44). De verwarmde kamer kwam men vanuit de koeienstal binnen via een klein gangetje (hosje) tussen twee bedstedes in. Ook de toegang naar de onverwarmde kamer bestond uit zo'n gangetje tussen bedstedes. Het plafond van deze gangetjes was geel van kleur (afb. 45). Aan weerszijden van de haard in de verwarmde kamer hebben ondiepe kasten gezeten. In de onverwarmde kamer bevonden zich verder een bedstede met aan weerszijde twee diepe kasten aan de zijde van de hooiberg. Het plafond en de wanden van de bedstedes en de ondiepe kasten aan weerszijden van de haard waren ongeschilderd (afb. 46). Het is onzeker of hier bijvoorbeeld behang (op jute) op heeft gezeten en men dus niet tegen het onbewerkte houtwerk aankeek. De twee diepe kasten in de onverwarmde kamer waren geel geschilderd, net als de twee gangetjes (afb. 47).

Afb. 43. Het plafond van de woonvertrekken, links de voorgevel.

Afb. 44. De ramen in het onverwarmde woonvertrek. Voor de ramen zitten luiken.

Afb. 45. Detail van het plafond tussen de twee woonvertrekken in. Bij de onbeschilderde delen bevonden zich bedstedes, het geel geschilderde deel in het midden was een gangetje.

Afb. 46. De binnenzijde van de voorgevel ter plaatse van de twee woonvertrekken. Bij de onbeschilderde delen bevonden zich bedstedes.

Afb. 47. Detail van het plafond in het onverwarmde woonvertrek. Ter plaatse van het onbeschilderde deel bevond zich een bedstede, links en rechts hiervan (geel geverfd) zaten kasten.

De zolderbalken in de kamers waren vrij smal en allemaal even groot. De balken die zich in het zicht bevonden, waren voorzien van een duivenjager profiel. De balken die binnen een bedstede of gangetje zaten en daardoor in de kamers niet zichtbaar waren, hadden geen profiel. De ramen waren aan de binnenzijde voorzien van vensterluiken die op één punt scharnierden. Waarschijnlijk konden de luiken worden weggeschoven tussen de bakstenen voorgevel en houten binnenwand.

Aan de achterzijde en langs de westelijke zijgevel bevond zich de koeienstal. De koestand, mestgoot, drinkgoot en bestrating was hier niet zichtbaar: dit was onder grond verdwenen of is in het verleden verwijderd. De ruimte was voorzien van onversierde zolderbalken van naaldhout. Aan de zijde van de buitengevels lagen zij om en om op muurstijlen en in de gevel. De zolderbalken waren verbonden met de muurstijlen door middel van een pen-gat verbinding. Tussen beide elementen zat een korbeel (schuine balk), die door middel van een lipverbinding en ijzeren nagels was verbonden (afb. 48). De andere kop van de zolderbalken lagen op de draagbalken van het vierkant of op een balk tussen het vierkant en een buitengevel in. Haaks onder de zolderbalken bevond zich aan zowel de achterkant als de westzijde een onderslagbalk (afb. 49). Uit sporen in deze balken blijkt dat hier stijlen onder hebben gestaan. Deze stijlen zorgden aan de ene kant voor een extra ondersteuning van de zolderbalken. Aan de andere kant konden schotten tegen de stijlen worden geplaatst, als afscheiding tussen paren koeien in. De stijlen waren verbonden met de onderslagbalk door middel van een pen-gat verbinding. Per stijl waren bovendien twee korbelen aanwezig, die met een tand en nagels in de onderslagbalken zaten (afb. 50). In laatstgenoemde houtverbindingen waren telmerken in de vorm van Romeinse cijfers aanwezig.

Afb. 48. De binnenzijde van de achtergevel. De muurstijlen tegen de gevel zijn verbonden met de zolderbalken. Deze verbinding is versterkt met korbelen.

Afb. 49. Onderslagbalk onder de zolderbalken van de koeienstal.

Het houtwerk in het grootste deel van de stal (plafond, houten wand tegen de hooiberg aan) was, voor zover nog aanwezig, onbeschilderd. Alleen bij het meest noordelijke stukje stal, tegen de voorgevel aan, was het houtwerk rood geschilderd (afb. 51). Ook de gestucte muren waren hier rood van kleur. Uit de geverfde vlakken blijkt dat tegen de vierde zolderbalk vanaf

de voorgevel een bakstenen muur heeft gestaan, die de ruimte afscheidde van de koeienstal. Vermoedelijk is deze aparte ruimte pas later gemaakt en was hiervoor gewoon onderdeel van de koeienstal. De afgescheiden ruimte zal zijn gebruikt als zomerstal en/of keuken.

Afb. 50. In het midden een pengat van een koestijl in een onderslagbalk. Links en rechts daarvan een tand van korbelen die de verbinding tussen de zolderbalken en onderslagbalk vormde.

Afb. 51. Noordwesthoek van de boerderij. Het houtwerk en de muren zijn hier rood geverfd. Dit deel werd gebruikt als zomerstal.

4.3 Vierkant

De stulp had een dubbel vierkant (houtskelet), wat betekent dat om een constructie met zes stijlen ging (afb. 52 t/m 55). Op basis van het uiterlijk van het vierkant kan met zekerheid worden gezegd dat bij de nieuwbouw in 1897 met nieuw hout een nieuw vierkant is gebouwd en dus geen oud vierkant of oude balken zijn hergebruikt. Het vierkant mat ongeveer 11,3 bij 7,1 meter.¹²

Afb. 52. Blik op het dubbele vierkant.

Afb. 53. Overzicht van het vierkant in de boerderij.

¹² Gemeten op de bouwtekeningen.

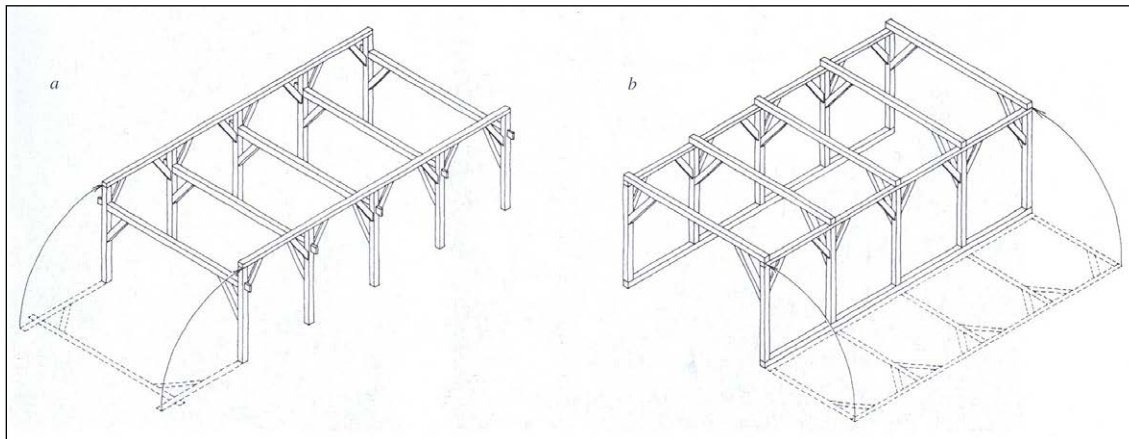

Afb. 54. Detail van een vierkantstijl.

Afb. 55. Detail van een vierkantstijl met zwing en jaagbanden.

Het vierkant was zoals gebruikelijk een dekbalkconstructie, wat wordt gekenmerkt door horizontale balken die óp verticale stijlen zijn bevestigd. Wanneer een stolpboerderij een dubbel vierkant heeft, is deze normaal gesproken altijd voorzien van dwarsgebinten. Dit betekent dat de constructie bestaat uit drie dekbalkgebinten die achter elkaar staan, aan de korte zijde van het houtskelet (afb. 56).

Afb. 56. Links een houtconstructie met dwarsgebinten, rechts een houtconstructie met langsgebinten.

Het dubbele vierkant van Dorpsstraat 318 is echter op een andere manier in elkaar gezet: er is sprake van langsgebinten, wat inhoudt dat de dekbalken aan de lange zijden liggen. Iedere dekbalk is verbonden met drie stijlen. Dit type constructie is niet eerder vastgesteld bij stolpboerderijen. Elders in Nederland zijn langsgebinten zeldzaam: in het oosten zijn enkele voorbeelden uit de 16de en 17de eeuw bekend en in Zuid-Holland en Utrecht werd dit type houtskelet toegepast in koeienstallen vanaf het einde van de 18de eeuw.¹³

De stijlen en dekbalken waren met elkaar verbonden met een pen-gatverbinding, herkenbaar aan de toognagels in de zijkant van de dekbalken. Haaks op de dekbalken lagen drie bovenbalken. De dekbalken en bovenbalken waren verbonden door middel van een ijzeren anker: waarschijnlijk was dit anker door de bovenbalk heen geslagen en vervolgens tegen de zijkant van de dekbalk en stijl bevestigd.

Alle onderdelen van het vierkant waren van naaldhout, maar de precieze houtsoort is niet nader onderzocht. De zes stijlen en de drie bovenbalken waren rond tot licht gekantrecht. Vermoedelijk is voor deze balken vurenhout (hout van de fijnspar) gebruikt: rondhout uit de 19de en 20ste eeuw is meestal vurenhout. Beide dekbalken waren vierkant/rechthoekig en zeer lang, namelijk ruim 11 meter. Mogelijk waren deze balken van een andere naaldhoutsoort, bijvoorbeeld grenenhout (hout van de grove den). Balken met deze lengte waren wellicht niet verkrijgbaar in vurenhout/rondhout.

Het vierkant was zoals gebruikelijk voorzien van zwingen: schuine balken tussen de stijlen en liggers in die de constructie verstijven. Zij waren aan bijna alle zijden dubbel uitgevoerd, oftewel vier zwingen per vak. Alleen tussen de twee middelste stijlen was sprake van enkele zwingen (twee stuks). De zwingen waren waarschijnlijk allemaal halfrond van vorm, namelijk ronde stammen die door de midden zijn gezaagd. Dit is de gebruikelijke vorm voor zwingen in de 19de en 20ste eeuw. De zwingen waren zoals gebruikelijk verbonden met de stijlen en liggers met lipverbinding en ijzeren nagels. De lipverbinding was zwaluwstaartvormig, zoals bijna altijd het geval is in de laatste eeuwen van de stolpenbouw.

Aan alle vier zijden was een draagbalk aanwezig. Aan de kant van de koeienstal en het woongedeelte lag deze op ongeveer 3 meter boven het maaiveld. Op de draagbalk lagen de koppen van de zolderbalken van de stal en kamers. Aan de zijde van de dars was ook een draagbalk aanwezig, maar deze was lag aangebracht. Hier lagen geen zolderbalken op, want in de dars was geen zolder aanwezig. Tegen de draagbalk bevond zich wel een houten wand. De draagbalken waren met een lipverbinding verbonden met de stijlen.

Op ongeveer 5 meter hoogte waren tegen de stijlen eveneens horizontale balken aangebracht, de zogenaamde jaagbanden. Zij waren simpelweg tegen de buitenzijde van de stijlen aangetimmerd, dus zonder houtverbinding. Op de jaagbanden bevonden zich diverse schoren die de kap ondersteunden.

De stijlen stonden op bakstenen poeren gemaakt van machinale bakstenen. Tussen de stijlen en poeren lag een plaat hout, het zogenaamde peulhout. Dit peulhout is doorgaans van eikenhout gemaakt, maar hier was peulhout van naaldhout toegepast. Dit zal samenhangen met het feit dat het om een relatief jonge stolpboerderij gaat.

Afb. 57. Geschilderde tekst op een vierkantstijl.

Op één van de stijlen is een geschilderde tekst gezien (afb. 57). Het gaat om een handelsmerk dat is aangebracht tijdens het transport of de verkoop van het hout en houdt dus geen verband met het vierkant.

5. Resultaten archeologisch onderzoek

De sporen die bij de opgraving zijn aangetroffen, dateren uit de periode van de 12de tot de 20ste eeuw. Het gaat onder meer om ophogingslagen, kuilen en sporen van gebouwen. Sporen uit de Bronstijd zijn niet gevonden.

De sporen zijn weergegeven op de sporenkaarten en profielentekening in de bijlagen.

5.1 Natuurlijke bodem

De natuurlijke bodem binnen het plangebied bestond uit vette lichtgrijze zeeklei, met daarin dunne zandlaagjes. De bovenzijde van deze laag bevond zich op ongeveer -1,60 NAP. Hierop lag op een aantal plekken een dunne band grijze klei van 5 tot 10 cm dik, die als gerijpte top van de zeeklei kan worden geïnterpreteerd. Daarop bevond zich een dunne band (5 tot 10 cm) van donker half veraard bruin veen tot donkergrijze klei. Dit kan als een restant van een natuurlijke veenlaag worden beschouwd (restveen). Hierboven bevonden zich ophogingslagen (zie onder). Het maaiveld lag binnen het plangebied op -0,35 tot -0,55 NAP.

5.2 Middeleeuwen

Waarschijnlijk is de omgeving van Zwaag in de 12de eeuw ontgonnen. Op dat moment zijn op systematische wijze sloten door het gebied gegraven. Een deel van deze sloten is teruggevonden tijdens de opgraving. Hiernaast zijn de ophogingslagen van een huisterp gevonden, evenals enkele kuilen uit de Middeleeuwen. De sporen wijzen op bewoning van het perceel vanaf de 13de eeuw. De hoeveelheid vondsten uit de Middeleeuwen is zeer klein.

Afb. 58. In het midden sloot S57/S58, links daliegat S56, rechts sporen S59-S61.

Daliegat (S56)

Geheel aan de oostzijde van het plangebied is een deel van een daliegat, oftewel een kleiwinningskuil, gezien (zie afb. 58 en profiel 2). De kuil lag parallel aan de sloten binnen het plangebied, op ongeveer 50 cm afstand van middeleeuwse sloot S57. Het spoor was minimaal 2,9 meter lang, alleen de zuidelijke en westelijke begrenzing is gevonden. De kuil was tot ongeveer 20 cm in de natuurlijke zeeklei uitgegraven en opgevuld met losse donkerbruine organische klei, wat als veraard veen kan worden geïnterpreteerd. Het diepste zichtbare deel van het spoor is vastgesteld op -1,88 NAP. Het daliegat werd afgedekt door de oudste middeleeuwse ophogingen.

Afb. 59. Profiel 2 met sloot S57/S58. Links kuil S55.

Sloot (S57/S58)

Aan de oostzijde van het plangebied is een sloot haaks op de Dorpsstraat gevonden (profiel 2, afb. 58 en 59). De sloot was ongeveer 2,8 meter breed en circa 70 cm diep (onderkant op -2,18 NAP). Onderin de sloot lag een gelaagd pakket mest. Onderin dit pakket was een laag stro of riet aanwezig en bovenin bevond zich een laag veen. De laag was ongeveer 40 cm dik. Oorspronkelijk zal het mestpakket dikker zijn geweest: het is sterk ingeklonken. Boven de mest bevond zich een dikke laag van grijze klei met lichtgrijze kleivlekken en een kleine hoeveelheid baksteenbrokken, botfragmenten en houtskool. Uit deze laag komen enkele scherven, namelijk een stuk proto-steengoed en twee fragmenten kogelpotaardewerk. Tevens is een brok van een baksteen gevonden, waarvan één zijde is afgesleten en verbrand (formaat ?x11x4,5 cm, V41-BK01, afb. 60).¹⁴ Dit wijst erop dat de baksteen onderdeel is geweest van een haardplaats. Bij het verdiepen op de locatie van de sloot is nog een stuk van een baksteen gevonden die eveneens lijkt te zijn verbrand (dikte 7,5-8 cm, V37-BK01, afb. 61).¹⁵

14 V41.

15 V37.

Afb. 60. Deels verbrande baksteen uit de sloot.

Afb. 61. Deels verbrande baksteen.

Het is niet helemaal duidelijk wanneer de sloot is gedempt. Vermoedelijk is de sloot aanvankelijk dichtgegooid met mest en is de kleilaag hierop pas later gestort, als opvulling van de nazak. Uit het mestpakket komt geen enkele vondst. Uit de kleilaag erboven komen enkele scherven keramiek uit de 13de eeuw. Uit de bovenste laag in het profiel komt eveneens een fragment kogelpotaardewerk.¹⁶

Het formaat van de kleinste brok baksteen uit deze laag wijst op een stort wat later in de Middeleeuwen, in de 14de/15de eeuw. De oorspronkelijke mestvulling kan echter al eerder, bijvoorbeeld in de 13de eeuw, zijn gestort.

Sloot (S43)

Midden in het plangebied is een tweede sloot gevonden die haaks op de Dorpsstraat is georiënteerd (profiel 1, afb. 62). De sloot werd afgedekt door de middeleeuwse ophogingslagen en dateert dus van voor de eerste ophoging van het perceel. De sloot was 2,8 meter breed en slechts 30 cm diep (onderkant op -1,85 NAP). Bij de demping is de sloot opgevuld met licht- en donkergrijze klei en tevens veen en as. Uit het spoor komen slechts drie wandscherven van kogelpotaardewerk.¹⁷ Op basis van de fijne magering kunnen zij in de periode 1200-1325 worden geplaatst.

Sloot (S63)

Aan de westzijde van het plangebied is een derde sloot haaks op de Dorpsstraat gevonden (profiel 4, afb. 63). Slechts een deel van de sloot is aangesneden, waardoor de breedte niet kan worden bepaald. Het spoor was minimaal 1,2 meter breed en ongeveer 1 meter diep (onderkant op -2,55 NAP). De sloot was opgevuld met schone donkerbruingrijze klei en lichtgrijze zavel. Uit de vulling komen slechts een paar scherven, namelijk vijf fragmenten kogelpotaardewerk, een stukje steengoed met glazuur en een fragment roodbakkend aardewerk. Een andere vondst is een klein oogje van lood, dat mogelijk van een pelgrimsampul is afgebroken.¹⁸ Op basis van de keramiekvondsten kan de demping met enige voorzichtigheid in de 14de eeuw worden geplaatst.

16 V43.

17 V25 en V32.

18 V49.

Afb. 62. Profiel 1 met links waterput S2 en rechts middeleeuwse ophogingslagen.

Afb. 63. Profiel 4 met sloot S63 (links) en sloot S64 (rechts).

Na demping van de sloot werd de perceelsgrens op deze plek gehandhaafd. Op de oudste kadastrale kaart uit 1823 zijn delen van deze grens nog aanwezig, namelijk direct ten westen van de toen bestaande stolpboerderij en de westelijke grens van het perceel met nummer 8.

Sloot (S67)

Een vierde sloot lag parallel aan de Dorpsstraat, op ongeveer 32 meter uit het hart van deze straat (profiel 5, afb. 64). De sloot was 3 meter breed en ongeveer 90 cm diep (onderkant op -2,30 NAP). De onderkant van de sloot was opgevuld met organische klei en veel plantenresten, waaronder riet.

Afb. 64. Zuidzijde van profiel 5 met sloot S67.

De enige vondst hieruit is een deel van een grijsbakkende pot uit de periode 1350-1550 (V60-C01, afb. 65.1).¹⁹ Hierboven lag een laag bruingrijze klei met brokjes huttenleem, brokken van rode bakstenen en wat lichtgrijze kleivlekken. De keramiek uit deze laag bestaat uit grijsbakkend aardewerk, roodbakkend aardewerk en een fragment steengoed met glazuur.²⁰ Het materiaal kan in de periode 1350-1450 worden gedateerd. De bovenste laag bestond uit bruine klei met lichtgrijze kleibrokken en wat fragmenten bot, keramiek en rode baksteenbrokken. De vondsten die specifiek uit deze laag komen, zijn helaas niet meer aanwezig.²¹ Vermoedelijk dateert de laag uit de 16de eeuw en kan het worden beschouwd als opvulling van de nazak van de sloot. Uit het spoor is namelijk een 16de-eeuwse scherf verzameld op het niveau van vlak 2.²² Ook bij het verdiepen door de sloot vanaf vlak 2 zijn enkele scherven uit de 16de eeuw verzameld, evenals een stuk maalsteen van tefriet van 4 cm dik (V57-N01, afb. 65.2)²³

Middeleeuwse ophogingslagen

Binnen het volledige plangebied bevonden zich middeleeuwse ophogingslagen. De ophogingslagen vormden samen een huisterp uit de Middeleeuwen, waarop in deze periode een huis heeft gestaan. Van bebouwing uit de Middeleeuwen is vrijwel niets teruggevonden.

19 V60.
20 V61.
21 V62.
22 V53.
23 V57.

Dit is vaak het geval: middeleeuwse bebouwing laat weinig sporen achter in de bodem. Hiernaast zijn de paalkuilen vaak slecht herkenbaar in de vlekkerige ophogingslagen, waardoor zij gemakkelijk worden gemist.

Afb. 65. 1: Fragmenten van een grijsbakkende pot. 2: Stuk maalsteen van teffriet.

De middeleeuwse ophogingslagen zijn gezien tot het niveau van vlak 1, wat in het midden van het plangebied lag op circa -0,50 NAP. Hiermee komt de maximale dikte van het ophogingspakket op ongeveer 80 cm. Aan de zuidzijde van het plangebied was de middeleeuwse ophoging circa 50 cm dik. De top van de middeleeuwse ophoging heeft oorspronkelijk hoger gelegen. Deze top is in latere tijd verdwenen, doordat het terrein is afgevlakt. Boven vlak 1 lag een verrommelde laag, tot het looppniveau uit de 20ste eeuw.

De huisterp is niet in één keer opgeworpen, maar er is sprake van verschillende fasen waarin de terp is vergroot. De interpretatie van de ophogingslagen wordt bemoeilijkt door het feit dat op enkele cruciale punten een spoor uit latere tijd in het profiel aanwezig is (waterput 2 in profiel 1 en kuil S55 in profiel 2). Toch is duidelijk dat de oudste kern van de huisterp (fase 1a) aan de oostzijde ligt, grotendeels buiten het plangebied. Vervolgens is de huisterp in waarschijnlijk twee fasen vergroot richting het westen (fase 1b en 1c). Bij iedere vergroting is een sloot gedempt: bij de eerste vergroting sloot S57/S58 en bij de tweede vergroting sloot S43.

De middeleeuwse ophogingslagen waren gemaakt van vette klei en bevatten vrijwel geen vondstmateriaal. Sommige lagen waren egaal grijs, andere waren juist vlekkelig doordat sprake was van een mix van grijze en lichtgrijze klei (zie afb. 59 en 62 en afb. 66 en 67). Sommige lagen bevatten een klein beetje houtskool, baksteenbrokjes, brokjes huttenleem en keramiek.

Afb. 66. Profiel 3 met kuil S3.

Afb. 67. Noordzijde van profiel 5 met middeleeuwse ophogingslagen.

Langs de westelijke rand van de huisterp in fase 1b lagen enkele brokken grijze klei (profiel 1, afb. 68). Het lijkt om kleiplaggen te gaan. Vermoedelijk gaat het om een zodenrand, die is aangebracht om de zijkant van de huisterp te versterken. Zodenranden van huisterpen zijn vaker gevonden in oostelijk West-Friesland.²⁴

Slechts 22 scherven keramiek zijn afkomstig uit de ophogingslagen en zij zijn grotendeels herleidbaar naar specifieke lagen.²⁵ De keramiek bestaat uit Pingsdorf-aardewerk (zes scherven), kogelpotaardewerk (elf scherven), Paffrath-aardewerk (twee scherven), proto-steengoed (één scherf), bijna-steengoed (één scherf) en steengoed met glazuur (steengoed2, één scherf). Op basis hiervan komt geen duidelijk dateringverschil tussen de verschillende uitbreidingen van de huisterp naar voren. In ieder geval de eerste en tweede fase (fase 1a en 1b) van de terp lijken in de 13de eeuw te zijn opgeworpen. De derde fase (1c) is vermoedelijk pas in de 14de eeuw uitgevoerd: uit een van de lagen aan de westzijde is een scherf van een steengoedkan met radstempel uit Langerwehe uit de 14de eeuw verzameld. Andere vondsten die waarschijnlijk uit de middeleeuwse ophogingslagen komen zijn een stuk maalsteen van tefriet en een brokje huttenleem.²⁶

Afb. 68. Detail van profiel 1 met plaggen (bij de pijlen).

Paalkuil (S44)

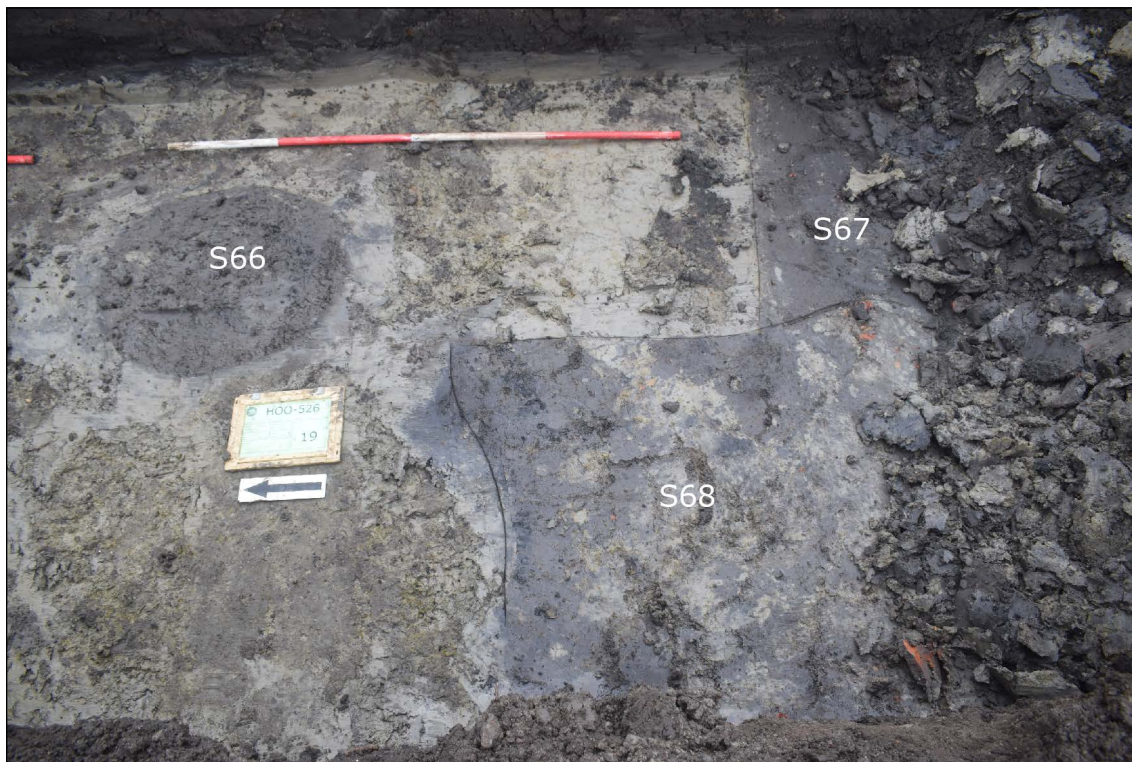
Iets ten oosten van sloot S43 is een kleine kuil gezien. Het spoor was enigszins ovaal, maximaal 60 cm lang en 20 cm diep. De bovenkant van het spoor is gezien op -1,20 NAP, maar waarschijnlijk was het op een hoger niveau al aanwezig. Het spoor had een rechte bodem en was opgevuld met donkergrijze klei met lichtgrijze kleibrokkjes. Mogelijk gaat het om een paalkuil, horende bij een middeleeuws huis dat op het perceel heeft gestaan. Gezien de ligging

24 Venhuizen, Westerkerkweg 36: Gerritsen & Duijn 2017. Enkhuizen, Westeinde 88-92: Ter Steege et al. 2020. Grootebroek, Zesstedenweg 203, 37-39: Gerritsen & Stellingwerf 2019; Abbekerk, Dorpsstraat 77: Duijn & Schrickx 2021, 52-54.

25 V3, V7, V22, V23, V28, V44, V47, V54, V59.

26 V1 en V48.

van het spoor moet dit huis zijn gebouwd nadat de derde fase van de ophoging (fase 1c) was voltooid. Uit de kuil komen drie kogelpotscherven uit de periode 1200-1325, waaronder een randfragment van een kogelpot (kp-kog-6).

Afb. 69. Detail van vlak 2 in werkput 4, met waterput S66, kuil S68 en sloot S67.

Afb. 70. Coupe door waterput S66.

Waterput (S66)

Aan de zuidzijde van het plangebied is een cilindrische kuil gevonden (afb. 69 en 70). Dit type kuil wordt vaker aangetroffen in oostelijk West-Friesland: een nette cilindervormige kuil die is ingegraven tot in de natuurlijke bodem. Het gaat waarschijnlijk om waterputten zonder versterkte wand. Dit type waterput kon alleen worden gemaakt in gebieden waar de bodem niet uitspoelde, doordat dit bestond uit vette klei of gecompriemd veen. Wanneer de bodem zandig was, zou de wand van de kuil snel inkalven. Binnen het plangebied is de natuurlijke bodem van vette klei.

De kuil had een diameter van circa 85 cm. De bovenkant van het spoor is gezien vanaf de bovenzijde van de natuurlijke zeeklei (circa -1,80 NAP), maar waarschijnlijk lag de werkelijke bovenkant van het spoor rond het niveau van vlak 1. Doordat de vulling gelijk was aan de omringende ophogingslaag, was het spoor niet eerder zichtbaar. De onderkant van het spoor lag op -3,00 NAP, wat betekent dat de kuil ongeveer 1,4 meter in de natuurlijke klei was ingegraven. De bovenzijde van het spoor was opgevuld met grijsbruine klei met lichtgrijze kleibrokken en wat houtskool. Vanaf -2,27 NAP bestond de vulling uit bruine organische klei, plantaardig materiaal, lichtgrijze organische klei en stukken naaldhout.

Uit de bovenste vulling komen achttien scherven van keramiek.²⁷ Een stuk van een kogelpot uit Paffrath uit de periode 1150-1250 moet als ruis worden beschouwd. Hiernaast zijn fragmenten van een grijsbakkende pot met standlobben (V55-C01, afb. 71), fragmenten roodbakkerd aardewerk (onder andere van een bakpan en grape) en enkele fragmenten van steengoed zonder oppervlaktebehandeling (steengoed 1) gevonden. Het materiaal kan in de periode 1350-1450 worden gedateerd, wat betekent dat de waterput in deze periode is dichtgestort. De waterput heeft naar verwachting niet heel lang gefunctioneerd, enkele tientallen jaren lijkt gezien de onversterkte wanden al veel.

Afb. 71. Stuk van een grijsbakkende pot uit waterput S66.

De stukken hout uit de onderste vulling zijn schoongemaakt en gedocumenteerd (afb. 72).²⁸ Het gaat om fragmenten van planken van naaldhout, met een maximale lengte van 70 cm en dikte van 3,5 tot 4 cm. Van een van de fragmenten is de houtsoort bepaald en hieruit blijkt dat het om hout van de grove den gaat.²⁹ Het gaat om snel gegroeid hout dat dosse uit een stam is gezaagd. In het grootste fragment waren in de kopse kant ijzeren nagels aanwezig. In dezelfde laag als het hout zijn ook fragmenten van twee ijzeren staarthengelen gevonden (V56, afb. 73). Dit doet vermoeden dat de planken onderdeel zijn geweest van een luik van een raam of kist. In Zwaagdijk is eerder een cilindrische kuil gevonden met daarin ook een luik en twee stijlen van een raamkozijn met bevestigingspunten van een luik. Deze waterput was in de 16de eeuw

27 V52, V55.

28 V56.

29 Zie bijlage dendrochronologisch onderzoek, V56.

dichtgestort.³⁰ Vermoedelijk zijn de luiken/ramen gebruikt om de bovenkant van de cilindrische kuilen af te dekken. Op zeker moment is het hout naar binnen gevallen en hierna is de kuil dichtgestort met grond.

Afb. 72. Fragmenten van planken van grove den uit waterput S66.

Afb. 73. IJzeren scharnier uit waterput S66.

Kuil (S68)

Vlakbij waterput S66 is een kuil aangetroffen (zie afb. 69). Het spoor oversnijdt sloot S67, wat betekent dat de kuil moet zijn gegraven ná demping van de sloot in de 14de/15de eeuw. De bovenkant van de kuil is vastgesteld op circa -1,80 NAP, het spoor was 60 cm diep. De vulling bestond uit grijze klei met lichtgrijze kleivlekken en wat baksteenbrokken. Er komen geen vondsten uit. Dit maakt het waarschijnlijk dat het spoor uit de Late Middeleeuwen dateert (14de/15de eeuw). De functie van het spoor is niet bekend.

30 Duijn et al. 2019, 57-61.

Boomkuilen? (S59, S60, S61)

Langs de westzijde van sloot bevonden zich drie sporen met vulling van donkerbruine humeuze klei (zie afb. 58). Twee van de drie sporen waren (minimaal) 120 cm lang. De sporen zijn gezien op een diepte van -1,76 tot -1,80 NAP, de diepte van de sporen is niet bekend. De functie en ouderdom van de sporen is niet duidelijk. Gezien de ligging langs de slootrand gaat het mogelijk om boomkuilen uit de Middeleeuwen, oftewel kuilen waarin bomen hebben gestaan.

5.3 16de eeuw

In de 16de eeuw stond op het perceel minimaal één gebouw. Dit is zeker doordat in deze periode een waterput is gemaakt. Mogelijk betrof het gebouw een zogenaamd langhuis: een rechthoekig huis met aan de voorzijde het woondeel en aan de achterkant de koeienstal. In de koeienstal van een langhuis bevindt zich meestal een waterput. Van het gebouw zijn geen funderingen of vloeren teruggevonden. Niet uit te sluiten is dat in deze tijd al een stolpboerderij op het perceel stond.

Afb. 74. Mantelspeld van messing uit de 16de eeuw.

Afb. 75. Conisch spinlood.

Ophogingslagen

De top van de middeleeuwse terp lag in de zone rond waterput S2 (zie onder) en ten noorden hiervan. In de 16de eeuw is de oost- zuid- en westzijde van het plangebied opgehoogd. Op de lager gelegen flanken aan de achterkant en zijkanten van de huisterp is grond gestort, zodat het oppervlak van de verhoogde huisterp groter werd. Doordat vlak 1 slechts op enkele plekken is verdiept, is de bodemopbouw niet overal bekeken. In profiel 5, aan de zuidzijde van het plangebied, is op de middeleeuwse ophoging een ophogingslaag van ongeveer 20 cm dik uit de 16de eeuw vastgesteld. Deze laag bestond uit bruinrijze klei met lichtrijze kleibrokjes, scherven keramiek, brokjes baksteen en wat houtskool. Enkele fragmenten keramiek uit deze laag dateren uit de periode 1450-1550.³¹ Aan de oostzijde van het plangebied is op het niveau van vlak 1 (-0,90 NAP tot -1,07 NAP) een vrij schone ophogingslaag waargenomen, bestaande uit bruine klei met baksteenpuntjes, mortelbrokjes, houtskoolpuntjes, wat bot en mosselschelpen. Keramiekvondsten hieruit dateren uit de tweede helft van de 16de eeuw.³² Een fraaie vondst van metaal uit deze laag is een versierde mantelspeld van messing (V4-M01, afb. 74). Deze laag is niet vastgelegd in een profiel. Een losse vondst die uit de 15de of 16de eeuw dateert is een conisch spinlood met diameter van 2 cm (V39-M01, afb. 75).

31 V29.

32 V4, V11.

Sloot (S64, S65)

Geheel aan de westzijde van het plangebied is een sloot van ongeveer 4 meter breed gevonden (zie afb. 63). Deze sloot maakt geen onderdeel uit van het middeleeuwse ontginningspatroon, maar is pas later gegraven, op het moment dat sloten S57/S58, S43 en S63 waren verdwenen. Waarschijnlijk is de sloot in de 14de of 15de eeuw gemaakt. Sloot S64 is precies halverwege de nog bestaande sloten aan weerszijden van het plangebied gegraven. Hierdoor bestond het terrein vanaf de Late Middeleeuwen uit twee percelen van ongeveer 24 meter breed. De sloot is rond 1600 gedempt, waarna sprake was van één perceel van 50 meter breed. Deze situatie bestaat tot op de dag van vandaag. De locatie van de sloot is op de kadasterkaart van 1823 niet aanwezig als perceelsgrens.

De sloot was ongeveer 4 meter breed en 1 meter diep. De onderste vulling bestond uit bruine klei met donkergrijze kleibrokken, organische kleibrokken, plantenresten, keramiek en stukjes hout. Hieruit komen 53 scherven keramiek uit de periode 1575-1625.³³ Het gaat met name om roodbakkend aardewerk, waaronder een fragment van een kaasvorm. Hiernaast is witbakkend aardewerk, steengoed 2, een scherf Weser-aardewerk en een fragment Italiaans tinglazuuraardewerk aanwezig. In het laatste geval gaat het om Berrettino, dat zich kenmerkt door een blauw oppervlak aan beide zijden. De enige metaalvondst is een stuk ijzer, mogelijk een deel van gereedschap.

In de oostrand van de sloot is een stukje van een palenrij gevonden, bestaande uit ronde palen van naaldhout (S65, diameter 10 cm). Het gaat om een restant van een beschoeiing.

Over deze sloot en naastgelegen sloot S63 lag een dikke laag vette bruingrijze klei met lichte en donkergrijze kleibrokken, baksteenbrokjes en stukjes bot. Hieruit is een kleine hoeveelheid middeleeuwse keramiek verzameld, evenals scherven uit de 16de en vroege 17de eeuw.³⁴ Een van de vondsten betreft een deel van een roodbakkende kaasvorm (V48-C01, afb. 76). Na demping van de sloot lijkt dus flink te zijn opgehoogd op deze plek.

Afb. 76. Fragmenten van een roodbakkende kaasvorm.

Kuil (S55)

Aan de noordoostzijde van het plangebied bevond zich een kuil uit de 16de eeuw. In het vlak was de begrenzing van het spoor niet goed herkenbaar, maar in profiel 2 en het aansluitende

33 V50.

34 V48.

westprofiel wel (afb. 77). De kuil was minimaal 2 (oost-west) bij 1,5 meter (noord-zuid) groot, maar liep zowel in noordelijke als westelijke richting verder door. Uit de lagen in het profiel zijn vrijwel geen vondsten verzameld: het gaat uitsluitend om een scherp kogelpotaardewerk en een fragment roodbakkend aardewerk uit de 16de eeuw.³⁵ Bij het verdiepen is in deze hoek van de werkput juist relatief veel keramiek uit de 16de eeuw verzameld.³⁶ Vermoedelijk is dit materiaal afkomstig uit kuil S55, maar dit is niet helemaal zeker. Een mogelijkheid is dat zich een andere kuil in het vlak bevond, maar dat die niet zichtbaar was in profiel 2.

Afb. 77. Kuil S55 in profiel 2.

De vondsten die bij het verdiepen zijn verzameld, omvatten 30 fragmenten van keramiek uit de periode 1550-1600.³⁷ De scherven zijn afkomstig van minimaal vijftien exemplaren. Aanwezig zijn rood- en witbakkend aardewerk, steengoed met oppervlaktebehandeling en Italiaans tinglazuuraardewerk. Noemenswaardig is een fragment van een roodbakkend bord met witte kleislib en sgraffito-decor. Dit type aardewerk is gemaakt tot circa 1550. Bijzonder is verder een groot stuk van een bord van Noord-Hollands slibaardewerk (V36-C01, afb. 78). Hierop is een staand manfiguur met hoed zichtbaar. Opvallend zijn verder fragmenten van twee borden uit het Italiaanse Montelupo (V36-C02 en C03, afb. 79). Vondsten van Italiaans aardewerk zijn zeldzame bodemvondsten voor de dorpen van West-Friesland, zeker in de 16de eeuw. Uit het spoor komt vermoedelijk eveneens een munt, namelijk een oord van Holland uit de periode 1574-1579.³⁸

35 V40, V42.

36 V36.

37 V19, V36.

38 V19.

Afb. 78. Fragment van een roodbakend bord met slijbversiering (Noord-Hollands slibaardewerk).

Afb. 79. Twee fragmenten van Italiaans tinglazuuraardewerk uit Montelupo.

Kuil of waterput? (S3)

De kuil had op het niveau van vlak 1 een onregelmatige vorm en was ongeveer 2 bij 1,5 meter groot. Bij het couperen bleek dat de kuil op een dieper niveau strakker van vorm was, namelijk met rechte zijanten en een platte bodem. De kuil was in het profiel 115 cm breed en 65 cm diep (zie profiel 3, afb. 66). De kuil was hier niet ingegraven tot in de natuurlijke bodem, wat in principe betekent dat het niet om een waterput gaat. Echter, mogelijk is door de onregelmatige vorm in het vlak de zijkant van het spoor aangesneden en was hij meer richting het oosten dieper. In dat geval zou het om een cilindrische kuil, oftewel een waterput kunnen gaan.

De kuil was voor het grootste deel opgevuld met een mix van grijze klei en lichtgrijze kleibrokjes, met daarin wat houtskool en bot. Hieruit komen twee scherven uit de periode 1575-1625, waaronder een stuk van een bord van Noord-Hollands slibaardewerk.³⁹ De bovenkant van de kuil was gevuld met bruingrijze klei met wat lichtgrijze kleivlekken, mosselschelpen, houtskool, bot en keramiek. Uit deze laag zijn 52 scherven keramiek verzameld uit de periode 1575-1625.⁴⁰ Het gaat uitsluitend om rood- en witbakkend aardewerk.

Waterput (S2)

De waterput hoort gezien de ligging niet bij de stolpboerderij die op de kadastrale kaart van 1823 aanwezig is: de waterput zou midden in de koeienstal liggen, terwijl hij op de grens van de hooiberg en stal hoort te liggen. Dit maakt het aannemelijk dat de put hoort bij oudere bebouwing uit de 16de eeuw. Ook de datering van het hout wijst hierop (zie onder).

De put was zichtbaar in vlak 1 als ongeveer rond spoor met een diameter van 1,8 meter. Het spoor is gecoupeerd en het profiel hiervan is gedocumenteerd (profiel 1, zie afb. 62 en afb. 80). De onderzijde van de put bestond uit een ton met houten hoepels van 1,38 meter hoog en een diameter van 94 cm (gemeten in het midden, de bovenrand had een diameter van 88 cm, afb. 81 en 82). De bovenzijde van het hout was weggerot, dus de ton is oorspronkelijk wat hoger geweest. De onderkant van de ton bevond zich op -3,39 NAP, wat betekent dat de put ongeveer 1,8 meter in de natuurlijke

Afb. 80. Waterput S2.

klei was ingegraven. Onder de ton lagen stukken hout als fundering, waaronder delen van de bodem van de ton en wat andere plankjes (afb. 83). In het midden van de ronde bodem lijkt een gat te zijn gehakt.

39 V46.

40 V14, V26, V45.

Boven de ton was een cilindrische putschacht met diameter van ongeveer 80 cm aanwezig die niet was versterkt. Dit was oorspronkelijk waarschijnlijk wel het geval. Een mogelijkheid is dat hier een tweede ton heeft gezeten en dat deze volledig is weggerot. Een andere optie is dat de bovenzijde van de waterput een bakstenen wand had en dat deze voorafgaand aan de demping is weggebroken. Rond de onversterkte putschacht was een grote insteek aanwezig, die was opgevuld met een mix van grijze en lichtgrijze kleibrokken. De insteek zal ook ter hoogte van de ton hebben gezeten, maar dit is niet bekeken. Aan de insteek zijn enkele scherven roodbakkerd aardewerk uit de periode 1575-1625 gekoppeld.⁴¹ Dit zou betekenen dat de put in deze periode is gemaakt. Echter, de put is ook in deze periode dichtgestort (zie onder). Dit doet vermoeden dat de scherven uit de insteek in werkelijkheid uit de vulling komen.

Afb. 81. De ton onderin waterput S2.

Afb. 82. De ton wordt leeggehaald.

Het bovenste deel van de onversterkte putschacht was opgevuld met een losse vulling van baksteenbrokken en brokken van grijze plavuizen. Deze vulling was zo los dat het tijdens het couperen uit het profiel viel. Uit de losse vulling komen negen fragmenten van mangaankleurige wandtegels uit de tweede helft van de 18de eeuw, waaronder een randtegel.⁴² Een deel van deze tegels is hetzelfde als de wandtegels die in een stort achter de boerderij zijn gevonden (V18, zie onder) en hier waarschijnlijk in 1897 zijn neergegoid. Eronder bestond de vulling uit vette grijze klei met daarin wat baksteenbrokken en mosselschelpen. Deze kleivulling liep door tot 54 cm onder de bovenrand van de ton. Daaronder was de ton opgevuld met bruine venige klei.

41 V31. Scherven van V24 komen mogelijk deels uit de insteek.

42 V24, V30. En tevens scherven keramiek uit de 16de en eerste helft van de 17de eeuw.

Afb. 83. Stukken hout onder de ton.

Afb. 84. Fragment van een halfronde vuurstolp van roodbakkend aardewerk. De achterkant is sterk beroet.

Afb. 85. Fragment van een snelle uit Siegburg.

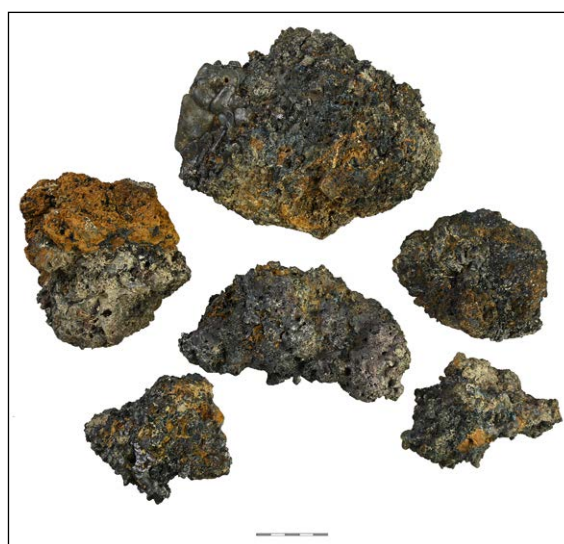
Uit de vullingslagen in de ton komen in totaal 66 fragmenten keramiek uit de periode 1575-1625.⁴³ Het gaat met name om roodbakend aardewerk, evenals een kleine hoeveelheid witbakend aardewerk, steengoed en tinglazuuraardewerk. Een groot fragment van een halfronde vuurstolp is geglazuurd en eenvoudig versierd met wat duimdrukken (V38-C01, afb. 84). Verder valt een stuk van een ongeglazuurde snelle uit Siegburg op (V33-C01, afb. 85) en een fragment van een bord van Italiaans tinglazuuraardewerk uit Montelupo (V38-C02, afb. 86). Van de snelle is slechts een fragment gevonden, maar door parallellen kan de voorstelling worden gereconstrueerd. Op het object waren waarschijnlijk drie vrouwen afgebeeld, namelijk Judith (met zwaard en hoofd van Holofernus), Lucretia die met een zwaard zelfmoord pleegt (deze afbeelding is deels zichtbaar op het gevonden fragment) en de personificatie van het Geloof. Daaronder stonden wapenschilden, waaronder het stadswapen van Keulen.

Afb. 86. Fragment van Italiaans tinglazuuraardewerk uit Montelupo.

Het enige stuk bouwkeramiek is een stuk van een groen geglazuurde plavuis (formaat 12,5x12,5x2,3 cm). Bovenin de ton zijn verder brokken van slakachtig materiaal gevonden (V34-O01, afb. 87).

Op basis van de vondsten kan de demping van de put in de periode rond 1600 worden gedateerd. Opvallend is dat in de losse puinvulling bovenin de putschacht jonger materiaal is gevonden, namelijk uit de tweede helft van de 18de eeuw. Waarschijnlijk gaat het om opvulling van de nazak: de klei- en veenvulling in de ton was dermate ingezakt dat er een flink gat was ontstaan, die op zeker moment is gevuld met puin.

Afb. 87. Brokken slakachtig materiaal.

Aannemelijk is dat dit in 1897 is gedaan, voorafgaand aan de bouw van de stolpboerderij. Wat hier ook op wijst is een munt uit 1827 (1 cent) die in het spoor is gevonden op het niveau van vlak 1.⁴⁴

43 V33, V34, V38.

44 V8.

De ton is meegenomen voor verder onderzoek. In totaal waren twintig duigen van eikenhout verzameld (afb. 88 en 89). De oorspronkelijke hoogte van de ton kan worden gereconstrueerd op ongeveer 156 cm. De duigen waren 7 tot 18,5 cm breed en 1,5 cm dik. De hoepels van de ton waren van eikenhout.

Afb. 88. De duigen van de ton.

Afb. 89. Stagiairs Steven en Popke documenteren de duigen van de ton.

Aan de onderzijde van de duigen was een kroosgroef aanwezig, waarin oorspronkelijk de bodem heeft gezeten. In de onderrand van een van de duigen zaten twee gaten met houten pennetjes daarin (afb. 90). Dit betekent dat de ton was voorzien van een klamp onder de bodem en deksel: een plank haaks op de bodem/dekselplanken die de bodem/deksel moest versterken. In één van de duigen bevond zich een rond spongat (ook bomgat genoemd, diameter 4,2 cm, afb. 91) met daarin een stop van eikenhout. Het spongat werd gebruikt om de ton te vullen. Ernaast, en deels door het ronde spongat heen, is op zeker moment een nieuw vierkant spongat gemaakt van 6 bij 6 cm. Hierin zat een plankje van een zachte loofhoutsoort. Daarnaast was nog een vierkant spongat aanwezig (6,5x6,5 cm), met daarin een plankje van eikenhout. In diverse duigen waren verder kleine gaatjes aanwezig met daarin kleine pennetjes van een zachte houtsoort. Het ging in totaal om negen pennetjes verdeeld over zeven duigen. De gaatjes zijn vermoedelijk aangebracht voor ontluchting van de ton. Verder viel op dat in één duig een knoest aanwezig was, waardoor de duig was kromgetrokken.

Afb. 90. Twee pennen in de onderrand van een duig.

Afb. 91. Rond spongat en twee vierkante spongaten met stoppen daarin.

Op de duigen zijn verder vier merken gevonden, waarvan drie waren aangebracht met een ritsmes. Hiermee wordt een halfronde groef in het hout getrokken. Een van de merken, bestaande uit twee huismerken en de letter W, was over drie duigen ingeritst (afb. 92). De andere ingeritste merken waren een kruis en zes parallelle lijnen boven elkaar (afb. 93). Een grote letter W lijkt niet met een ritsmes te zijn aangebracht (afb. 94). Opvallend was verder dat er veel snijsporen in het hout zaten.

Afb. 92. Groot merk over drie duigen, aangebracht met een ritsmes.

Afb. 93. Twee kleinere merken, aangebracht met een ritsmes.

Afb. 94. Ingekraste letter W.

Het stuk bodem dat is gevonden, bestond uit twee delen die waren verbonden met twee deuvels van een zachte loofhoutsoort (afb. 95). De bodem had een diameter van ongeveer 80 cm en was 2 cm dik. Op de bodem was een klein merk aangebracht met een ritsmes en een dubbel kruis met een mes ingekrast. Er was verder een rond gat aanwezig (diameter 1,8 cm) en vier kleine gaatjes met pennetjes daarin (diameter 0,5 cm).

Op de duigen was geen spinthout aanwezig. Twee duigen zijn dendrochronologisch onderzocht. De duigen blijken afkomstig te zijn uit dezelfde boom, die is gekapt ná 1513. Het hout is afkomstig uit het zuiden van Duitsland.⁴⁵ Wanneer de ton precies is gemaakt, kan dus niet worden vastgesteld. Aannemelijk is wel dat dit ergens in de 16de eeuw was. Gezien de hoeveelheid spongaten en merken lijkt de ton wel enige tijd als vat te hebben gefunctioneerd, voordat het in de waterput werd geplaatst.

5.4 17de eeuw tot 1897

Op de oudste kadasterkaart uit 1823 staat op het perceel een stolpboerderij met erachter een aanbouw (zie afb. 7). Op basis van de weergave op de kaart kan worden gezegd dat het om een Westfriese stolp gaat, met de darsdeuren in de voorgevel (rechts) en een kort voorhuis (links). Aan de achterkant is een aanbouw aanwezig. Bij een Westfriese stolpboerderij bevindt de koeienstal zich aan de achterzijde en de woonvertrekken aan de zijkant (in dit geval links). In 1877 is achter de stolp een stolpschuur gebouwd (zie afb. 10). De boerderij met stolpschuur is in 1897 afgebroken naar aanleiding van de bouw van de nieuwe stolpboerderij.

Van de stolp zijn weinig sporen teruggevonden: twee regenwaterkelders, wat stukjes fundering en een stuk plaveisel. Het lijkt er sterk op dat de funderingen van de boerderij grotendeels uit de bodem zijn verwijderd voorafgaand aan de nieuwbouw eind 19de eeuw. In de funderingen

45 Onderzoek Sjoerd van Daalen, zie bijlage dendrochronologisch onderzoek.

van de stolp uit 1897 zijn veel bakstenen uit de 17de eeuw hergebruikt en vermoedelijk komen zij uit de stolp die eerder op het perceel stond.

De bouw van de stolp kan in de periode rond 1600 worden geplaatst. In deze tijd zijn namelijk sloot S64/S65, kuil S3 en waterput S2 dichtgegooid. Dit wijst op bouwactiviteiten op het perceel.

Afb. 95. Fragmenten van de bodem van de ton met detail van de merken.

Regenwaterkelder (S7)

Een regenwaterkelder heeft waarschijnlijk direct buiten de stolpboerderij gelegen, namelijk tegen de zuidwesthoek van de stolp (S7, afb. 96). De kelder was 2,10 meter lang en 1,30 meter breed. De toegang tot de kelder heeft in de zuidwesthoek gezeten. Het tongewelf was niet meer intact, maar de aanzet hiervan was wel nog aanwezig (bovenrand op -0,50 NAP). De bodem was 16 cm dik, de onderkant hiervan bevond zich op -2,06 NAP. De wanden waren halfsteens uitgevoerd met aan de binnenzijde een klamplaag (laag bakstenen plat tegen een muur gemetseld). Bij de toegang tot de kelder en bij het tongewelf was ook een klamplaag aanwezig, maar juist aan de buitenzijde. De kelder was gemaakt van gele bakstenen met formaat 18x7x3,5 cm en trasmortel.

Onder de kelder lagen planken van naaldhout (3,5-4 cm dik) naast elkaar. Enkele planken zijn meegenomen, hierop waren geen sporen van hergebruik aanwezig. Twee planken zijn dendrochronologisch onderzocht. Uit houtsoortanalyse blijkt dat het in beide gevallen om hout van de grove den gaat. De groeipatroon van de planken wijst uit dat zij uit dezelfde periode dateren. Helaas konden beide monsters niet worden gedateerd.⁴⁶ De bouw van de regenwaterkelder kan daarom niet goed worden bepaald, maar een datering in de 17de of 18de eeuw ligt voor de hand.

Afb. 96. Regenwaterkelder S7.

Opvallend is dat de regenwaterkelder bij de bouw van de nieuwe stolpboerderij in 1897 in gebruik is gebleven. De kelder lag vanaf dat moment binnen de hooiberg, een zeer ongebruikelijke plek voor een regenwaterkelder. Zij liggen namelijk altijd bij een buitengevel, omdat zij immers gevoed werden met regenwater uit de dakgoten. De wijze waarop de plint langs de hooiberg (S18) was uitgevoerd en de aanwezigheid van een muur ten zuiden van de waterkelder (S8) maken duidelijk dat de regenwaterkelder in de nieuwe stolp in gebruik bleef. Het is de vraag

46 Onderzoek Sjoerd van Daalen, zie bijlage dendrochronologisch onderzoek.

hoe de kelder vanaf dat moment van regenwater werd voorzien. Aannemelijk is dat een ijzeren buis vanaf de dakgoot van de westelijke zijgevel naar de kelder liep. Op deze plek is slechts beperkt gegraven tijdens het onderzoek, waardoor hier geen buis is gezien.

In de 20ste eeuw is de regenwaterkelder buiten gebruik gesteld door het gewelf af te breken en het op te vullen met puin (afb. 97). Dit puin is onder meer afkomstig van het gewelf, maar moet gezien de hoeveelheid ook ander slooppuin uit de laat 19de-eeuwse stolpboerderij betreffen. Tussen het puin is een ijzeren hooivork, eens stuk van een ijzeren emmer en een aluminium kom gevonden.⁴⁷

Afb. 97. De puinvulling in regenwaterkelder S7.

Funderingen en regenwaterkelder van schuur achter stolp (S5, S6, S27)

Achter de stolpboerderij bevond zich in 1823, bij het maken van de oudste kadastrale kaart, een aanbouw van ongeveer 7,5 bij 4 meter lang. Het gaat waarschijnlijk om een schuur. Van dit gebouw zijn weinig sporen gevonden: alleen twee stukjes van fundering en een regenwaterkelder.

De regenwaterkelder had een oost-west oriëntatie (S5, afb. 98). Het spoor lag tegen de westmuur van de schuur. De kelder werd dus gevoed met regenwater van het dak van de schuur. Onzeker is wanneer de regenwaterkelder is gebouwd. De schuur dateert zeker van vóór 1823, wat een datering in de 17de of 18de eeuw aannemelijk maakt. De regenwaterkelder is buiten gebruik gesteld bij de bouw van de stolp in 1897, of mogelijk al eerder, namelijk bij de bouw van de stolpschuur in 1877.

De kelder was 1,62 meter lang en 85 cm breed. Aan de westzijde was een rechthoekige toegang aanwezig over de hele breedte van de kelder. Ten oosten hiervan bevond zich het intacte

47 V58.

tongewelf (bovenkant op -0,42 NAP). De bodem lag op -1,86 NAP, wat betekent dat de kelder 1,44 meter diep was. De kelder was gemaakt van gele bakstenen met formaat 17,5x7,5x3,5 cm en trasmortel. Het was grotendeels opgevuld met grijze klei, met daarin brokken baksteen, roodbakkende en grijsbakkende dakpannen en een roodbakkende nokvorst. De enige vondst hieruit in een mondgeblazen rechthoekig flesje.⁴⁸

Onder de waterkelder was een eenvoudige houten fundering aanwezig, bestaande uit planken van naaldhout en minimaal één balkje van naaldhout (8,5x6,5 cm). Het balkje en één plank zijn meegenomen en bekeken. Beide bleken gaatjes van houtworm te bevatten en in de plank zat tevens een inkeping met nagelgat. Dit betekent dat het om hergebruikt hout gaat. Het hout is niet onderzocht met dendrochronologisch onderzoek.

Afb. 98. Regenwaterkelder S5.

Direct ten westen van de regenwaterkelder bevond zich een stukje van een spaarboogfundering (S6, afb. 99). Het gaat waarschijnlijk om een deel van de fundering van de westgevel van de schuur. Vermoedelijk was in de fundering van de schuur slechts sprake van één spaarboog, namelijk naast de regenwaterkelder. Op deze plek was de bodem geroerd door de bouw van de kelder en daarom is op deze plek een zwaardere fundering gemaakt. Verder zijn geen resten van de fundering van de schuur gevonden. De spaarboogfundering was elf steenlagen hoog en gemaakt van roze bakstenen en kalkmortel (17,5x8,5x4 cm, bovenkant -0,47 NAP).

Direct ten noorden van de regenwaterkelder lag een halfsteens fundering van circa 1 meter lang en slechts één steenlaag (S27, bovenkant -0,56 NAP). Het was gemaakt van brokken van rode bakstenen (?x8,5x3,5 cm). Het spoor is waarschijnlijk gemaakt toen de regenwaterkelder al bestond. Het spoor ligt binnen de schuur achter de stolpboerderij, maar de precieze functie ervan is niet goed te bepalen.

48 V16.

Afb. 99. Restant van spaarboog S6, rechtsachter regenwaterkelder S5.

Afb. 100. Fundering S4.

Fundering (S4)

Een kort stukje fundering ligt achter de 17de-eeuwse stolpboerderij en kan niet aan een structuur worden gekoppeld (afb. 100). Mogelijk gaat het om een aanbouw achter de stolp die vóór 1823 bestond en daardoor niet op kadasterkaarten aanwezig is. Het is niet waarschijnlijk dat het spoor bij de laat 19de-eeuwse stolp hoort, omdat het binnen de hooiberg van deze boerderij ligt.

Het spoor was 65 cm lang, anderhalf steens breed en maximaal twee steenlagen hoog. Het bestond uit diverse soorten hergebruikte bakstenen (onder meer 18x8,5x3,5 cm en 19x9x3,5 cm). De bovenkant van het spoor lag op -0,53 NAP.

Plaveisel achter de boerderij (S11)

Achter de stolpboerderij is een stukje plaveisel gevonden (afb. 101). Het straatwerk is verstoord door sporen die horen bij de stolpboerderij uit 1897 en dus zeker ouder. Het plaveisel ligt achter de 17de-eeuwse stolpboerderij, zoals die op basis van de kadastrale kaarten kan worden geprojecteerd. Het spoor bestond uit één laag van brokken van diverse rode en gele bakstenen en straatklinkers (bovenkant op -0,58 NAP). De maximale afmeting van het straatje was nog 2,5 meter.

Afb. 101. Plaveisel S11.

Zinkputjes (?) binnen de dars

Binnen de dars zijn twee kleine putjes van baksteen gevonden. Beide zijn vierkant, met in het midden een gat van slechts 10 bij 10 cm. Gezien de toegepaste bakstenen moeten zij uit de Nieuwe Tijd dateren. In een van de putjes is een zuinigje van messing uit de 17de of 18de eeuw gevonden (V35-M01, afb. 102).⁴⁹ Dit doet vermoeden dat de sporen horen bij de stolpboerderij die rond 1600 is gebouwd. De functie van de putjes is niet helemaal duidelijk. Gezien de

Afb. 102. Fragment van een messing zuinigje.

49 V35.

beperkte omvang kan het niet om asputten gaan. Meest aannemelijk is dat het om zinkputjes gaan, waarin water of een vloeistof kon verzamelen en vervolgens wegzakken in de bodem. De locatie binnen de stolp doet vermoeden dat zij samenhangen met een paardenstal aan de zuidzijde van de dars. De putjes waren in dat geval bestemd om paardenurine op te vangen.

Afb. 103. Putje S32.

Afb. 104. Putje S54.

De putjes lagen ruim 1 meter uit elkaar. Onbekend is of ze gelijktijdig of na elkaar in gebruik waren. Putje S32 was 30 bij 30 cm en gemaakt van gele straatklinkers (16x7,5x3,5 cm) en harde mortel (afb. 103). Het spoor was zeven steenlagen diep, de bovenkant lag op -0,83 NAP. Onzeker is of het spoor een bodem had.

Putje S54 was even groot, vijf steenlagen diep en voorzien van een bodem (afb. 104). Het spoor was gemaakt van gele bakstenen (18x9x4,5 cm, bovenkant op -1,09 NAP). Slechts de helft van het spoor is gedocumenteerd, maar de andere helft was ook aanwezig.

Afb. 105. De stortplek van wandtegels.

Stort met wandtegels

Ten zuiden van de stolpboerderij is een afvalstort van wandtegels gevonden (afb. 105 en 106).⁵⁰ Het gaat om 24 wandtegels, waarvan het grootste deel compleet is. De stort lag op het looppniveau uit de 17de tot 19de eeuw en werd afgedekt door een laag vette klei die is opgebracht om de verhoogde koestand van de boerderij uit 1897 te kunnen maken. Waarschijnlijk zijn de wandtegels

gestort bij de afbraak van de oude stolp aan het einde van de 19de eeuw. De wandtegels zullen ergens in de stolpboerderij ingemetseld hebben gezeten, vermoedelijk bij de haard.

50 V18. Bij het blootleggen van muurwerk in de stal is een fragment van eenzelfde wandtegel gevonden die waarschijnlijk ook bij de stort hoort: V6.

Afb. 106. Een deel van de wandtegels uit de stortplek.

Afb. 107a. De 17de-eeuwse wandtegels uit de stortplek. Een deel van de wandtegels is in elkaar gelegd, zodat het motief zichtbaar is dat de tegels oorspronkelijk samen vormde. Schaal 1:4.

Afb. 108. "Handwerkende oude vrouw bij kaarslicht", geschilderd door Esaias Boursse, ca. 1655-1660. Collectie Frits Lugt. Rechts is de betegeling van een haard zichtbaar. De wandtegels zijn identiek aan de tegels die zijn gevonden bij de opgraving in Zwaag.

Achttien van de 24 wandtegels zijn hetzelfde, namelijk zogenaamde stertulpen met kwartrozet (V18-BK01, afb. 107). Ze kunnen in de periode 1610-1640 worden gedateerd. De tegels hebben een meerkleurig decor met tulp, druiven, granaatappels en sterornament. Bij de tulpen komen vier verschillende kleurstellingen voor. De wandtegels hebben een roze baksel. Vermoedelijk zijn de tegels in Hoorn gemaakt, in de plateelbakkerij die hier tussen 1615 en circa 1650 heeft bestaan. In Hoorn is in het verleden een wandtegel met stertulp en kwartrozet met bakfouten in het glazuur gevonden. Dit is vrijwel zeker een product van de Hoornse plateelbakkerij en

Afb. 107b. De 17de-eeuwse wandtegels uit de stortplek. Schaal 1:4.

het geeft aan dat dit type tegel hier is gemaakt.⁵¹ Op een schilderij uit de periode 1655-1660 is een haard voorzien van stertulpen met kwartrozet zichtbaar (afb. 108). Opvallend is dat de voorzijde van de wandtegels op zeker moment is beschilderd met groene verf. De verf zit niet alleen op het glazuur, maar ook op enkele delen waar het glazuur van verdwenen is. De tegelwand was dus beschadigd en vermoedelijk bovendien uit de mode en is daarom weggeverfd. Dit is mogelijk pas in de 19de eeuw gedaan.

Afb. 109. Wandtegels uit de 18de eeuw uit de stortplek.

De andere zes wandtegels uit de stort zijn jonger. Twee wandtegels zijn onbeschilderd ("witjes"), maar kunnen op basis van de geringe dikte in de 18de eeuw worden geplaatst. De andere tegels hebben een schildering in mangaan (paars, V18-BK02 en BK03, afb. 109). Hieronder is een tegel met landschap met herders (?) binnen een cirkel die in de periode 1660-1690 dateert. Het glazuur van deze tegel is beschadigd en hierop zit blauwe verf of kalkstuc. Ook deze tegel lijkt dus op zeker moment te zijn voorzien van een andere kleur. Hiernaast zijn twee paarse tegels met landschap binnen een omlijsting aanwezig uit de periode 1740-1800 en een tegel met bladeren en enkele bloemen uit de periode 1720-1800.

Op ongeveer dezelfde plek als bovengenoemde stort is een fragment van vermoedelijk een dubbele tegelpilaar uit de tweede helft van de 18de eeuw gevonden, oftewel een pilaar geschilderd over twee verticale rijen tegels (V12-BK01, afb. 110).⁵² Zichtbaar is een deel van een rank en enkele grote bloemen in mangaan. Een complete tegelpilaar met soortgelijk decor bevindt zich in de collectie van het Nederlands Tegelmuseum.⁵³ Op de achterzijde van het fragment is een tekst geschilderd, namelijk AA II. Dit soort aanduidingen op de achterzijde zijn standaard voor tegeltableau's en tegelpilaren: zij gaven aan welke tegel waar geplaatst moest worden.

51 Schrickx 2016a, 81.

52 V12.

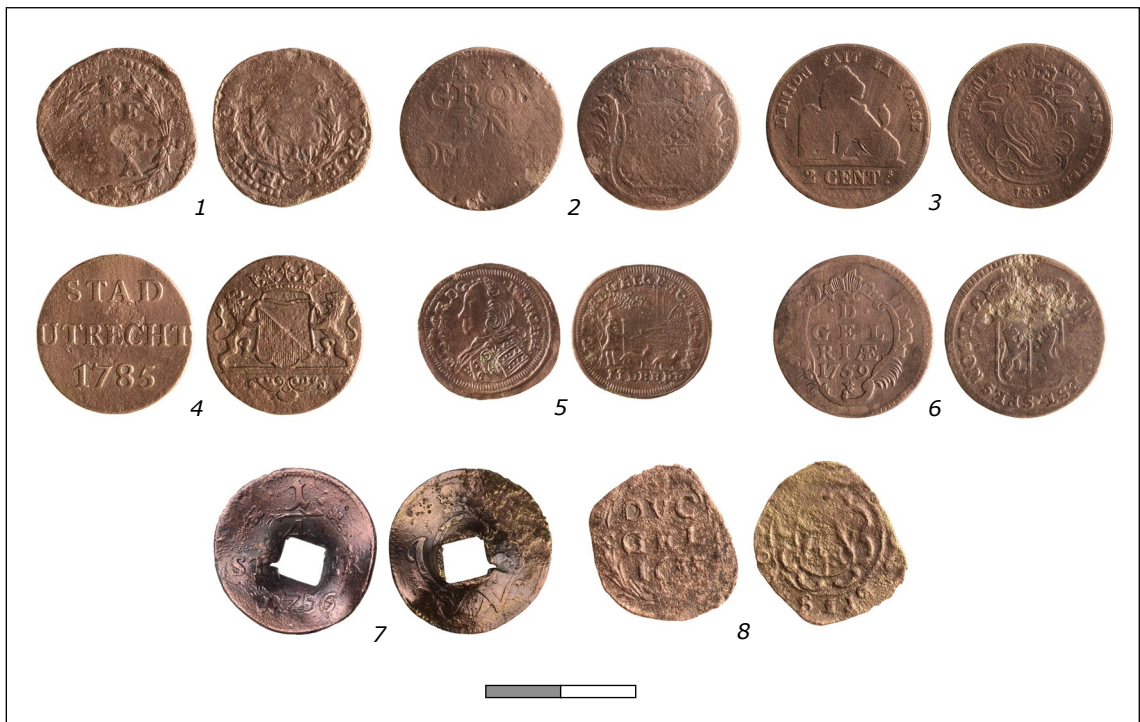
53 Objectnummer 06023, gedateerd 1750-1800.

Afb. 110. Fragment van een tableautegel van een dubbele tegelpilaar.

Losse vondsten 17de tot en met 19de eeuw

Bij de opgraving is een hoeveelheid keramiek verzameld dat dateert uit de 17de tot en met 19de eeuw en niet aan een spoor kan worden gekoppeld, namelijk circa 125 scherven. De vondsten komen uit de rommelige bovenlaag van het perceel en van de stort. Noemenswaardig zijn drie scherven van roodbakende kaasvormen, waarmee in de periode rond 1600 kaas is gemaakt. De geïmporteerde keramiek omvat slechts twee fragmenten, namelijk een kopje van Chinees porselein uit de periode rond 1700 en een miniatuur vaasje uit de 19de eeuw.

Afb. 112. Munten uit de 17de tot en met de 19de eeuw. Schaal 1:1.

Verreweg de meeste metaalvondsten die bij de opgraving zijn verzameld, dateren uit de 17de tot en met 19de eeuw. Het gaat in totaal om 79 vondsten. Hieronder zijn 21 munten, waaronder negen koperen duiten uit de 17de of 18de eeuw: Holland (1590-1626), Zeeland (V1-M01, 1601-1637, afb. 112.1), Overijssel (1601-1633), Gelderland (V17-M01 en V9-M02, 1635 en 1759, afb. 112.8 en 112.6), Holland (1700-1710 en 1747), Utrecht (V2-M02, 1785, afb. 112.4) en Groningen en Ommelanden (V1-M04, 17.., afb. 112.2). Uit 1756 is een kwart Stuber uit Duitsland (V13-M01, afb. 112.7). Zeker vijf munten zijn Nederlandse centen uit de 19de eeuw en verder is 2 cent van België uit 1835 gevonden (V1-M08, afb. 112.3). Een messing rekenpenning dateert uit de 18de eeuw en toont het portret van Willem IV van Oranje-Nassau, stadhouder tussen 1747 en 1751 (V6-M01, afb. 112.5). De rekenpenning is geslagen in Neurenberg door Johan Jacob Dietzel.

Afb. 113. Metaalvondsten van messing uit de 17de tot en met de 19de eeuw. Schaal 1:1.

Een zware scherf van brons is afkomstig van een pot, mogelijk een grape. Van lood zijn onder meer een blokgewicht zonder merken en twee keurloden zonder duidelijke stempels. In totaal zijn 23 objecten van messing gevonden. Bijzonder is een fragment van een scheepspasser uit de late 16de of 17de eeuw (V20-M01, afb. 113.6). Een knopje van 2,9 cm lang is versierd, verguld en voorzien van een schroefdraad (V9-M01, afb. 113.7). Vermoedelijk is het afkomstig van een kast. Verder zijn onder meer vijf knopen van messing gevonden, waaronder een platte knoop van de Franse marine uit de periode 1810-1814 (V1-M02, afb. 113.1). Zichtbaar zijn twee gekruiste kanonnen met een anker en de randtekst "equipage de flotille". Naast het anker is het regimentsnummer 19 aangegeven. Op de achterkant zijn de resten van een oogje zichtbaar. Een messing ring met diameter van 4 cm met schroefdraad is een leidseleutel, afkomstig van paardentuig (V2-M01, afb. 113.4). Overige vondsten van messing zijn een raampen (V1-M05, afb. 113.5), een bikkel (V1-M07, afb. 113.3), twee D-gespen, een stuk beslag en twee muurduimen (V1-M06, afb. 113.2).

5.5 De stulp uit 1897

De meeste sporen in vlak 1 horen bij de stulpboerderij die in 1897 is gebouwd. Een deel was tot kort voor de opgraving nog in functie, bijvoorbeeld als fundering van een muur, een ander deel was onder de grond verdwenen en niet meer zichtbaar.

Het bovengrondse muurwerk van de boerderij was overal uitgevoerd in machinale bakstenen (22x11x5 cm). Deze bakstenen zijn nieuw aangekocht voor de bouw van de stulp. Voor de ondergrondse delen, bijvoorbeeld de funderingen, kelder en regenwaterkelder, is onder meer gebruik gemaakt van diverse soorten hergebruikte bakstenen. Dat het om hergebruikt materiaal gaat, was goed herkenbaar aan de resten kalkstuc en metselmortel op de bakstenen. Het formaat van de bakstenen wijst erop dat zij uit de 17de eeuw dateren. Hiernaast waren voor de ondergrondse delen veel grote gele handvorm bakstenen met formaat 21-22x10-11x5 cm toegepast.⁵⁴ Een deel van de bakstenen had aan het oppervlak een rode bloes. De bakstenen vertoonden geen sporen van hergebruik, wat duidelijk maakt dat zij nieuw zijn aangekocht voor de bouw van de stulpboerderij aan het einde van de 19de eeuw. De bakstenen hadden hetzelfde formaat als de machinale bakstenen. Vermoedelijk zijn de gele bakstenen gemaakt in Friesland.

De funderingen van de stulp uit 1897 waren, voor zover kon worden gezien, aan de onderzijde allemaal uitgevoerd met een rollaag: een laag bakstenen op hun kant. Bij archeologisch onderzoek in West-Friesland is dit fenomeen eerder gevonden, namelijk bij een schoorsteenfundering in de stulpboerderij Dorpsstraat 77 in Abbekerk (gebouwd rond 1800) en een gebouw uit 1877 aan het Nieuwe Noord in Hoorn.⁵⁵

Funderingen zijgevels en achtergevel (S29, S31, S35, S42)

De fundering van de voorgevel (S29) is niet gedetailleerd bekeken. Er is een gat naast gegraven, waarbij is vastgesteld dat de fundering op -1,01 NAP nog aanwezig was en nog verder doorliep naar onder.

De westelijke zijgevel bestond aan de bovenzijde uit vier lagen machinale bakstenen (S42, afb. 114). Daaronder zaten vier lagen grote gele bakstenen en vervolgens vijf lagen van diverse hergebruikte bakstenen. Er was aan de binnenzijde van de muur sprake van diverse versnijdingen van 30 cm breed. Als de buitenzijde op dezelfde manier was uitgevoerd, was de onderkant van de fundering 80 cm breed. Dit alles stond op een rollaag. De onderkant lag op -1,23 NAP.

De oostelijke zijgevel (S31) bestond uit een steens opbouw van nog drie steenlagen. Daaronder zaten drie lagen van grote gele bakstenen (22x11x5 cm) en daaronder lagen van diverse hergebruikte bakstenen en harde mortel. De onderkant van de fundering is niet gezien.

De achtergevel (S35) had een steens opbouw van machinale bakstenen, met daaronder een vijf lagen grote gele bakstenen (21,5x10x5 cm). Bij de lagen met gele bakstenen was aan de binnenzijde van de muur sprake van drie versnijdingen. Als dit aan de andere zijde ook het geval is, was de fundering 76 cm breed. Onder de gele bakstenen waren lagen van diverse hergebruikte bakstenen aanwezig. De diepte hiervan is niet bepaald.

54 Hiervan zijn enkele exemplaren verzameld: V27.

55 Abbekerk: Duijn & Schrickx 2021, 80-81; Hoorn: Schrickx 2022, 169.

Afb. 114. De opbouw van fundering S42 van de westelijke zijgevel.

Vierkantpoeren (S12, S14, S15, S17, S20, S26)

De zes stijlen van het dubbele vierkant waren zoals gebruikelijk gefundeerd op poeren, oftewel vierkante fundamenten van baksteen. Tijdens de opgraving is de bovenzijde van de vierkantpoeren onderzocht. Doordat het vierkant nog op de poeren stond, was het niet verantwoord om een gat te graven langs de onderkant van de poeren. De diepte van de vierkantpoeren is daardoor niet bekend. Tevens is niet zeker of onder de poeren een houten fundering, bijvoorbeeld palen, aanwezig is.

Het bovengrondse deel van de poeren was ongeveer 45 bij 45 cm en gemaakt van machinale bakstenen. De NAP-hoogte van de bovenkant van de poeren kon niet precies worden gemeten, doordat dit deel was omtimmerd. Echter kan worden gereconstrueerd dat deze bovenkant op ongeveer +0,15 NAP moet liggen. Op circa -0,40 NAP tot -0,60 NAP was sprake van een versnijding (afb. 115). Hieronder waren de poeren circa 55 bij 55 cm groot. Dit ondergrondse deel van de fundamenten was gemaakt van diverse soorten hergebruikte bakstenen en ging recht naar beneden. Bij enkele poeren was dit deel aangesmeerd met mortel. Bij één poer was een duidelijke insteek zichtbaar (S26, afb. 116).

Funderingen houten wand rond hooiberg (S9, S13, S16, S18, S23, S25)

De hooiberg werd aan de onderzijde door middel van houten wanden afgescheiden van de ruimtes daar omheen. Deze houten wanden stonden op lage bakstenen muren, plinten genaamd, die aan de bovenzijde waren voorzien van een rollaag (een laag bakstenen op hun kant). De houten wand was tot vlak voor de opgraving alleen nog aanwezig aan de oostzijde, tussen de dars en hooiberg (zie afb. 33 en 34). De overige houten wanden, inclusief een deel van de plinten, zijn al eerder in de 20ste eeuw verwijderd. Tijdens de opgraving was nog een deel van de rollaag van de plint aan deze kant aanwezig, de bovenkant hiervan lag op +0,06 NAP. De plinten tussen de andere vierkantpoeren waren minder intact en de plint langs het verwarmde vertrek aan de voorkant was zelfs volledig verdwenen: hier was alleen een

uitbraakspoor aanwezig van gemengde klei met stopzand (S9).

Afb. 115. Vierkantpoer S14, links muur S13, rechts muur S16.

Afb. 116. Vierkantpoer S26 met een duidelijke insteek daar omheen.

De bakstenen van de plint waren gemetseld met harde mortel. De bovenste steens opbouw van de plinten was gemaakt van machinale bakstenen (21,5x10x5,5 cm) (afb. 117). Aan de zijde van de dars was deze opbouw negen steenlagen hoog, plus de rollaag daarop. Aan de

kant van de koeienstal bestond de opbouw van machinale bakstenen slechts uit vier steenlagen plus rollaag erop (afb. 118). Dit verschil kan worden verklaard door verschillen in vloerniveaus binnen de boerderij, waardoor de hoogte van de bovengrondse plint wisselde.

Afb. 117. Muur S25.

Afb. 118. Muur S13 met waterkelder S1.

De opbouw van de plint aan de kant van de dars (oostzijde) was aan de zuidzijde over een lengte van 1,3 meter onderbroken (afb. 119). Hier was een deur in de houten wand aanwezig en op deze plek was de plint lager. De bovenkant van dit deel was wel voorzien van een rollaag (bovenkant op -0,43 NAP).

Afb. 119. Detail van muur S25: op de plek van een deur is de muur lager uitgevoerd en de bovenkant voorzien van een rollaag.

Bij de fundering onder de opbouw was sprake van verschillende versnijdingen. De onderkant van de fundering was waarschijnlijk twee steens breed (circa 40 cm). Aan de kant van de dars (S25) lag de bovenkant van de fundering op -0,61 NAP, aan de kant van de koeienstal was dit op -0,40 NAP. De onderkant van de fundering bestond (voor zover is gezien) uit een rollaag, met daaronder een laagje zand. De onderkant van de fundering is op drie locaties gemeten en lag tussen de -0,79 en -0,87 NAP. Tussen vierkantpoeren S12 en S14 is de onderkant van de plint niet gezien, maar duidelijk is dat deze vrij diep ligt (zie afb. 118). Mogelijk hangt dit samen met de hier gelegen regenwaterkelder S1 (zie onder).

De ondergrondse funderingen van de plinten waren deels gemaakt van diverse soorten hergebruikte bakstenen. Deze bakstenen kunnen gezien hun formaat in de 17de eeuw worden geplaatst (onder andere gele en roze bakstenen met formaten 16,5x7,5x3 cm, 19x10x3,5 cm, 17,5x9x4 cm, ?x8x4 cm, ?x8,5x3,5 cm). Dat het om hergebruikte bakstenen gaat, blijkt verder uit mortelresten op de bakstenen en resten van kalkstuc. Naast de duidelijk hergebruikte bakstenen waren ook grote gele bakstenen met formaat 22x10-11x5-5,5 cm toegepast. Dat de funderingen van de plinten niet op uniforme wijze waren uitgevoerd, was onder meer goed zichtbaar aan weerszijden van vierkantpoer S14: ten westen hiervan waren uitsluitend gele bakstenen gebruikt, terwijl aan de oostzijde juist roze bakstenen waren toegepast (zie afb. 115).

Overige funderingen binnenmuren en -wanden (S19, S33, S34)

Fundering S19 vormde de grens tussen het woongedeelte en de koeienstal. Het spoor is alleen

in vlak 1 blootgelegd en was hier 32 cm breed (bovenkant -0,54 NAP). Zeer waarschijnlijk heeft een houten wand op de fundering/plint gestaan. De toegepaste bakstenen zijn niet gedocumenteerd.

Fundering S33 lag tussen de kaasmakerij en dars (afb. 120). Het gaat om een lage muur (plint) waar een houten wand op heeft gestaan. Deze wand is al in de 20ste eeuw verwijderd. Van de fundering resteerde maximaal zes steenlagen en daaronder een rollaag. Het ging om diverse hergebruikte bakstenen, met onder meer mortelresten en resten van kalkstuc, die waren gemetseld met harde mortel. De onderkant lag op -0,86 NAP en was 37 cm breed. Langs de noordzijde van de fundering is een insteek gezien.

Afb. 120. Muur S33.

Op fundering S34 heeft een bakstenen muur gestaan, die tot kort voor het archeologisch onderzoek nog aanwezig was (afb. 121 en zie afb. 39 en 40). Deze muur was grotendeels halfsteens, maar de onderkant (ongeveer 30 cm) was steens. De onderkant van de fundering was 42 cm breed en lag op -0,80 NAP. Ook hier was weer sprake van een rollaag aan de onderkant van de fundering. Het spoor was gemaakt van diverse soorten hergebruikte bakstenen (onder andere 17x8x3,5 cm en 18x8x3,5 cm). Bij de steens opbouw van het spoor waren aan de westzijde twee kleine uitgebouwde delen aanwezig, hier hebben muurstijlen op gestaan.

Kelder (S22, S24, S28, S30)

Onder het onverwarmde woonvertrek aan de voorkant van de boerderij lag een grote kelder (afb. 122). Inwendig was de kelder 5,3 bij 3,9 meter groot. De noordmuur van de kelder maakte onderdeel uit van de voorgevel. De zuid- en westmuur waren halfsteens, terwijl de oostmuur (S24) steens dik was. Op de oostmuur heeft een steens plint gestaan, met daarop een houten wand.⁵⁶

⁵⁶ Tot kort voor de opgraving was een deel van deze houten wand nog aanwezig.

Afb. 121. Muur S34.

Afb. 122. Kelder S22.

De keldermuren waren gemaakt van gele bakstenen met formaat 22x11x5,5 cm en harde mortel. Van deze bakstenen wordt vermoed dat zij nieuw zijn aangekocht voor de bouw van de stulp. De keldermuren waren aan de binnenzijde volledig gestuct. Halverwege de keldermuur in de voorgevel bevond zich een kort uitgebouwd stukje muurwerk (S30, afb. 123). Hierop lag een houten balk, waarop waarschijnlijk de houten vloer van het onverwarmde woonvertrek

heeft gelegen. De bovenkant van de balk lag op -0,13 NAP. In het uitgebouwde stukje muurwerk was de aanzet van een gewelf zichtbaar. Dit wijst erop dat in het midden van de kelder een boogconstructie stond, die de erboven gelegen balkenvloer moest ondersteunen.

Afb. 123. Aanzet van een boog binnen de kelder, tegen de voorgevel aan.

De kelder is in de 20ste eeuw opgevuld met schone bruine klei. Hierin is een moderne schoen en een tiengaatssleutel gevonden. In de vulling is een gat gegraven om de diepte van de bodem te bepalen. Deze bleek op -2,18 NAP te liggen. Doordat veel water toestroomde, kon niet worden vastgesteld hoe de bodem was uitgevoerd. Ervan uitgaande dat de vloer boven de kelder op bovengenoemde balk tegen de voorgevel lag, was de kelder 2,05 meter diep. Onduidelijk is waar de toegang tot de kelder was: er is geen vaste trap of andere toegang gevonden. Er zal een houten steektrap zijn geweest, maar de plek hiervan is onbekend.

Direct ten zuiden van de kelder lag een smal plateau met een vloer van brokken van plavuizen (S28, afb. 124). Dit randje was waarschijnlijk vanuit de kelder toegankelijk en hier konden spullen droog worden weggezet. De plavuizen lagen op -0,60 NAP

Afb. 124. Plateau met plavuizen bij kelder S22.

en bestonden uit brokken van geel en groen geglazuurde plavuizen van 21x21x3 cm. De onderkant van de kelder is in de bodem behouden. Sloop hiervan zou de nog bestaande voorgevel kunnen destabiliseren.

Uitbraak schoorsteen en plint (S9, S10, S21)

In het verwarmde woonvertrek heeft een rookkanaal gestaan tegen de hooiberg aan. Dit was afleesbaar aan de bouwhistorische sporen. De fundering van het rookkanaal en de houten wand op de grens van dit vertrek en de hooiberg bleek in de 20ste eeuw te zijn verwijderd uit de bodem. Op deze plek lagen uitbraaksporen bestaande uit gemengde klei en stopzand. Het enige restant van de houten wand met kasten die hier heeft gestaan, is een kort stukje fundering van drie steenlagen hoog, gemaakt van hergebruikte bakstenen (S21, bovenkant op -0,50 NAP).

In de 20ste eeuw is een sleuf voor een waterleiding gegraven vanuit de voorgevel richting vierkantpoer S20. Tegen de poer aan is een watermetersputje gemaakt.

Afb. 125. Muren S18 en S8 bij regenwaterkelder S7.

Kast rond toegang regenwaterkelder (S8)

Haaks op de fundering van de houten wand aan de westzijde van de hooiberg (S18) was een stukje steens muur gemetseld (afb. 125). De fundering was 1,15 meter lang, het intacte uiteinde is gevonden. Het spoor was gemaakt van vijf lagen gele bakstenen (21,5x10x4,5 cm) en harde mortel, met eronder een rollaag. De toegepaste bakstenen en rollaag geven aan dat de fundering zeker hoort bij de stolp uit 1897. De muur lag direct naast regenwaterkelder S7, die waarschijnlijk dateert van vóór de bouw van de stolp in 1897 (zie boven). Er zijn diverse aanwijzingen dat de regenwaterkelder in de later gebouwde stolp in gebruik bleef. Naast fundering S8, die keurig aansluit op de kelder, is dit een uitgebouwd stuk van de fundering aan de westzijde van de hooiberg (S18): over een lengte van precies 1 meter is deze fundering tegen de regenwaterkelder aan gemetseld. Op deze plek bevond zich de

toegang tot de regenwaterkelder. Verder bevond zich een dunne ijzeren buis vlakbij de kelder die omlaag liep en uitkwam in regenwaterkelder S1 (zie onder). Dit wijst erop dat regenwater vanuit kelder S7 naar kelder S1 kon worden gepompt. Het is onduidelijk hoe S7 na 1897 werd voorzien van regenwater. Normaal gesproken liggen regenwaterkelders langs de buiten- of binnenzijde van een gevel, zodat regenwater uit de dakgoot gemakkelijk in de kelder kan worden overgebracht. Waarschijnlijk liep een ijzeren buis vanuit de westgevel naar kelder S7, maar dit is niet aangetroffen doordat op deze plek niet is gegraven.

Fundering S8 houdt waarschijnlijk verband met een houten kast die rond de toegang van de regenwaterkelder was gebouwd. Deze kast stond dus binnen de hooiberg. De zuidzijde van de kast stond op S8, de oost- en noordzijde stonden op het tongewelf van de kelder.

Afb. 126. Regenwaterkelder S1, gezien vanaf twee zijden.

Regenwaterkelder (S1)

Op de grens van de hooiberg en koeienstal bevond zich een put (afb. 126). Normaal gesproken is dit een waterput: een put zonder bodem waarin grondwater zich verzameld. Dit water werd gebruikt als drinkwater voor de koeien. Bij Dorpsstraat 318 was echter geen sprake van een waterput, maar van een afwijkend type regenwaterkelder. Het ging om een diepe, ongeveer vierkante bak in de grond, waarin regenwater van het dak van de boerderij werd verzameld. Dit kon met een pomp uit de kelder worden gepompt en vervolgens met een goot naar de drinkgoot van de koeien worden geleid.

De kelder was ongeveer 1,5 bij 1,7 meter groot en de bodem is vastgesteld op 2,60 meter diepte (gemeten vanaf de bovenrand op -0,39 NAP). De zuidzijde van de regenwaterkelder was voorzien van een tongewelf, met daarin een gat voor een pomp. In de kelder was op deze plek een ijzeren pompbuis aanwezig. De andere helft van de bovenkant was open. Waarschijnlijk heeft hier een gietijzeren haardplaat op gelegen (zie onder). Deze plaat lag grotendeels in de regenwaterkelder, maar een fragment ervan is buiten de kelder gevonden. De kelder was tijdens de opgraving half gevuld met water en er lagen verder wat stukken hout in. Het spoor was gemaakt van gele bakstenen met formaat 21/22x10,5x5 cm en harde mortel. De fundering van de regenwaterkelder is niet onderzocht.

Door de bakstenen wand van de kelder staken twee ijzeren buizen. De ene buis kwam uit in de noordwesthoek van de kelder, bijna bovenin het metselwerk (afb. 127). Deze buis kon in vlak 1 worden gevolgd: hij liep omhoog tot vlakbij fundering S8. Vermoedelijk werd door deze buis regenwater vanuit regenwaterkelder S7 naar kelder S1 geleid.

Afb. 127. Een ijzeren buis bovenin de noordwesthoek van de kelder.

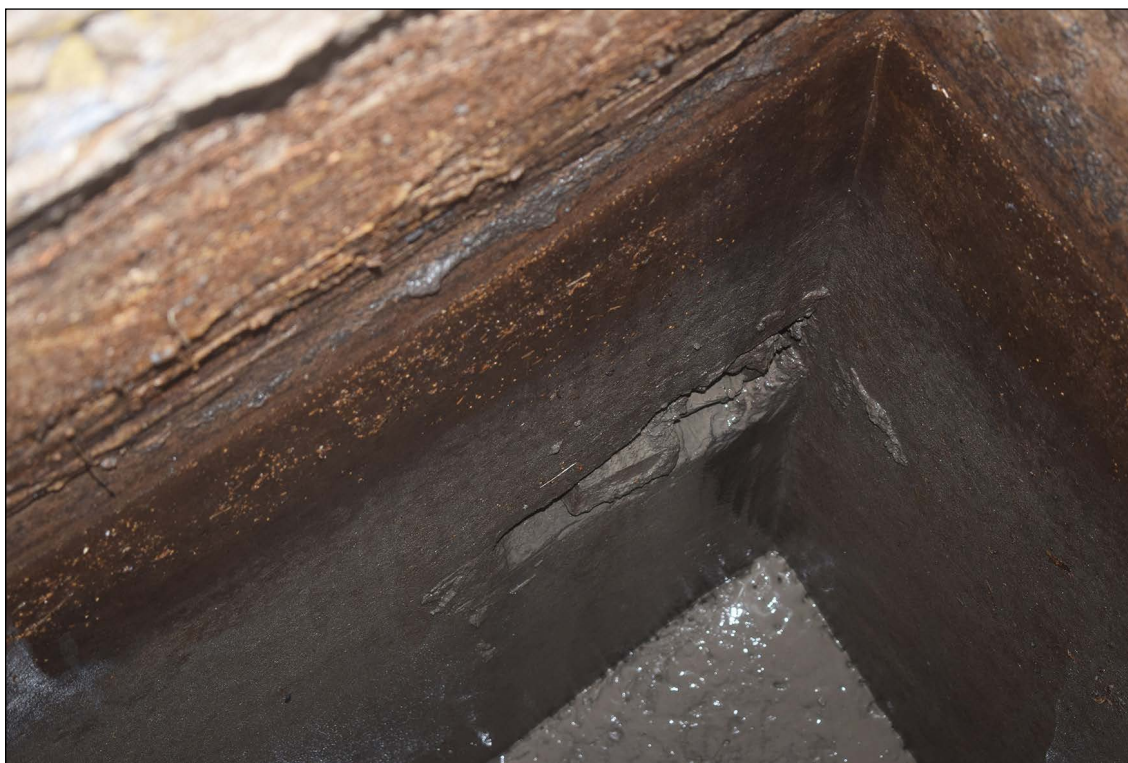
Hiernaast kwam een buis uit bij de zuidoosthoek van de kelder (afb. 128). Deze buis zat een stuk dieper en het verdere verloop buiten de kelder is niet waargenomen. Gezien de diepte waarop de buis was aangebracht, is het aannemelijk dat deze bestemd was om water op te pompen vanuit een andere plek in de boerderij. Gezien de richting van de buis bevond deze pomp zich vermoedelijk in de kaasmakerij. In de kaasmakerij was schoon water nodig voor het maken van kaas. Hier is een stukje fundering en een afvoerbuis gevonden die mogelijk samenhangen met een pomp (zie onder, S37 en S38).

In de noordwand van de kelder was op een vrij grote diepte een gat in het muurwerk aanwezig, met daarin een stuk van een houten balk (afb. 129). Dit gat en het hout moeten bewust zijn aangebracht. Vermoedelijk was het de bedoeling dat grondwater via het gat de put in kon stromen, zodat zowel grond- als regenwater in de kelder verzamelde en dus meer drinkwater voor de koeien beschikbaar was. Het is aannemelijk dat dit gat pas op een later moment in

de kelder is gemaakt. Vermoedelijk werd op dat moment geen kaas meer gemaakt op de boerderij (maar ging de melk naar een melkfabriek), aangezien de toeloop van grondwater minder schoon water in de regenwaterkelder tot gevolg zal hebben gehad.

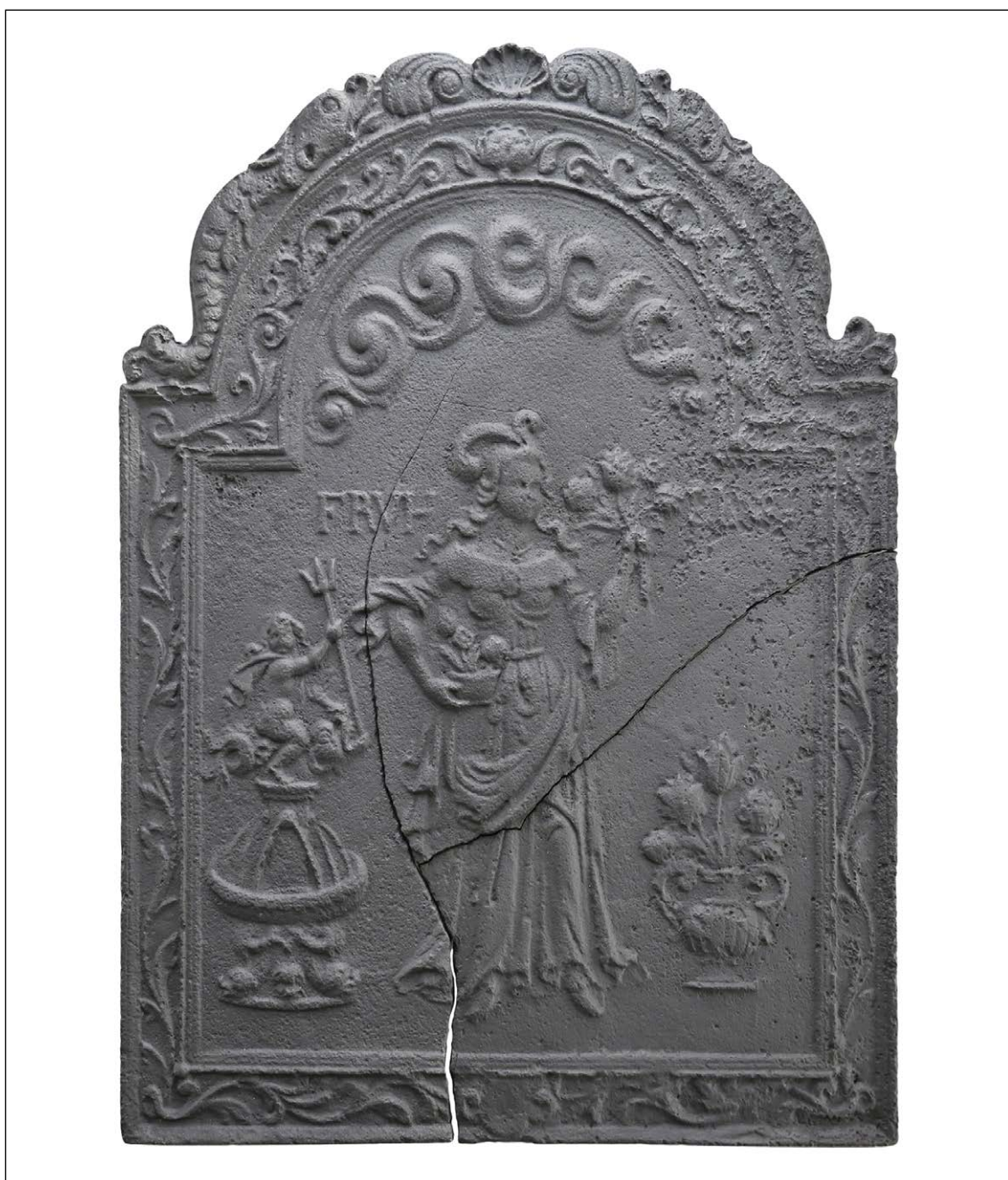

Afb. 128. Ijzeren buis onderin de zuidoosthoek van de kelder (bij de pijl). Er bevindt zich verder een verticale pompbuis in de put.

Afb. 129. Gat in de wand van waterkelder S1.

In de waterput lag een groot deel van een gietijzeren haardplaat (afb. 130). Een fragment hiervan lag buiten de put. De haardplaat heeft waarschijnlijk de open bovenzijde van de waterput afgedekt, dit was in het verleden een vrij algemeen gebruik. De haardplaat is 84 cm hoog en 62,5 cm breed en heeft een boogvorm aan de bovenkant. Op de plaat is in reliëf een personificatie van de lente afgebeeld: in het midden staat een vrouw met een jurk en bloemen (tulpen?) in haar handen. Aan weerszijden van haar staan een bloempot en een fontein met daarop een putto met drietand. Op de bovenrand zijn twee zeewezens en een schelp aanwezig. Naast de vrouw staat het woord FRUHLING, wat lente betekent in het Duits. Dit maakt het aannemelijk dat de haardplaat is gemaakt in Duitsland. Exact dezelfde haardplaat bevindt zich in de collectie van Museum Rotterdam. De haardplaat dateert uit de 17de eeuw en heeft oorspronkelijk tegen de achterwand van een haard gezeten. Het is goed mogelijk dat de plaat in de haard van de 17de-eeuwse stolpboerderij op het perceel zat.

Afb. 130. Haardplaat uit de 17de eeuw, met voorstelling van de lente.

Pomp in kaasmakerij (S37, S38)

Binnen de kaasmakerij lag een stukje fundering van ongeveer 40 cm lang (S37, afb. 131). Het was twee steenlagen hoog en gemaakt van rood-gele (mengkleur) bakstenen met formaat 20x9,5x4 cm en harde kalkmortel. Het spoor lag op ongeveer -1,00 NAP. Vanuit de fundering was een restant van een afvoerbuis van roodbakkerd aardewerk richting het oosten aanwezig (S38).

Vermoedelijk bevond zich op deze plek in de kaasmakerij een pomp, waarmee regenwater vanuit regenwaterkelder S1 kon worden opgepompt.

Aanbouw aan achterkant

De lage aanbouw ten zuiden van de achtergevel dateert van de bouw van de stolpboerderij in 1897. Zij bevond zich buiten het plangebied, maar hier aanwezige vloeren en muren zijn wel verwijderd tijdens de opgraving. Aan de oostzijde van de aanbouw bleek een vloer van bakstenen op hun kant te liggen, met daarop een restant van een vloer van grijze plavuizen (blauwbakken).

Afb. 131. Spoor S37 en aardewerken afvoerbuis S38.

Afb. 132. Bestrating in de zuidoosthoek van de lage aanbouw achter de boerderij. Op de bakstenen hebben grijze plavuizen (blauwbakken) gelegen.

Oorspronkelijk zullen over het hele oppervlak blauwbakken hebben gelegen. Van de vloer is een foto gemaakt, maar geen tekening (afb. 132). Een begrenzing van de vloer richting het westen is niet gezien.

Afb. 133. Afwijkend stuk binnen de bestrating in de aanbouw. Mogelijk heeft hier een schoorsteen gestaan.

Afb. 134. Een spaarboogfundering in de achtergevel van de lage aanbouw.

Tegen de zuidgevel van de lage aanbouw bevond zich een afwijkend spoor in de vloer, bestaande uit gemetseld muurwerk (afb. 133). De precieze vorm is onduidelijk. Wellicht gaat het hier om een schoorsteenfundering, maar dit is niet zeker.

Tijdens het slopen van de achtergevel van de aanbouw is vastgesteld dat zich hier in één spaarboog bevond (afb. 134). De aanwezigheid van de spaarboog zal een specifieke functie hebben gehad, maar dit is verder niet onderzocht.

Afb. 135. De sporen in de koeienstal aan de zuidzijde van de boerderij.

Sporen van de koeienstal

Aan de zuid- en westzijde van de boerderij lag de koeienstal. In het zuidelijk deel is een groot deel van de sporen blootgelegd (afb. 135 en 136). Aan de westzijde is slechts een smalle sleuf gegraven en zijn de sporen verder niet blootgelegd. Aan de hand van de foto's van bouwhistorische sporen in de zolderbalken kan de indeling van de niet-onderzochte delen van de stal worden gereconstrueerd. De sporen die zijn teruggevonden in de bodem zijn de mestgoot met lage muren aan weerszijden, poeren van koestijlen, een fundering voor een houten wand en een putje. In de koeienstal stonden de koeien verhoogd ter plaatse van de koestand. Onder hun koppen bevond zich een drinkgoot. De verhoogde koestand en de drinkgoot zijn in het verleden al verwijderd. Ook de vloeren van de looppaden waren niet meer aanwezig.

Afb. 136. Sporen in de koeienstal aan de westzijde van de boerderij.

De koeien stonden met hun koppen richting de hooiberg. Zowel voor- als achter de koeien bevond zich een looppad. Dit betekent dat we niet te maken hebben met een Friese stal, zoals normaal gesproken in een koeienstal aanwezig is, maar met een Hollandse stal, die gangbaar was in Zuid-Holland. Bij een Friese stal staan de koeien met de koppen naar de buitengevel en ligt alleen achter de koeien een looppad.

Een van de elementen die in de bodem is teruggevonden, is de mestgoot met aan weerszijden twee lage muren. De mestgoot was een verdiepte goot van 50 cm breed, waarvan de bodem was gemaakt van grijze ongeglazuurde plavuizen (blauwbakken, 21x21 cm, S51 en S41). Aan de westzijde lag de vloer van de mestgoot op -0,62 NAP, aan de zuidzijde op -0,65 tot -0,85 NAP, waarbij de goot afliep richting het westen. De mestgoot werd aan de zijde van de koestand begrenst door een muur van 56 cm breed (S39, S50). Op deze muur, die de 'rollaag' of het 'stalhout' wordt genoemd, stonden de koeien met hun achterpoten. Alleen de onderkant van de muur was bewaard, namelijk twee of drie lagen bakstenen en een rollaag

daaronder. De muur is oorspronkelijk hoger geweest en was aan de bovenzijde afgewerkt met een rollaag (bakstenen op hun kant). Voor de muur waren diverse hergebruikte bakstenen en gele bakstenen met formaat 21,5x10x5 cm en harde mortel gebruikt.

De andere kant van de mestgoot werd begrenst door een smallere muur van 30 cm breed (S40, S52). Deze muur was nog grotendeels intact: aan de bovenzijde was de muur afgewerkt met een rollaag. De bovenkant van de muur lag ongeveer 20 cm boven de vloer van de mestgoot. Op dit niveau heeft ook het looppad achter de koeien gelegen. De muur was aan beide zijden van de stal gemaakt van twee lagen baksteen en een rollaag aan de onderzijde, opgebouwd van hergebruikte bakstenen. Daarop lag een rollaag van nieuwe gele bakstenen (17x8x4 cm).

Afb. 137. Een poer van een koestijl.

In de stal aan de zuidzijde van de boerderij zijn verder vier poeren gevonden (S46 t/m S49, afb. 137). Hier hebben houten stijlen (koestijlen) op gestaan, die bevestigd waren met de onderslagbalk onder de zolderbalken (zie paragraaf 4.2). De poeren waren ongeveer 65 bij 70 cm groot. Zij waren vier tot zes steenlagen hoog en gemaakt van gele bakstenen met formaat 21,5x10x5 cm en harde mortel. De onderkant lag op -0,99 tot -0,83 NAP. Tussen de stijlen stonden waarschijnlijk steeds twee koeien. De afstand tussen het hart van de poeren bedraagt ongeveer 2,8 meter, wat zeer ruim is. Normaal gesproken is de afstand tussen de koestijlen in een stolpboerderij ongeveer 2 meter.

De koestand en mestgoot aan de zuidzijde van de boerderij werd aan de oostzijde begrenst door een steens brede muur van machinale bakstenen (nog vier lagen bewaard, bovenkant op -0,32 NAP), met daaronder een fundering met verschillende versnijdingen gemaakt van gele bakstenen (21,5x10x5 cm, vijf lagen) en een rollaag van hergebruikte bakstenen aan de onderkant (afb. 138). Tegen de steens muur bevond zich een klein putje van machinale bakstenen (21x10x6 cm) die aan de binnenzijde was bekleed met geglazuurde roodbakende plavuizen (21x21x3 cm, S53). De bodem van dit putje lag op -0,64 NAP. In de steens muur

was ter hoogte van het putje een halfronde geul aanwezig, wat aangeeft dat water vanuit de drinkgoot van de koeien kon worden afgevoerd naar het putje. Vanuit daar werd het water afgevoerd richting het zuiden met een ijzeren buis. Deze buis ging door de achtergevel heen.

Afb. 138. Putje S53 in de koeienstal.

6. Synthese

In maart/april 2022 vond op het perceel Dorpsstraat 318 in Zwaag een archeologisch onderzoek plaats. Op het perceel staan nog enkele delen van een stolpboerderij, een gemeentelijk monument. Bij de opgraving zijn de ondergrondse sporen van de boerderij onderzocht, evenals sporen van oudere bewoning op het perceel. Op het niveau van vlak 1 is een groot deel van de bestaande stolpboerderij onderzocht. Vanaf dit niveau zijn vijf diepere sleuven gegraven om diepere sporen en de bodemopbouw te bestuderen.

In 2015 is aan de westzijde van het perceel een sloot verbreed en hier aan voorafgaand heeft archeologisch onderzoek plaatsgevonden. De resultaten hiervan zijn meegenomen in onderstaande synthese.

6.1 Bodem en ontginning

De natuurlijke bodem binnen het plangebied bestond uit vette lichtgrijze zeelei, met daarin dunne zandlaagjes. De bovenzijde van deze laag bevond zich op ongeveer -1,60 NAP. Hierop liggen ophogingslagen uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, tot aan het maaiveld op -0,35 tot -0,55 NAP. Het perceel ligt buiten de kreekrug: een hogere rug die in de prehistorie is ontstaan. Een groot deel van het dorp Zwaag ligt juist wel op de kreekrug. Hier is de natuurlijke bodem (veel) zandiger en de top ervan ligt hoger. Op bijvoorbeeld de percelen Dorpsstraat 259 en 186 bestond de ondergrond uit iets zandige tot vette klei, waarvan de bovenkant is vastgesteld op -1,20 NAP.⁵⁷ Bij Dorpsstraat 210 bevond de top van de natuurlijke bodem, bestaande uit lichtgrijs zand, zich rond -0,60 NAP.⁵⁸ Het maaiveld ligt hier op circa +0,35 NAP. Binnen het dorpslint van Zwaag is dus sprake van een hoogteverschil van het maaiveld van zeker 1 meter. Bij de drie genoemde locaties in Zwaag was geen restveenlaag aanwezig op de natuurlijke klei/zand. Bij Dorpsstraat 318 was dit wel het geval.

Sporen uit de Bronstijd ontbreken volledig binnen het plangebied.

Bij het onderzoek zijn niet alleen sporen van bewoning onderzocht, ook is een aantal gedempte sloten teruggevonden. Zij geven informatie over de wijze waarop het perceel is ontgonnen en de erfindeling in de eeuwen hierna. Bij de reconstructie van de erfindeling wordt het hele perceel Dorpsstraat 318 besproken. Dit perceel is 50 meter breed en wordt aan weerszijden begrensd door een nog bestaande sloot die haaks op de Dorpsstraat is georiënteerd.

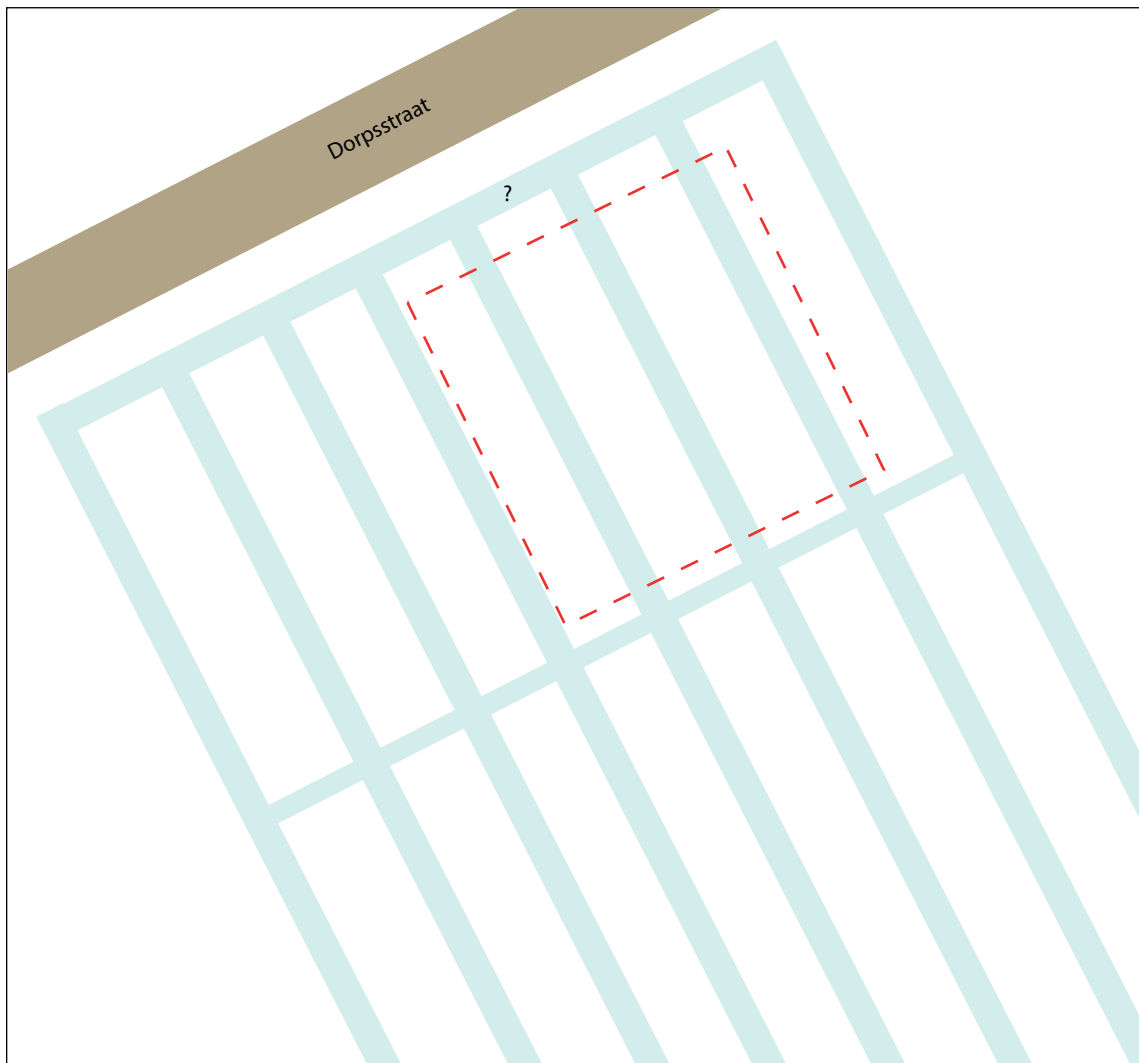
De banne van Zwaag is waarschijnlijk in de 12de eeuw ontgonnen. Op het perceel zijn in deze periode waarschijnlijk zes sloten haaks op het dorpslint gegraven (binnen de nog bestaande sloten aan weerszijden van het perceel, afb. 139). De afstand tussen de sloten bedroeg circa 5 tot 6 meter, de sloten waren ongeveer 2,8 meter breed en vrij ondiep. Drie van deze sloten zijn tijdens de opgraving gezien. Mogelijk lag in deze tijd parallel aan de straat een sloot, op vrij korte afstand van de Dorpsstraat. Deze sloot is niet aangesneden en het bestaan ervan is daarom onzeker. Bij een opgraving op het perceel Dorpsstraat 294, op ongeveer 400 meter afstand van het plangebied, is wel een sloot direct langs het dorpslint gevonden.⁵⁹ Op ongeveer 35 meter uit het hart van de Dorpsstraat heeft zeker een sloot parallel aan de straat gelopen.⁶⁰ Deze sloot is al in de 12de of 13de eeuw gedempt.

57 Schrickx 2009a; Schrickx 2016b, 13.

58 Project 388, nog niet gepubliceerd.

59 Schrickx 2009b, zie westprofiel werkput 2.

60 Deze sloot is aangesneden bij de opgraving uit 2015 (project 514).

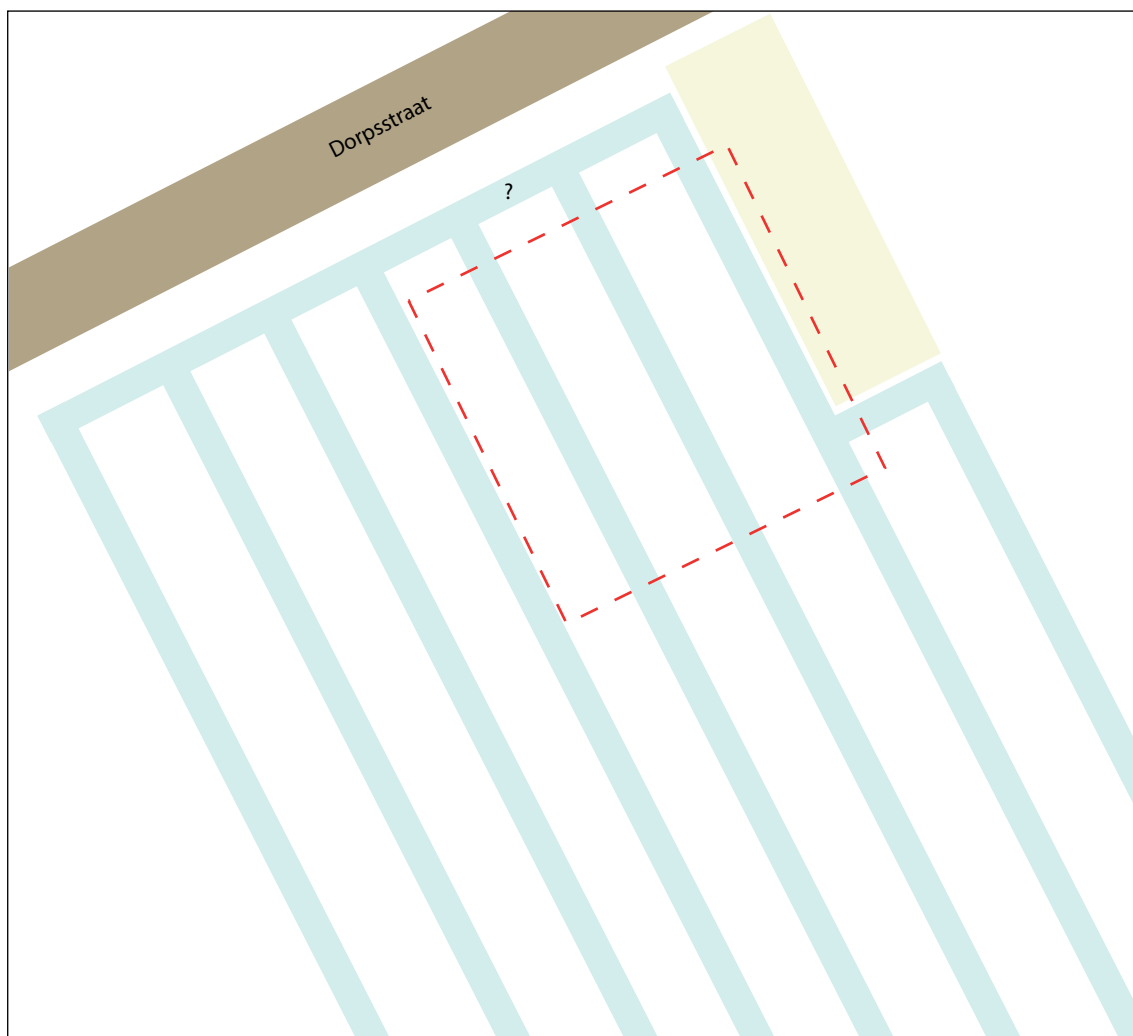

Afb. 139. Reconstructie van het perceel in de 12de eeuw, kort na de ontginning. Schaal 1:500.

- Bruin: straat
- Blauw: sloten
- Rode stippellijn: locatie stolpboerderij uit 1897

6.2 Middeleeuwen

De eerste ophoging van het perceel vond geheel aan de oostzijde plaats (afb. 140). Hier aan voorafgaand is de noordzijde van de nog bestaande sloot aan de oostzijde van het perceel gedempt. Vermoedelijk is dit in de 13de eeuw gedaan. Op de plek van de gedempte sloot handhaafde men een perceelsgrens, die tegenwoordig nog steeds bestaat. Slechts een randje van de oudste huisterp is aangesneden, bewoningssporen zijn niet gevonden. De terp was vermoedelijk ongeveer 8 meter breed. Achter de huisterp is een sloot parallel aan de huisterp gegraven.

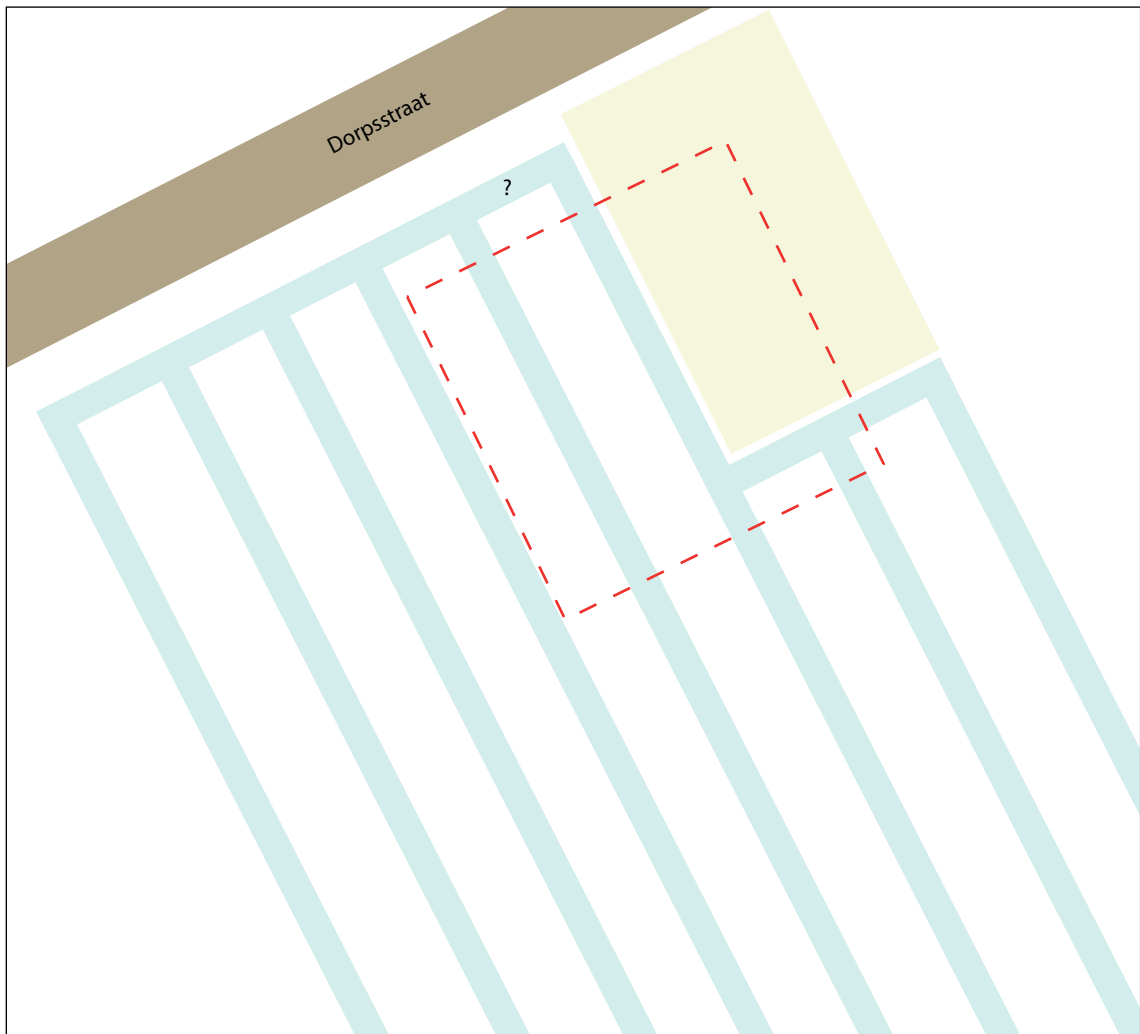
Afb. 140. Reconstructie van het perceel in de 13de eeuw, na de eerste ophoging. Schaal 1:500.

- Bruin: straat
- Blauw: sloten
- Geel: huisterp
- Rode stippellijn: locatie stolpboerderij uit 1897

Relatief kort hierna, waarschijnlijk in de 13de eeuw, is een volgende sloot aan de oostzijde gedempt (afb. 141). Hiervoor is onder meer veel mest gebruikt, vermoedelijk afkomstig van koeien. Deze koeien waren mogelijk eigendom van de bewoners van het perceel. Door de demping van de sloot kon de huisterp richting het westen worden vergroot. In ieder geval de westelijke rand van de huisterp was vermoedelijk versterkt met een zogenaamde zodenrand. Sporen van bebouwing ontbreken ook voor deze fase.

Weer iets later, waarschijnlijk in de 13de of vroege 14de eeuw, is opnieuw een sloot gedempt en is de huisterp weer vergroot richting het westen (afb. 142). Mogelijk kan één paalkuil aan de bebouwing uit deze tijd worden verbonden. Het huis stond in deze tijd vermoedelijk aan de westzijde van de huisterp.⁶¹ De huizen in deze periode waren rechthoekig, met aan de voorzijde het woongedeelte en aan de achterkant de koeienstal. Dit wordt een langhuis genoemd.

61 Er kan in principe ook sprake zijn van twee huizen naast elkaar op de huisterp.

Afb. 141. Reconstructie van het perceel in de 13de eeuw, na de tweede ophoging. Schaal 1:500.

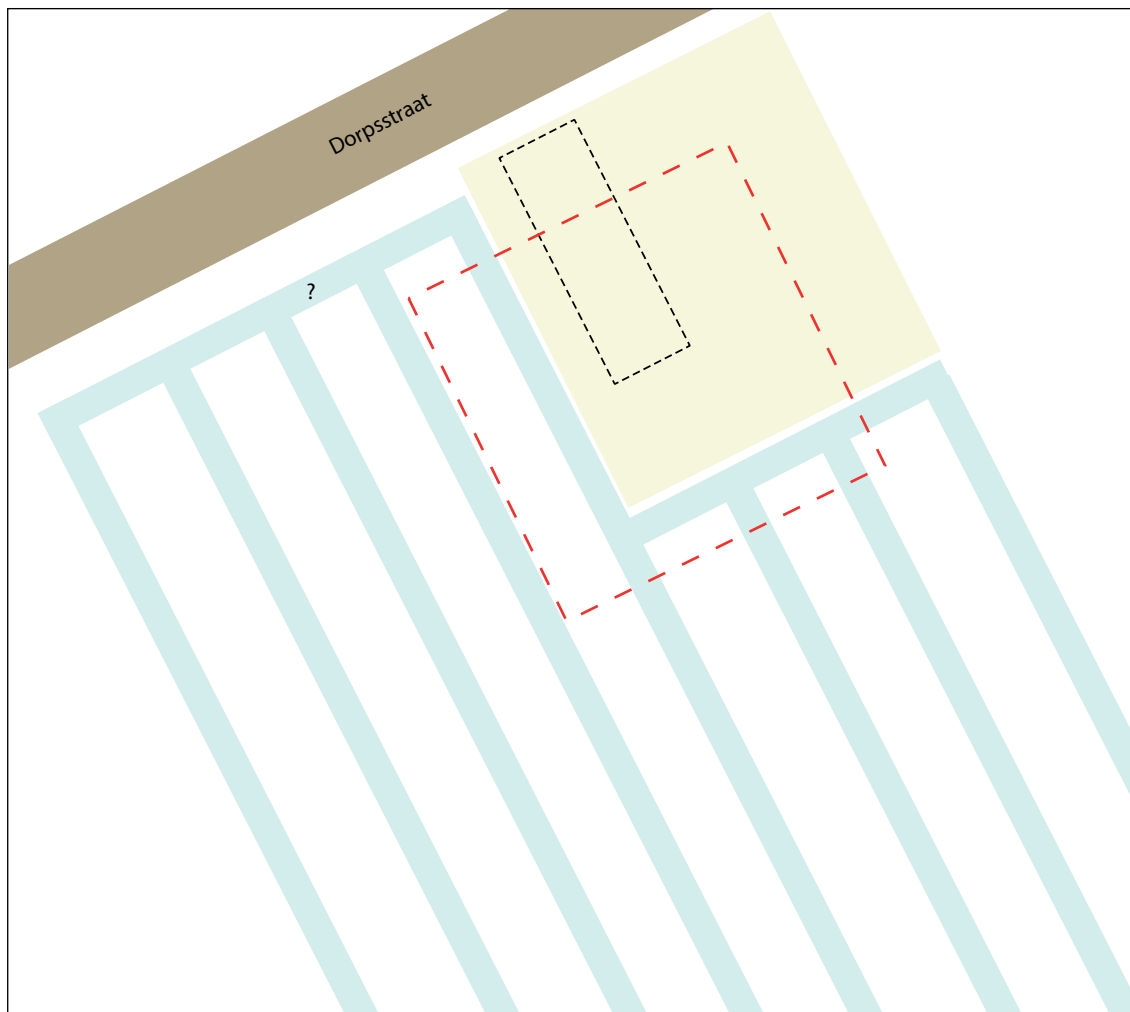
- Bruin: straat
- Blauw: sloten
- Geel: huisterp
- Rode stippellijn: locatie stolpboerderij uit 1897

De ophogingslagen van de middeleeuwse huisterp waren in totaal circa 80 cm dik. Oorspronkelijk zal dit nog meer zijn geweest: bij de bouw van de stolpboerderij heeft de huisterp meer de vorm van een plateau gekregen, waarbij de top van de terp wat is afgevlakt. De middeleeuwse ophogingslagen bestonden uit vette klei. Ook de natuurlijke bodem van het perceel is van vette klei, wat erop wijst dat het ophogingsmateriaal uit de directe omgeving afkomstig is.

Vermoedelijk in de 14de eeuw is nogmaals een sloot aan de westzijde gedempt (afb. 143). Sporen van bebouwing ontbreken voor deze periode, maar aan de achterkant van de huisterp is wel een waterput met onversterkte wanden gevonden die in de periode 1350-1450 is dichtgestort. Hierin lagen delen van een (raam)luik, gemaakt van grenenhout en voorzien van ijzeren scharnieren. Met het luik heeft men waarschijnlijk de bovenkant van de put afgedekt.

Eveneens in de periode 1350-1450 is de sloot aan de achterkant van de huisterp gedempt. Vermoedelijk zijn op dat moment of rond die tijd ook drie ontginningsloten aan de westzijde van het perceel gedempt, waarna precies in het midden van het perceel een nieuwe sloot haaks op de straat is gegraven. Op ongeveer 50 meter uit de Dorpsstraat is parallel aan de

straat een sloot gegraven. Dit vormde de nieuwe begrenzing van het erf van de boerderij. Op zeker moment is ook de sloot vlak langs de Dorpsstraat gedempt en is wat verder weg van de straat een nieuwe sloot gemaakt.⁶²

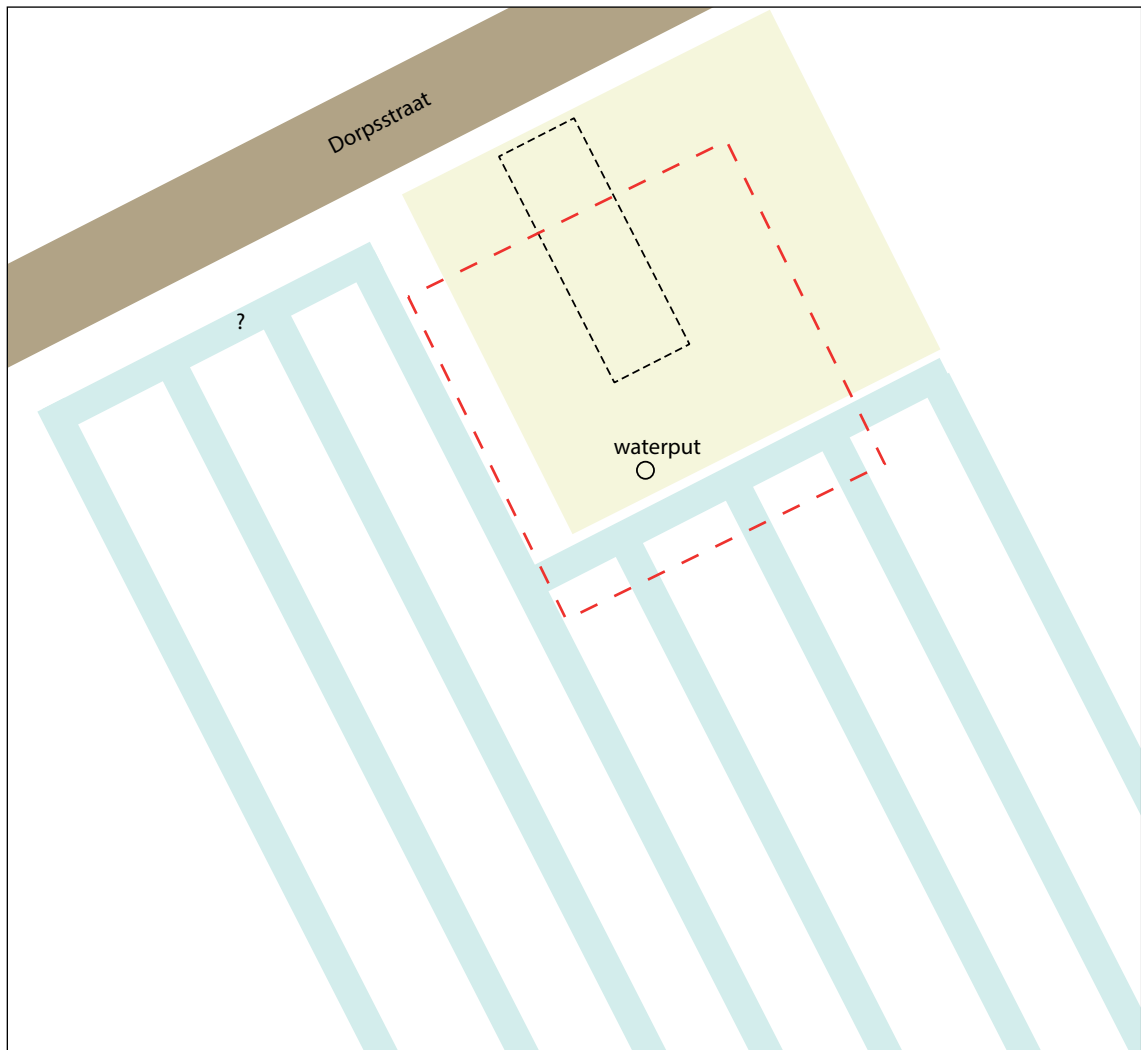
Afb. 142. Reconstructie van het perceel in de 13de of 14de eeuw, na de derde ophoging. Schaal 1:500.

- Bruin: straat
- Blauw: sloten
- Geel: huisterp
- Rode stippellijn: locatie stolpboerderij uit 1897

6.3 16de eeuw tot en met 1897

In de 16de eeuw zijn de flanken van de huisterp opgehoogd. Op de huisterp stond in deze tijd een gebouw (afb. 144). Hiervan is slechts een waterput teruggevonden, die vermoedelijk inpandig lag aan de achterzijde van een langhuis. Het water uit de put werd (onder meer) gebruikt als drinkwater voor de koeien. Andere sporen van bebouwing, bijvoorbeeld funderingen, vloeren of haardplaatsen, ontbreken volledig. Wel zijn enkele kuilen gegraven en is afval uit de 16de eeuw aangetroffen. Het langhuis was mogelijk ongeveer 16,5 meter lang, naar analogie van het nog bestaande langhuis van Oosterleek. De waterput is in de reconstructieplattegrond geprojecteerd in het midden van de achterzijde van het huis, maar hij kan ook aan de zijkant of achterkant van de koeienstal hebben gelegen.

62 Deze sloot is archeologisch niet aangetroffen, maar is afgebeeld op een kaart uit 1895.

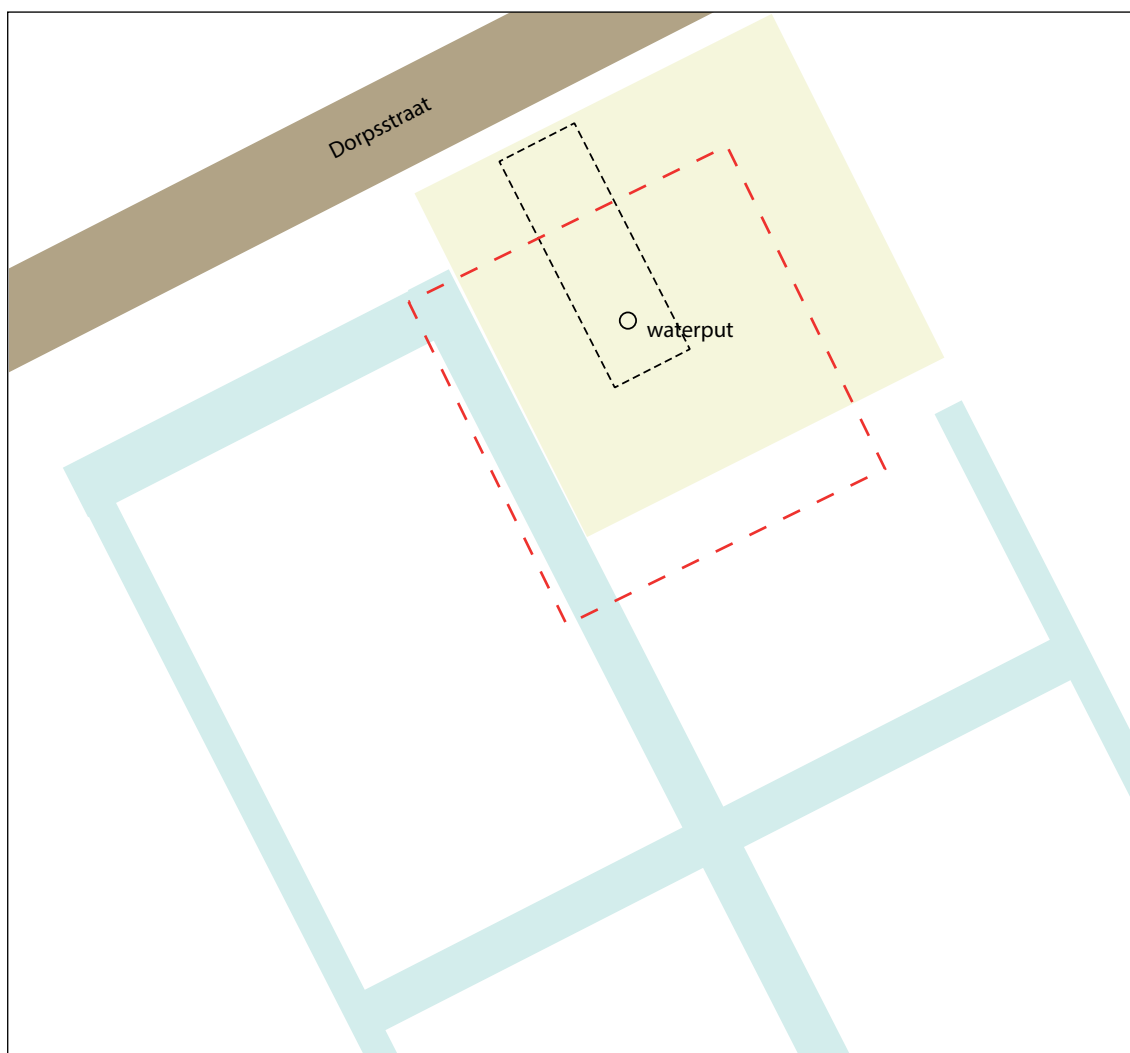

Afb. 143. Reconstructie van het perceel in de 14de eeuw, na de vierde ophoging. Schaal 1:500.

- Bruin: straat
- Blauw: sloten
- Geel: huisterp
- Rode stippellijn: locatie stolpboerderij uit 1897
- Zwarte stippellijn: mogelijke positie langhuis

Op het perceel zijn enkele vondsten uit de 16de eeuw aangetroffen die wijzen op een link met scheepvaart, namelijk fragmenten van vier borden van Italiaanse keramiek. Ook een stuk van een scheepspasser dateert mogelijk uit deze tijd. Een of meer bewoners van het perceel werkten vermoedelijk een deel van het jaar op handelsschepen in de haven van Hoorn.

De nieuwe sloot in het midden van het perceel is rond 1600 alweer gedempt. Rond die tijd wordt ook de waterput van het langhuis dichtgestort. Dit wijst op bouwactiviteiten op het perceel. Waarschijnlijk is het langhuis gesloopt en de huisterp afgevlakt, waarna op deze plek een stolpboerderij is gebouwd. Door het afvlakken van de terp zijn oudere bewoningssporen deels verloren gegaan.

Afb. 144. Reconstructie van het perceel in de 16de eeuw. Schaal 1:500.

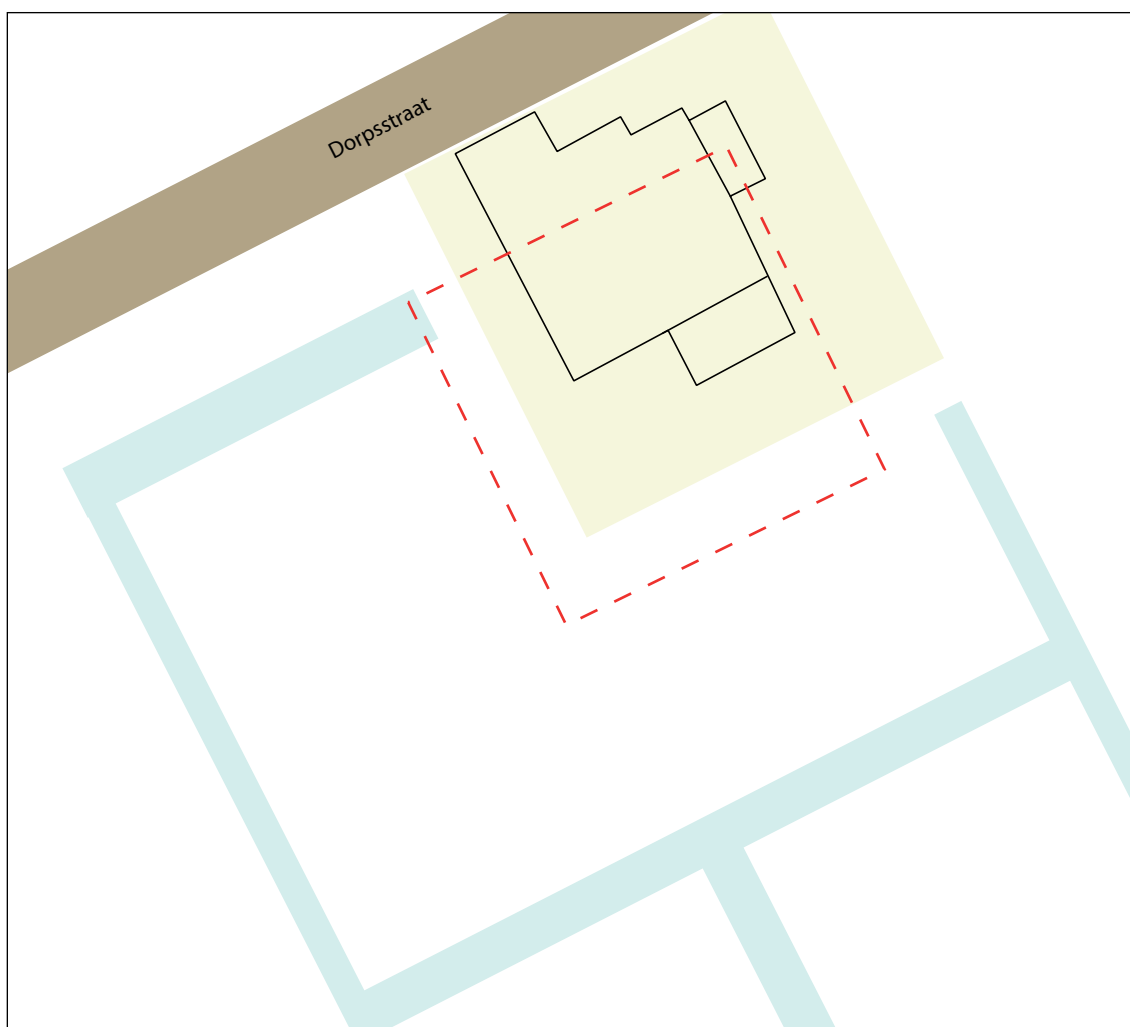
- Bruin: straat
- Blauw: sloten
- Geel: huisterp
- Rode stippellijn: locatie stolpboerderij uit 1897
- Zwarte stippellijn: vermoedelijke positie langhuis

De stolp heeft tot 1897 bestaan en was een stolp van het Westfriese type (afb. 145). Dit blijkt uit de vorm van de stolp op kadasterkaarten. Bij dit stolptype bevinden de woonvertrekken zich aan de zijkant (in dit geval de westzijde), de dars lag aan de oostzijde en de koeienstal aan de achterkant. De darsdeuren bevonden zich in de voorgevel en er was hier ook sprake van een kort voorhuis. De stolp was ongeveer 14 bij 15 meter, wat relatief klein is voor een stolpboerderij. Het vierkant was circa 4,7 bij 6 meter, met een overstek aan de kant van de woonvertrekken.

In 1877 is achter de stolp een stolpschuur gebouwd. In een stolpschuur bevindt zich een hooiberg, koeienstal en dars, maar geen woongedeelte. In de 19de eeuw werden soms stolpschuren bij bestaande stolpboerderijen gebouwd, waardoor een flinke schaalvergroting van het bedrijf mogelijk was.

De woonvertrekken van de stolp lagen dus aan de westzijde, op de plek waar in de 16de eeuw het langhuis stond. De waterput van het langhuis, hierboven genoemd, bevond zich hierdoor onder de vloer van het achterste woonvertrek van de stolpboerderij. Dit fenomeen

is al bij zeker vijf stolpboerderijen uit de 17de eeuw in West-Friesland aangetroffen.⁶³ Dit kan waarschijnlijk worden verklaard door het feit dat het woondeel van de stolp op het hoogste punt van de oude huisterp is gebouwd, net als het langhuis, waardoor vochtproblemen werden voorkomen.⁶⁴

Afb. 145. Reconstructie van het perceel in de 16de eeuw. Schaal 1:500.

- Bruin: straat
- Blauw: sloten
- Geel: huisterp
- Rode stippellijn: locatie stolpboerderij uit 1897
- Zwarte lijn: ligging 17de-eeuwse stolpboerderij

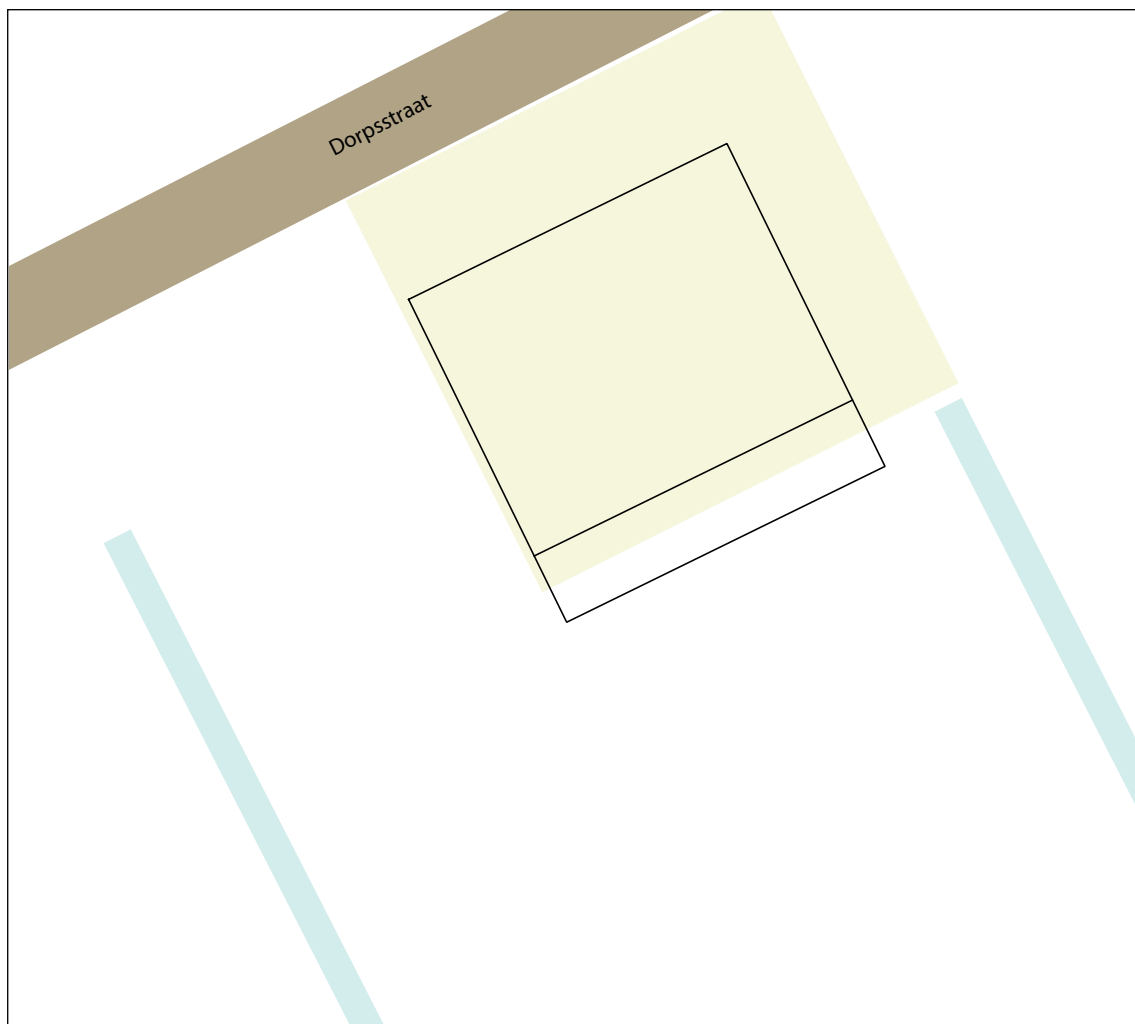
Van de stolpboerderij zijn weinig sporen gevonden. Dit komt deels doordat de bakstenen van de funderingen eind 19de eeuw uit de grond zijn gehaald, zodat zij konden worden hergebruikt bij de bouw van de nieuwe stolpboerderij. Hiernaast is de grote kelder van de stolp uit 1897 uitgegraven op de plek van de waterput en twee vierkantpoeren van de 17de-eeuwse stolpboerderij, waardoor hier niets van is teruggevonden. Van de stolp zijn wel bijvoorbeeld twee regenwaterkelders gevonden, zij lagen tegen de buitengevels van de boerderij. Er zijn verder aanwijzingen dat aan de achterkant van de dars een paardenstal lag.

63 Binnenwijzend 100, Duijn 2014; Venhuizen Westeinde 15, Duijn et al, 2018a; Lambertschaag Noordeinde 36, Duijn & Schrickx 2019; Nibbixwoud, Dorpsstraat 52, Gerritsen & Duijn 2018; Zwaagdijk 196, Duijn et al. 2019.

64 Zie verder Duijn et al. 2019, 94.

Er is een serie wandtegels uit de 17de en 18de eeuw gevonden, die waarschijnlijk de haard van de stolp hebben gesierd. De wandtegels uit de eerste helft van de 17de eeuw zijn op zeker moment overgeschilderd met groene verf. De wandtegels uit de 18de eeuw omvatten onder meer een stuk van een dubbele tegelpilaar. Mogelijk was in de stolpboerderij sprake van twee haarden: één met 17de-eeuwse tegels en één met 18de-eeuwse tegels. Naast de wandtegels kan een gietijzeren haardplaat uit de 17de eeuw worden genoemd, die ook uit een haard van de stolpboerderij afkomstig zal zijn. Hij is bij de laat 19de-eeuwse stolpboerderij hergebruikt om de waterput af te dekken.

Ten westen van de stolpboerderij bevond zich op het perceel een boomgaard. Aan de westelijke rand van de boomgaard, langs een sloot, zijn in de Nieuwe Tijd dieren begraven en zijn tevens afvalkuilen gegraven. Dat de bewoners juist op deze plek afval en dode dieren begroeven, is niet zo gek: het lag een stuk van de boerderij af en in de slootkant had men bij het graven weinig last van boomwortels.

Afb. 146. Reconstructie van het perceel in 1900. Schaal 1:500.

- Bruin: straat
- Blauw: sloten
- Geel: huisterp
- Zwarte lijn: ligging stolpboerderij uit 1897

6.4 De stolp uit 1897

In 1896/1897 is de 17de-eeuwse stolpboerderij afgebroken en is een volledig nieuwe stolpboerderij gebouwd (afb. 146). Opdrachtgever voor de nieuwbouw was Alida Visser van Hazerswoude (1852-1912). Deze rijke dame woonde op het nog bestaande landgoed Bosbeek in Heemstede en verpachtte de stolpboerderij in Zwaag aan een boer.

De nieuwe stolp was zeer fors, namelijk ruim 23 bij 19 meter, met aan de achterkant lage aanbouwen die direct bij de bouw zijn gemaakt. Het gebouw was voorzien van een dubbel vierkant (een houtskelet met zes stijlen), dat volledig van nieuw gekocht naaldhout was gemaakt. Voor de bovengrondse delen van de boerderij zijn nieuw gekochte machinale bakstenen gebruikt, terwijl in de funderingen, kelder en waterput hergebruikte bakstenen uit de 17de eeuw zijn toegepast, evenals nieuwe gele handvorm bakstenen. De funderingen waren aan de onderkant steeds uitgevoerd met een rollaag, iets wat in de regio eerder is aangetroffen bij funderingen uit de 19de eeuw.

De plattegrond van de boerderij kan worden gereconstrueerd door een combinatie van bouwhistorische en archeologische gegevens (afb. 147). In de boerderij was sprake van twee woonvertrekken aan de voorzijde, waarvan één was verwarmd. Onder het onverwarmde vertrek bevond zich een grote kelder. Het houtwerk in de kamers was groen geverfd, de kasten en gangetjes waren inwendig geel. Het hout van de bedstedes was onbeschilderd, vermoedelijk was hier oorspronkelijk behang op juten aanwezig. Aan de oostzijde lag de dars, waarbij de darsdeuren in de voorgevel zaten. De achterkant van de dars werd gebruikt als paardenstal voor drie paarden. Dit was geen afgescheiden ruimte, maar de bestrating lag hier bol en was anders georiënteerd. Achter de dars lag de kaasmakerij. De achterkant en westzijde van de boerderij waren in gebruik als koeienstal. Hier was plaats voor 16 of 18 koeien, ervan uitgaande dat er twee koeien tussen de koestijlen stonden.⁶⁵ In de lage aanbouw tegen de achtergevel van de boerderij was mogelijk een spoelhok aanwezig, bestemd voor het schoonmaken van de melkbussen en het gereedschap dat werd gebruikt bij het kaasmaken. De andere ruimtes in de aanbouw waren vermoedelijk (deels) in gebruik als varkenshok.

In de kaasmakerij zou je een tweede schoorsteen verwachten: voor het maken van kaas is het nodig om de melk te verwarmen en daarom is vaak een tweede schoorsteen in een stolpboerderij aanwezig. Bij de opgraving is echter geen schoorsteenfundering gevonden in of bij de kaasmakerij. Mogelijk was een tweede haard aanwezig in het spoelhok in de aanbouw. In de noordwesthoek van de boerderij was een deel van de koeienstal rood geverfd. Dit deel was in gebruik als zomerstal: hier werd gedurende de zomer gewoond. De ruimte was van de rest van de stal afgescheiden met een wand, wat doet vermoeden dat de zomerstal niet werd gebruikt als stal. Mogelijk is de tussenwand niet bij de bouw van de boerderij aangebracht, maar later.

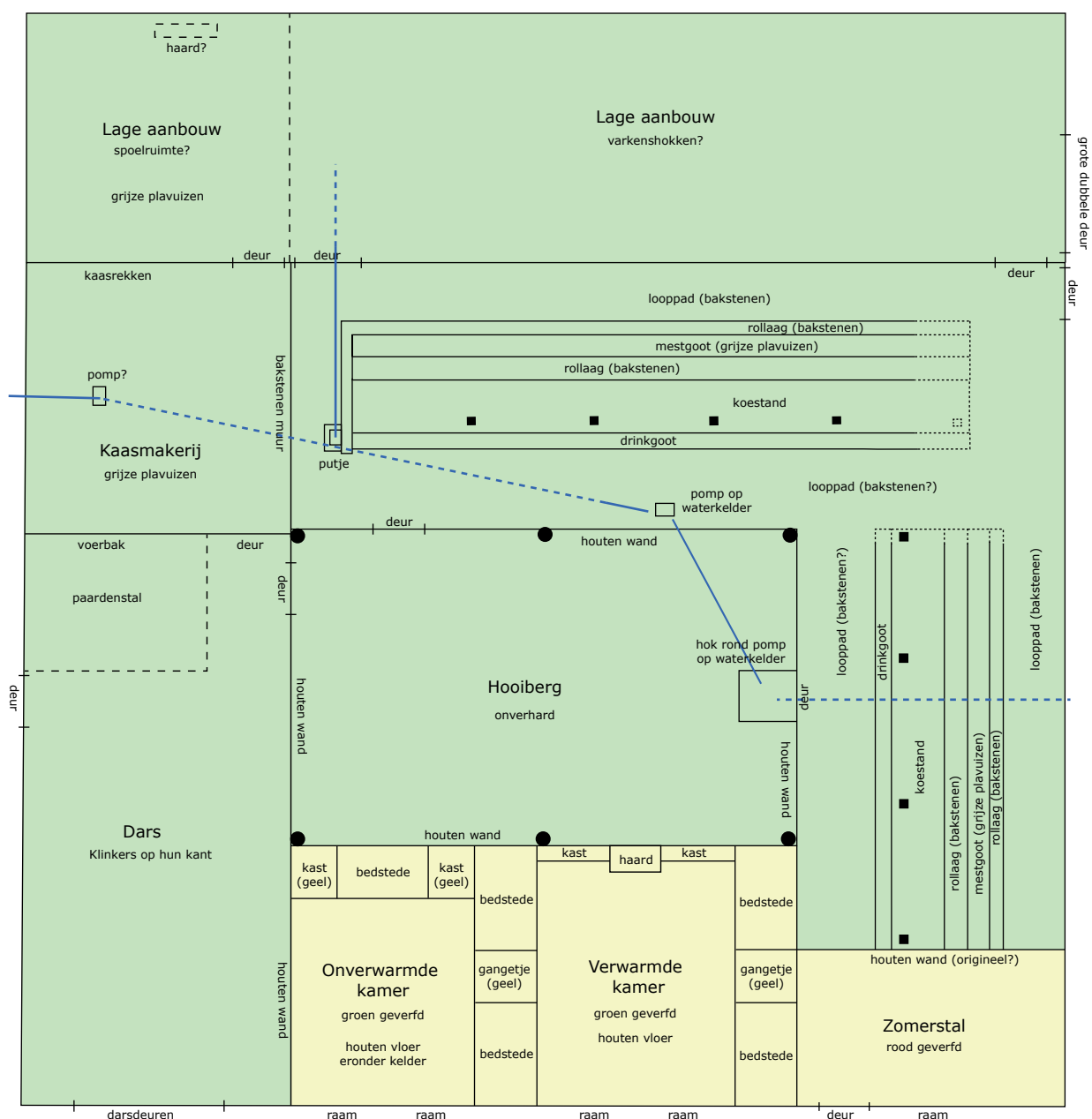
Opvallend is het vrijwel ontbreken van importkeramiek tussen de vondsten uit de 17de tot en met de 19de eeuw. Slechts twee scherven Chinees porselein zijn aangetroffen.

Opvallend is de relatief ingenieuze watervoorziening in de stolpboerderij. Normaal gesproken is een waterput aanwezig op de grens van de hooiberg en koeienstal, waaruit grondwater wordt opgepompt. Dit was bestemd als drinkwater voor de koeien. In de stolpboerderij uit

⁶⁵ Afhankelijk van de zomerstal: als deze ruimte aanvankelijk ook werd gebruikt als stal was er plaats voor 18 koeien.

1897 was inderdaad een put aanwezig op de grens van de hooiberg en stal, maar dit betrof een afwijkend model regenwaterkelder: de diepe, vierkante bak had een bodem en werd gevuld met regenwater van het dak. Dit regenwater werd waarschijnlijk aangevoerd via een andere regenwaterkelder die binnen de hooiberg lag en oorspronkelijk hoorde bij de oudere stolpboerderij die tot 1897 op het perceel stond. De waterkelder is dus bij de nieuwbouw hergebruikt. Bij de nieuwbouw is binnen de hooiberg een hok getimmerd rond de toegang tot de waterkelder, vermoedelijk bevond zich hier een pomp.

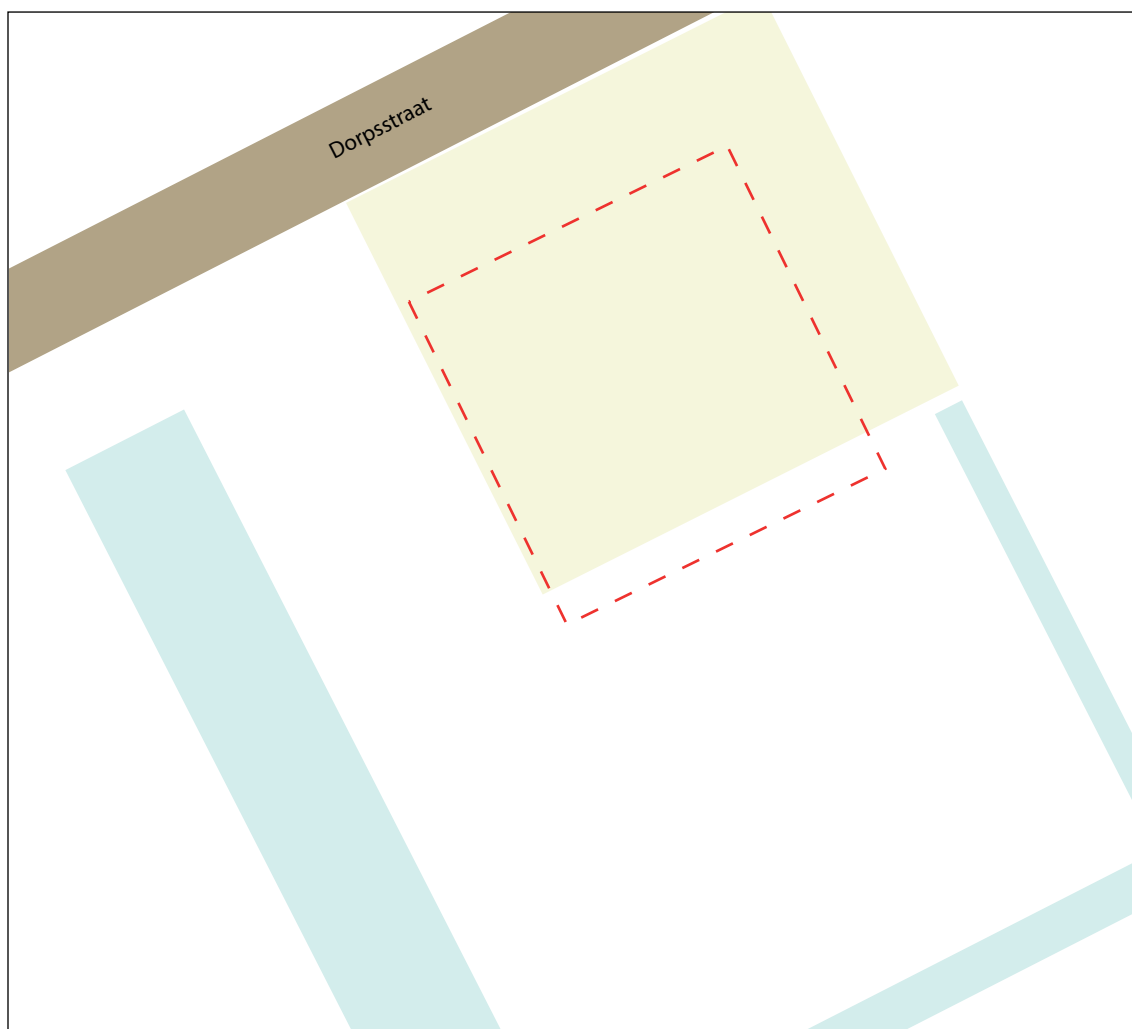
Vanuit de regenwaterkelder in de koeienstal kon water worden opgepompt, waarna het naar de drinkgoot van de koeien werd geleid met een mobiele houten goot. Overtollig water kwam aan het einde van de drinkgoot uit in een klein put, waarna het via een ijzeren buis werd afgevoerd door de achtergevel heen. Mogelijk werd hier nog een waterbak voor de varkens gevuld met het restwater. Vanuit de regenwaterkelder in de stal liep nog een buis, vermoedelijk naar een pomp in de kaasmakerij. Vanuit deze pomp was een afvoerbuis aanwezig richting de zijgevel.

Afb. 147. Plattegrond van de stolpboerderij uit 1897, schaal 1:150. In groen de werkruimtes, in geel de woonvertrekken. De blauwe lijnen geven wateraanvoer en -afvoer aan (de gestippelde lijnen zijn niet gevonden en daarom onzeker).

De stolpboerderij uit 1897 heeft een aantal kenmerken die niet gebruikelijk zijn voor stolpen. In de eerste plaats is dit de indeling: de boerderij heeft zowel kenmerken van het Noord-Hollandse stolptype als het Westfrieze stolptype. Net als bij een Westfrieze stolp zitten de darsdeuren bijvoorbeeld in de voorgevel, maar de ligging van de woonvertrekken aan de voorkant hoort bij een Noord-Hollandse stolp. Dat niet is gekozen voor een standaard model stolp maar voor een hybride vorm, is niet gek. In de periode na 1850 werd bij de bouw van een nieuwe stolp regelmatig gekozen voor een 'verbeterd' model stolpboerderij, waarbij de oude tradities deels werden losgelaten. Dit leverde nieuwe stolpvormen op en ook hybride stolpen, die kenmerken van twee typen samenvoegen.

Een tweede kenmerk dat afwijkt van 'normale' stolpen is de constructie van het dubbele vierkant. Normaal gesproken is sprake van dwarsgebinten, waarbij drie dekbalkgebinten achter elkaar staan aan de korte zijde van het houtskelet. Het dubbele vierkant van Dorpsstraat 318 is echter gebouwd met langsgebinten, wat inhoudt dat de dekbalken aan de lange zijden liggen. Iedere dekbalk is verbonden met drie stijlen. Dit type constructie is niet eerder vastgesteld bij stolpboerderijen. Elders in Nederland zijn langsgebinten zeldzaam, maar onder meer in Zuid-Holland en Utrecht werd dit type houtskelet toegepast vanaf het einde van de 18de eeuw.

Afb. 148. Situatie van het perceel in 2022. Schaal 1:500.

- Bruin: straat
- Blauw: sloten
- Geel: huisterp
- Rode stippellijn: locatie stolpboerderij uit 1897

Ter derde is ook de opzet van de koeienstal afwijkend. In een stolpboerderij is normaal gesproken sprake van een Friese stal. Bij dit staltype staan de koeien met de koppen naar de buitengevel. Voor hen ligt een drinkgoot, achter de koeien bevindt zich een mestgoot en looppad. Bij Dorpsstraat 318 is echter sprake van een Zuid-Hollandse stal, waarbij de koeien met de koppen naar de hooiberg staan (dus andersom). Zowel voor als achter de koeien was een looppad aanwezig.

De indeling van de koeienstal en uitvoering van het houtskelet bevatten Zuid-Hollandse invloeden. Dit kan geen toeval zijn, aangezien de opdrachtgever van de bouw een rijk persoon uit Zuid-Holland is. Vermoedelijk heeft zij haar architect uit deze regio gevraagd om een bouwplan te maken voor de nieuwe boerderij, waardoor elementen uit Zuid-Holland in de stolpboerderij terecht zijn gekomen. Dit heeft een unieke stolpboerderij opgeleverd.

In de 21ste eeuw is de stolpboerderij in verval geraakt en daardoor grotendeels afgebroken. De stolp zal opnieuw worden opgebouwd met een ander vierkant, afkomstig uit een andere stolpboerderij. De weilanden ten zuiden van de boerderij zijn omgevormd tot woonwijk. Op enige afstand van de boerderij is een nieuw sloot parallel aan de Dorpsstraat gegraven, als afscheiding tussen het boerderijerf en de nieuwe wijk (afb. 148). De sloot aan de westzijde van het perceel, die al bestaat sinds de ontginning van het gebied in de 12de eeuw, is verbreed.

7. Beantwoording onderzoeksvragen

Prehistorie

1. Zijn sporen uit de Late-Prehistorie aanwezig binnen het plangebied? Zo ja, uit welke periode dateren de sporen?

Nee, sporen uit de prehistorie zijn niet gevonden.

2. Is sprake van een nederzetting op deze locatie of heeft het gebied een andere functie gehad, bijvoorbeeld als akkerland of weidegrond?

Niet van toepassing.

Middeleeuwen (12de eeuw – ca. 1500)

1. Is natuurlijk veen aanwezig binnen het plangebied?

Op de natuurlijk gevormde zeeklei lag een restant van een veenlaag. Het ging om een dunne band (5 tot 10 cm) van donker half veraard bruin veen tot donkergrijze klei.

2. Zijn sporen aanwezig die samenhangen met de ontginning van het gebied en dateren van vóór de eerste bewoning? Uit welke tijd dateren deze sporen? Hoe werd het terrein in deze tijd gebruikt?

Diverse sloten zijn tijdens de ontginning gegraven en in de eeuwen hierna geleidelijk gedempt. In deze periode was het terrein in gebruik als gras- en hooiland. Het graven van de sloten kan door het ontbreken van vondstmateriaal niet precies worden gedateerd, maar vermoedelijk is de omgeving van Zwaag in de 12de eeuw ontgonnen. Er is tevens één daliegat aangetroffen, waarin klei is gewonnen uit de ondergrond. Deze dateert van voor de eerste ophoging in de 13de eeuw.

3. Wanneer is op het perceel opgehoogd en waarmee? Hoe dik zijn de afzonderlijke ophogingslagen?

Op het perceel is in de 13de eeuw een huisterp opgeworpen. Deze lag aanvankelijk geheel aan de oostzijde van het perceel en is in de eeuwen hierna uitgebreid richting het westen. Voor de ophoging is gebruik gemaakt van vette klei. Ook de natuurlijke bodem van het perceel is van vette klei, wat erop wijst dat het ophogingsmateriaal uit de directe omgeving afkomstig is. Het ophogingspakket was maximaal 80 cm dik.

4. Wanneer verscheen de eerste bebouwing op het perceel? Zijn sporen van meerdere gebouwen aanwezig die na elkaar hebben bestaan? Wat is de aard en omvang van de bebouwing uit de verschillende perioden? Hoe was de bebouwing georiënteerd op de Dorpsstraat (haaks of parallel hierop)?

De eerste bebouwing dateert uit de 13de eeuw. Van sporen van gebouwen uit de 13de of 14de eeuw is vrijwel niets gevonden, slechts een enkele paalkuil kan aan een middeleeuws huis worden verbonden. Hierdoor kan niet worden gezegd over de aard, omvang en oriëntatie van de bebouwing.

5. Zijn sporen op het erf aanwezig die samenhangen met de bebouwing, bijvoorbeeld waterputten en kuilen?

Een waterput met onversterkte wanden dateert uit de periode 1350-1450. Deze ligt in de zuidwesthoek van de huisterp. Verder is alleen een kuil met onbekende functie aangetroffen.

16de-eind 19de eeuw

1. Is het plangebied in deze periode opgehoogd? Zo ja, wanneer en waarmee vond dit plaats?

In de 16de eeuw zijn de flanken van de huisterp opgehoogd. Hiervoor is klei gebruikt. Voorafgaand aan de bouw van de stolpboerderij in de periode rond 1600 is de huisterp vermoedelijk gevlakt, waardoor een plateau ontstond. In de late 19de eeuw is dit mogelijk opnieuw gebeurd bij de bouw van de nog bestaande stolp.

2. Is binnen het plangebied sprake van een voorganger van de eerste stolpboerderij in de vorm van een langhuis? Zo ja, wat is de precieze positie van dit gebouw? Wat valt te zeggen over de bouwperiode en indeling van het pand?

In de 16de eeuw stond een gebouw op het perceel. Alleen een waterput van dit pand is teruggevonden, waardoor eigenlijk niets bekend is over vorm, grootte en indeling. Verondersteld wordt dat het ging om een langhuis: een rechthoekig gebouw met de woonvertrekken aan de voorkant en de koeienstal aan de achterkant. Vermoedelijk lag de waterput inpandig in de stal. Het langhuis stond ter plaatse van het midden van de huidige stolpboerderij.

3. Wanneer is de eerste stolpboerderij (Westfries type, zoals zichtbaar op kaart 1823) gebouwd? Hoe is de boerderij gefundeerd? Hoe zag de indeling van de boerderij eruit? Zijn hierin wijzigingen in de loop van de tijd opgetreden? Welke structuren zijn binnen de boerderij aanwezig (bijvoorbeeld waterputten, waterkelders, voorraadkelders)? Kunnen de oorspronkelijke functies van de verschillende ruimtes worden bepaald?

De eerste stolpboerderij is waarschijnlijk rond 1600 gebouwd. Van het gebouw zijn weinig sporen teruggevonden, waardoor archeologisch gezien weinig is te zeggen over funderingswijzen en indeling. Op basis van de weergave op de kadastrale kaart uit 1823 kan worden gezegd dat het woongedeelte aan de westzijde lag, de dars aan de oostzijde en de koeienstal aan de achterkant. Van de boerderij zijn wel onder meer twee regenwaterkelders teruggevonden.

4. Zijn vondsten te koppelen aan het interieur (wandtegels, nistegels, hardplaten e.d.)?

Een serie wandtegels uit de 17de en 18de eeuw zijn afkomstig uit de stolpboerderij. Ze zijn vermoedelijk onderdeel geweest van twee haarden. De wandtegels uit de 17de eeuw zijn op zeker moment overgeschilderd met groene verf. De tegels uit de 18de eeuw zijn deels onbeschilderd en verder beschilderd met mangaan. Zij omvatten een stuk van een dubbele tegelpilaar. Verder is een hardplaat met voorstelling van de lente uit de 17de eeuw gevonden, dat in de haard van de boerderij moet hebben gezeten.

5. Wat was de indeling van het erf? Zijn hierbinnen verschuivingen aanwezig? Hoe ziet de percelingsstructuur eruit in deze periode?

De boerderij stond op een erf van ongeveer 50 meter breed en 45 meter diep en werd omringd door sloten. De sloten aan de oost- en westzijde van het perceel bestaan tegenwoordig nog steeds. De stolpboerderij stond aan de oostzijde van het erf, tegen de weg aan. Ten westen hiervan lag een boomgaard. In de slootkant van de boomgaard werden dode dieren begraven en werd afval gedumpt.

6. Kan vondstmateriaal aan de bewoners van de boerderij worden gekoppeld en wat zegt dit over die bewoners? Zijn vondsten aanwezig die samenhangen met het boerenbedrijf, bijvoorbeeld de productie van kaas?

Er is slechts weinig vondstmateriaal gevonden bij de opgraving. Drie fragmenten van kaasvormen uit de periode rond 1600 hangen samen met het boerenbedrijf. Tussen de vondsten bevindt zich vrijwel geen importkeramiek; slechts twee scherven Chinees porselein zijn gevonden. De bewoners van de stolpboerderij lijken niet werkzaam te zijn geweest in de scheepvaart.

7. Kan op basis van archeozoölogische en -botanische resten iets worden gezegd over het consumptiepatroon van de bewoners?

Hier zijn geen resten van gevonden.

Eind 19de eeuw-heden (bestaande stolpboerderij)

1. Hoe is de boerderij gefundeerd?

De boerderij heeft bakstenen funderingen op staal. Aan de onderkant van de funderingen is steeds een rollaag gemaakt: een laag van bakstenen op hun kant. Hierop is de fundering opgebouwd. De funderingen van de vierkantpoeren zijn niet onderzocht, omdat het vierkant hier nog bovenop stond.

2. Hoe zag de oorspronkelijke indeling van de boerderij eruit? Zijn hierin wijzigingen in de loop van de tijd opgetreden? Welke structuren zijn binnen de boerderij aanwezig (bijvoorbeeld waterputten, waterkelders, voorraadkelders)?

In de boerderij was sprake van twee woonvertrekken aan de voorzijde, waarvan één was verwarmd. Onder het onverwarmde vertrek bevond zich een grote kelder. Aan de oostzijde lag de dars, waarbij de darsdeuren in de voorgevel zaten. De achterkant van de dars werd gebruikt als paardenstal. Achter de dars lag de kaasmakerij. De achterkant en westzijde van de boerderij waren in gebruik als koeienstal. In de lage aanbouw tegen de achtergevel van de boerderij was mogelijk een spoelhok aanwezig, bestemd voor het schoonmaken van de melkbussen en het gereedschap dat werd gebruikt bij het kaasmaken. De andere ruimtes in de aanbouw waren vermoedelijk (deels) in gebruik als varkenshok. In de koeienstal direct achter de voorgevel bevond zich de zomerstal. Er zijn geen aanwijzingen dat de indeling van de boerderij op zeker moment is gewijzigd. Laat in de 20ste eeuw zijn de meeste binnenmuren en -wanden, evenals schoorsteen en koestallen, weggebroken en is de boerderij een schapenstal geworden.

In de boerderij lagen twee regenwaterkelders. Een hiervan was waarschijnlijk al in gebruik in de oudere stolpboerderij en is dus hergebruikt bij de nieuwbouw. De andere regenwaterkelder was diep en vierkant en lag op de grens van de hooiberg en koeienstal. Hier ligt normaal gesproken een waterput die wordt gevoed door grondwater. Vanuit de diepe regenwaterkelder kon water worden gepompt naar de kaasmakerij.

3. Zijn vondsten te koppelen aan het interieur (wandtegels, nistegels, haardplaten e.d.)?

Nee, hier zijn geen resten van gevonden.

4. Kan vondstmateriaal aan de bewoners van de boerderij worden gekoppeld en wat zegt dit over die bewoners? Zijn vondsten aanwezig die samenhangen met het boerenbedrijf, bijvoorbeeld de productie van kaas?

Er is nauwelijks vondstmateriaal uit de 20ste eeuw gevonden.

8. Samenvatting

In 2022 is een opgraving uitgevoerd op het perceel Dorpsstraat 318 in Zwaag. Hier staan nog enkele delen van een stolpboerderij uit 1897. De geformuleerde onderzoeksvragen zijn terug te vinden in paragraaf 3.1, de gevolgde methode van het onderzoek is beschreven in paragraaf 3.2. De oudste sporen op het perceel dateren van de ontginning van het gebied in de 12de eeuw. Diverse sloten zijn gevonden, op basis waarvan het oorspronkelijke ontginningspatroon kan worden gereconstrueerd. In de 13de eeuw is aan de oostzijde van het perceel een kleine huisterp opgeworpen. Deze is in de 13de en 14de eeuw vergroot richting het westen, waarbij steeds sloten zijn gedempt. Sporen van bebouwing uit de Middeleeuwen ontbreken bijna volledig. Wel is een waterput met onversterkte wanden gevonden. In de late Middeleeuwen is in het midden van het perceel een nieuwe sloot gegraven.

In de 16de eeuw zijn de flanken van de huisterp verhoogd. Ook voor deze periode zijn weinig sporen van bebouwing gevonden. Een waterput is het bewijs dat zeker een huis op het perceel stond in deze tijd. Vermoedelijk was in deze tijd sprake van een langhuis met een inpandige waterput in de koeienstal.

Rond 1600 is de nieuwe sloot gedempt en is een stolpboerderij op het terrein gebouwd. Van het gebouw zijn weinig sporen teruggevonden, maar wel onder meer wandtegels en een haardplaat uit het interieur. In 1877 is achter de stolp een stolpschuur gebouwd. De woonvertrekken van de stolp lagen dus aan de westzijde, op de plek waar in de 16de eeuw het langhuis stond.

In 1897 is de 17de-eeuwse stolpboerderij afgebroken en is een volledig nieuwe stolpboerderij gebouwd. Deze stolp was erg groot en had een dubbel vierkant. De plattegrond van de boerderij kan worden gereconstrueerd door een combinatie van bouwhistorische en archeologische gegevens. De stolp heeft een aantal kenmerken die niet gebruikelijk zijn voor stolpen: de indeling is een combinatie van een Noord-Hollandse en Westfrieze stolp, en de bouwwijze van het vierkant en de indeling van de koeienstal zijn ongebruikelijk voor stolpboerderijen.

9. Literatuur

Duijn, D.M., 2014. *Vier eeuwen vierkant langs de Wijzend. Archeologisch, bouwhistorisch, dendrochronologisch en historisch onderzoek naar een stolpboerderij aan de Binnenwijzend 100, gemeente Drechterland*. West-Friese Archeologische Rapporten 70.

Duijn, D.M., W. Stellingwerf & J. van Leeuwen, 2018a. *Een rijke stolpboerderij uit de 17de eeuw. Archeologisch onderzoek op het perceel Westeinde 15 in Venhuizen, gemeente Drechterland*. West-Friese Archeologische Rapporten 119.

Duijn, D.M., W. Stellingwerf & C.P. Schrickx, 2019. *Tussen Zwaagdijk en Kromme Leek. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op het perceel Zwaagdijk 196 in Zwaagdijk-Oost, gemeente Medemblik*. West-Friese Archeologische Rapporten 137.

Duijn, D.M. & C.P. Schrickx, 2019. *Van een Westfriese naar een Noord-Hollandse stolp. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op het perceel Noordeinde 36 in Lambertschaag, gemeente Medemblik*. West-Friese Archeologische Rapporten 126.

Duijn, D.M. & C.P. Schrickx, 2021. *Een herbouwde stolpboerderij op een middeleeuwse huisterp. Archeologisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 77 in Abbekerk, gemeente Medemblik*. West-Friese Archeologische Rapporten 155.

Gerritsen, S. & D.M. Duijn, 2017. *Een laatmiddeleeuws huispodium langs de Westerkerkweg. Archeologisch onderzoek aan Westerkerkweg 36 in Venhuizen, gemeente Drechterland*. West-Friese Archeologische Rapporten 104.

Gerritsen, S. & D.M. Duijn, 2018. *Gestapelde huizen. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 52 in Nibbixwoud, gemeente Medemblik*. West-Friese Archeologische Rapporten 114.

Gerritsen, S. & W. Stellingwerf, 2019. *De Gekroonde Zwaan. De archeologie van een Westfriese herberg aan de Zesstedenweg 203 in Grootebroek, gemeente Stede Broec*. West-Friese Archeologische Rapporten 135.

Groot, A., de & S. Gerritsen, 2019. *Archeologische Quicksan, Dorpsstraat 318, Zwaag, gemeente Hoorn*.

Groot, A., de & S. Gerritsen, 2021. *Archeologische Quicksan, Dorpsstraat 318, Zwaag, gemeente Hoorn*.

Leeuwen, van, J., 2017. *Een grafveld van dieren. Archeologisch onderzoek aan de Dorpsstraat van Zwaag tussen nummers 316 en 318*. West-Friese Archeologische Rapporten 106.

Mulder, E.F.J. de & J.H.A. Bosch, 1982. *Holocene stratigraphy, radio-carbon datings and palaeogeography of central and northern North-Holland (The Netherlands)*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 36(3): 111-160.

Schrickx, C.P., 2009a. *Bewoningssporen vanaf de 12^e eeuw aan de Dorpsstraat van Zwaag (gemeente Hoorn). De opgraving op het perceel Dorpsstraat 66*. Verslagen van de Archeologische Dienst Hoorn 5.

Schrickx, C.P., 2009b. Een 12de-eeuwse huisterp. Archeologisch onderzoek op perceel Dorpsstraat 294 in Zwaag. *Hoornse Archeologische Rapporten 12*.

Schrickx, C.P., 2010a. De vroegste geschiedenis van Zwaag, in: J. Buchner, R. Lodde-Tolenaar & C. Schrickx, *De Hervormde kerk van Zwaag*, 15-22.

Schrickx, C.P., 2010b. Een schamel dorpken, in: J. Buchner, R. Lodde-Tolenaar & C. Schrickx, *De Hervormde kerk van Zwaag*, 23-55.

Schrickx, C.P., 2016a. *Productieafval van de plateelbakkerij aan de Wortelvesten. Archeologisch onderzoek op het perceel op de hoek van de Koepoortsweg en de Spoorsingel*. West-Friese Archeologische Rapporten 93.

Schrickx, C.P., 2016b. *Archeologisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 259 in Zwaag, gemeente Hoorn*. West-Friese Archeologische Notities 14. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Schrickx, C.P. 2022. *Arme ambachtslieden en rijke regenten. Archeologisch onderzoek aan het Nieuwe Noord in Hoorn, gemeente Hoorn*. West-Friese Archeologische Rapporten 171.

Steege, B.C. ter, W. Stellingwerf, C. P. Schrickx & J. Leek, 2020. *Archeologisch onderzoek naar een middeleeuwse terp en bewoningssporen uit de Nieuwe Tijd op het perceel Westeinde 88-92 te Enkhuizen*. West-Friese Archeologische Rapporten 149.

Steege, B.C. ter & D.M. Duijn, 2023. *Evaluatierapport Archeologie. Dorpsstraat 318, Zwaag, gemeente Hoorn*. Projectnummer 526. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Bijlage 1

Middeleeuwen

Zwaag, Dorpsstraat 318
Project 526
Fasering: D.M. Duijn
© Archeologie West-Friesland

Archisnummer 5185097100
Schaal 1:100 (A3)

- S8 spoornummer
- - - - - contour werkput
- - - - - verdieping
- profil
- ⊕ grondslagpunt
- ⬡ profielnummer
- kadastergrens
- huidige bebouwing
- muur
- vloer/goot
- kelder/waterput/waterkelder
- gedempte sloot
- reconstructie sloot
- spoor
- ophoging middeleeuwen
- natuurlijke bodem
- ▨ recente verstoring

⊕ X:135.228
Y: 520.511

⊕ X:135.235
Y: 520.808

⊕ X:135.249
Y: 520.805

⊕ X:135.247
Y: 520.820

Bijlage 2

1500-1897 (vlak 1)

Zwaag, Dorpsstraat 318
Project 526
Fasering: D.M. Duijn
© Archeologie West-Friesland

Archisnummer 5185097100
Schaal 1:100 (A3)

- S8 spoornummer
- - - - - contour werkput
- - - - - verdieping
- profil
- ⊕ grondslagpunt
- ⬡ profielnummer
- kadastergrens
- huidige bebouwing
- muur
- vloer/goot
- kelder/waterput/waterkelder
- gedempte sloot
- reconstructie sloot
- spoor
- ophoging middeleeuwen
- natuurlijke bodem
- ▨ recente verstoring

Bijlage 3

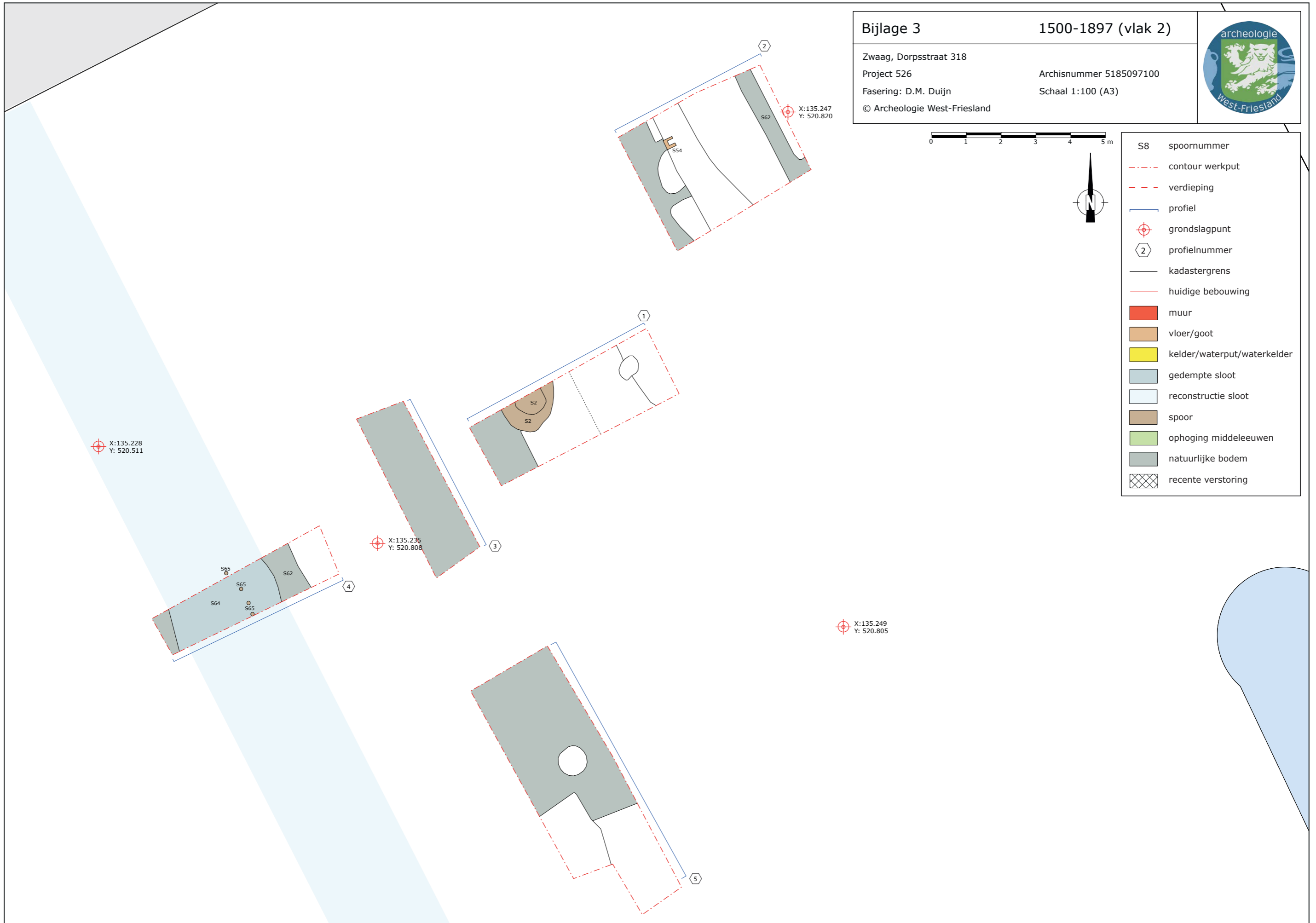
1500-1897 (vlak 2)

Zwaag, Dorpsstraat 318
Project 526
Fasering: D.M. Duijn
© Archeologie West-Friesland

Archisnummer 5185097100
Schaal 1:100 (A3)

- S8 spoornummer
- - - - - contour werkput
- - - - - verdieping
- profil
- ⊕ grondslagpunt
- ⬡ profielnummer
- kadastergrens
- huidige bebouwing
- muur
- vloer/goot
- kelder/waterput/waterkelder
- gedempte sloot
- reconstructie sloot
- spoor
- ophoging middeleeuwen
- natuurlijke bodem
- ▨ recente verstoring

Bijlage 4

1897-2022

Zwaag, Dorpsstraat 318
 Project 526
 Fasering: D.M. Duijn
 © Archeologie West-Friesland

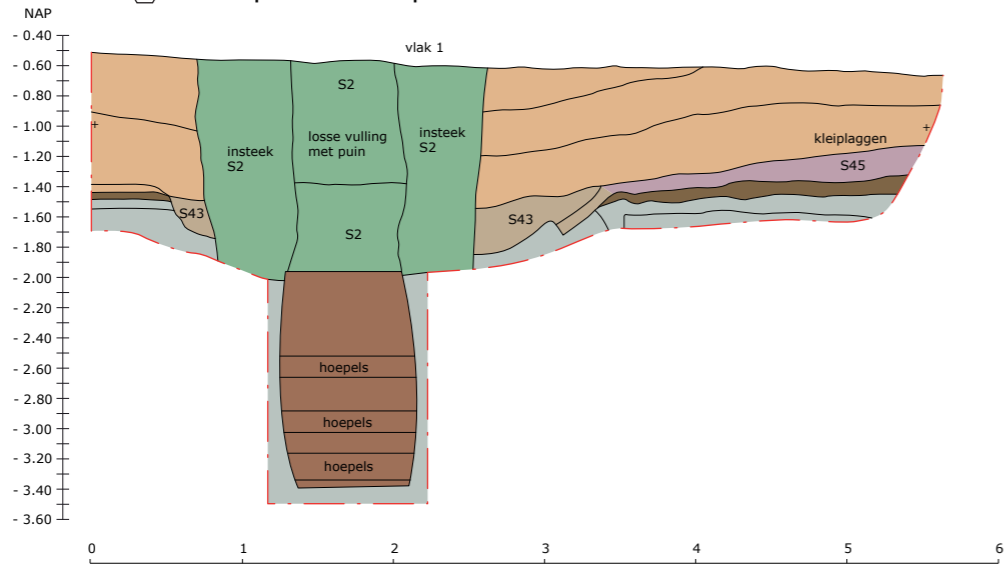
Archisnummer 5185097100
 Schaal 1:100 (A3)

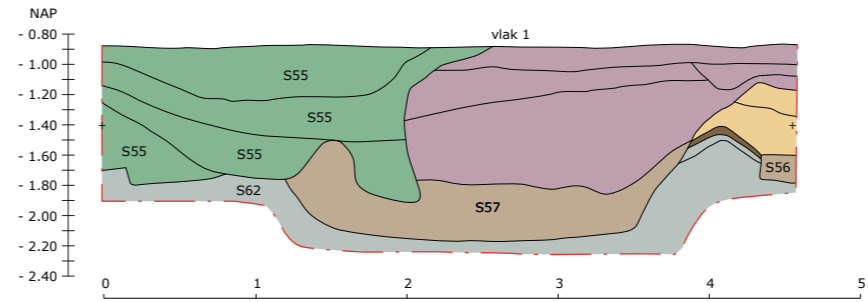
- S8 spoornummer
- - - - - contour werkput
- - - - - verdieping
- profil
- ⊕ grondslagpunt
- ② profielnummer
- kadastergrens
- huidige bebouwing
- muur
- vloer/goot
- kelder/waterput/waterkelder
- gedempte sloot
- reconstructie sloot
- spoor
- ophoging middeleeuwen
- natuurlijke bodem
- ▨ recente verstoring

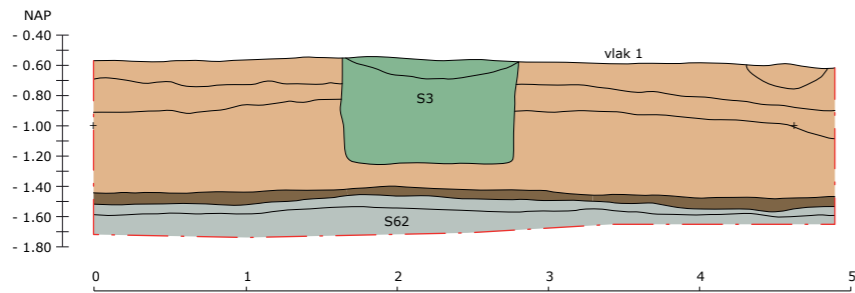
① Noordprofiel werkput 1

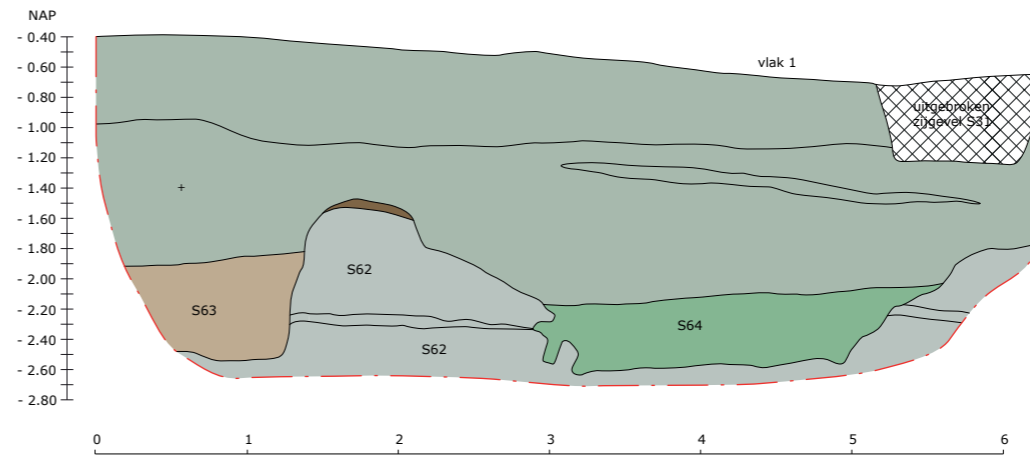
② Noordprofiel werkput 1

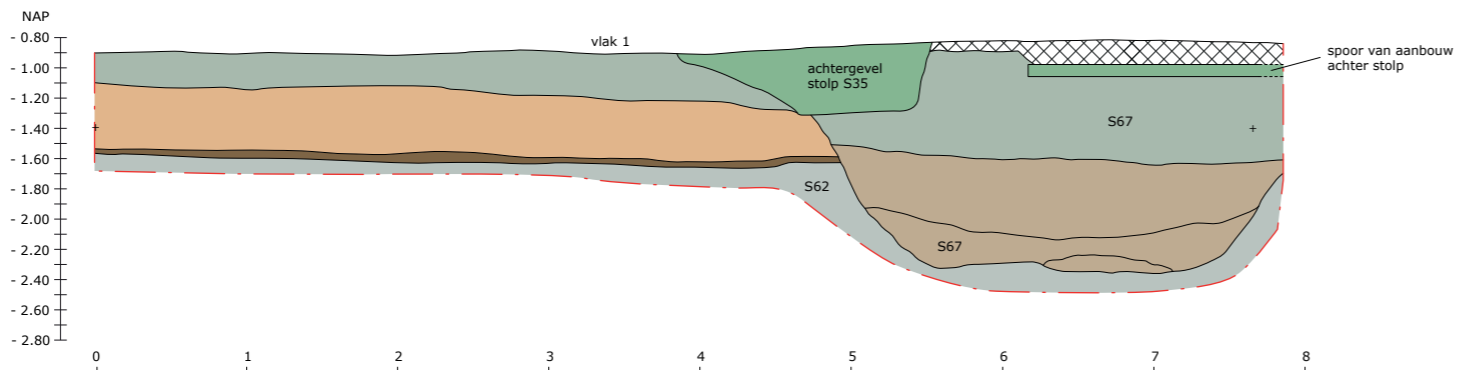
③ Oostprofiel werkput 1

④ Zuidprofiel werkput 2

⑤ Oostprofiel werkput 3

S28	spoornummer		natuurlijke klei		terpophoging (fase 1c)		hout
V 14	vondstnummer		restveen		spoor (Middeleeuwen)		recente verstoring
	profiel		terpophoging (fase 1a)		ophoging (Nieuwe Tijd)		
①	profielnummer		terpophoging (fase 1b)		spoor (Nieuwe Tijd)		

Bijlage 5

Gemeente Hoorn, Zwaag, Dorpsstraat 318
 Project 526
 Fasering D.M. Duijn

© Archeologie West-Friesland 2023

Profielen

OM-nummer 5185097100
 Schaal 1:50 (A3)

